

T.C.

**BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLÂM TARİHİ BİLİM DALI**

**MEDİNE'DE MUHÂCİR OLMAK
(BİR SOSYAL TARİH ÇALIŞMASI)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Belgin TÜRKOĞLU

BURSA-2022

T.C.

**BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLÂM TARİHİ BİLİM DALI**

**MEDİNE'DE MUHÂCİR OLMAK
(BİR SOSYAL TARİH ÇALIŞMASI)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Belgin TÜRKOĞLU

Danışman:

Dr. Öğr. Üyesi Şevket YILDIZ

BURSA-2022

TEZ ONAY SAYFASI

T.C.

**BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE**

İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim İslâm Tarihi Bilim Dalı'nda 701922007 numaralı Belgin TÜRKOĞLU' nun hazırladığı "Medine'de Muhâcir Olmak (Bir Sosyal Tarih Çalışması)" konulu Yüksek Lisans ile ilgili tez savunma sınavı .../.../ 2021 günü ...- ... saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin(başarılı/ başarısız) olduğuna(oybirliği/ oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

(Tez Danışmanı ve Sınav Komiyonu Başkanı)

Dr. Öğr. Üyesi Şevket YILDIZ

Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye

Doç. Dr. Halil İbrahim HANÇABAY

İstanbul Üniversitesi

Üye

Dr. Öğr. Üyesi İlhami ORUÇOĞLU

Bursa Uludağ Üniversitesi

.../ .../ 2022

**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS İNTEHAL YAZILIM RAPORU**

**BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA**

Tarih: 28/02/2022

Tez Başlığı / Konusu: **Medine'de Muhâcir Olmak (Bir Sosyal Tarih Çalışması).**

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 113 sayfalık kısmına ilişkin, 07/12/2021 tarihinde şahsım tarafından TURNITIN adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 18'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

Kaynakça hariç

Alıntılar hariç

5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

28.02.2022

Adı Soyadı: Belgin Türkoğlu
Öğrenci No: 701922007
Anabilim Dalı: İslam Tarihi ve Sanatları
Programı: İslam Tarihi
Statüsü: Y.Lisans Doktora

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Şevket YILDIZ
28.02.2022

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “*Medine’de Muhâcir Olmak (Bir Sosyal Tarih Çalışması)*” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Adı Soyadı : Belgin TÜRKOĞLU
Öğrenci No : 701922007
Ana Bilim Dalı : İslâm Tarihi ve Sanatları ABD
Programı : İslâm Tarihi
Statüsü : Yüksek Lisans

Tarih ve İmza

28.02.2022

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı	: Belgin TÜRKOĞLU
Üniversite	: Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	: İslâm Tarihi ve Sanatları
Bilim Dalı	: İslâm Tarihi
Tezin Niteliği	: Yüksek Lisans
Sayfa Numarası	: xiii + 113
Mezuniyet Tarihi	: 2022
Tez Danışmanı	: Dr. Öğr. Üyesi Şevket YILDIZ

MEDİNE'DE MUHÂCİR OLMAK (BİR SOSYAL TARİH ÇALIŞMASI)

İslâm medeniyetinin kurulumunun ilk adımı hicret ve bu medeniyetin taşıyıcıları Muhâcirler, İslâm tarihi için önem arz eden bir konudur. Hz. Muhammed'in 610 yılında peygamber seçilmesiyle Mekke sokaklarında yayılan İslâm, Mekkeli Müslümanların omuzlarında şehir değiştirmiş ve Yesrib'te asırları aşan büyük bir medeniyetin temelini oluşturmuştur.

Hicret, inancı uğruna zorunlu bir yer değiştirmeye beraber aynı zamanda imanın vazgeçilmez bir etkenidir. Zira ilk dönem için iman ve hicret kavramı âyetlerde birbirlerinin ayrılmaz bir parçası olarak vurgulandığını görmekteyiz. Bu çalışmanın ana hedefi ise imanla beraber zorunlu olarak karşımıza çıkan Muhâcirlik kavramı ve hicret sonrasında onların yaşadıkları zorlu süreci incelemektir. Bu hedef doğrultusunda çalışma alanı genel olarak Hz. Muhammed (s.a.v) döneminde Muhâcirlerin dünü, bugünü ve yarınını ortaya koymakken özel manada ise onların, Hz. Muhammed (s.a.v) önderliğinde yapmış oldukları Medine'ye hicreti konu almaktadır.

Tez; giriş, üç ana bölüm ve sonuç bölümünden oluşmaktadır. Giriş kısmında iman ve hicret arasındaki ince detay deliller ışığında irdelenmiştir. Ana bölümler ise üç başlık altında toplanmıştır. Böylece Muhâcirler ve yaşadıkları süreç detaylı olarak inceleme konusu yapılmıştır. İlk bölümde İslâm'la beraber sürecin başladığı Mekke şehrinde kavramın ortaya çıkışı ve yaşananlar ele alınmaya çalışılmıştır. İkinci bölüm, aslında bir geçiş aşaması olarak düşünülenilir. Çünkü Muhâcirlerin Mekke-Medine arasındaki varlığı ikinci bölümde incelenmiştir. İki şehir arasında Muhâcirlerin, Hz. Muhammed'i (s.a.v) bekledikleri bir nevi toplanma kampı olarak tasvir edebileceğimiz Kubâ köyü bu başlık altında inceleme konusudur. Üçüncü bölümdeyse Muhâcirliğin kök saldığı ve artık bir grubun özel bir ismi olunuşu ele alınmıştır. Yine bu bölümde Medine'ye yerleşen Muhâcirlerin siyasi, dini, ekonomik ve sosyolojik etkileri ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İslâm, Hz. Muhammed, Mekke, Medine, Hicret, Muhâcir, Ensâr, İslâm Toplumu.

ABSTRACT

Name and Surname	: Belgin TÜRKOĞLU
University	: Uludag University
Institution	: Social Science Institution
Field	:Islamic History and Arts
Branch	: Islamic History
Degree Awarded	: Master
Page Number	:xiii+ 113
Degree Date	: 2022
Supervisor	: Dr. Şevket YILDIZ

BEING A MUHAJIR IN MEDINA (A STUDY OF SOCIAL HISTORY)

The first step of the establishment of the Islamic civilization, the ıjrah and the carriers of this civilization, the muhajirs, is an important issue for the history of Islam. Islam, which spread in the streets of Mecca with the election of Hz. Muhammad as a prophet in 610, changed the city on the shoulders of Meccan Muslims and formed the basis of a great civilization in Yathrib for more than centuries.

Hıjrah is an indispensable factor of faith, as well as a necessary displacement for the sake of faith. Because for the first period, we see that the concept of faith and hijrah is emphasized as an inseparable part of each other in the verses. The main objective of this study is to examine the concept of Muhajir, which is obligatory with faith, and the difficult process they went through after the hijrah. In line with this goal, the field of study is generally to reveal the past, present and future of the Muhajirs in the period of Hz. Muhammad (s.a.v), and in a special sense, their hijrah to Medina, which they made under the leadership of Hz. Muhammad (s.a.v), is the subject.

Although the hijrah appears as a necessary displacement for the sake of belief and life, this concept is also an indispensable factor of faith. Because we see that the concept of faith and hijrah was emphasized as a common phenomenon in the verses for the first period. The main objective of this study is to examine the concept of Muhajir, which is obligatory with faith, and the difficult process they went through after the hijrah. In line with this goal, the field of study is to reveal the past, present and future of the Muhajirs

in the Age of Bliss in general, and in a special sense, their, It is about the hijrah to Medina, which they did under the leadership of the Muhammad.

Thesis; It consists of an introduction, three main sections and a conclusion. In the introduction part, the fine details between faith and migration are examined in the light of the evidence. The main part is grouped under three headings. Thus, the Muhajirs and the process they lived through were examined in detail. In the first title, the emergence of the concept and the experiences in the city of Mecca with Islam, where the process started, were tried to be discussed. The second title of the main section can actually be called a transitional phase. Because the existence of Muhajirs between Mecca and Medina is examined in the second part. The village of Kubâ, which can be described as a kind of concentration camp between the two cities where the Muhajirs awaited Muhammad, is the subject of the study under this title. In the third chapter, it is discussed that Muhajir is rooted and a group is now a proper name. Again in this section, the political, religious, economic and sociological effects of the muhajirs who settled in Medina were tried to be revealed.

Keywords: Islam, Hz. Muhammad, Mecca, Medina, Hijrah, Muhajir, Ansar, Islamic Society.

ÖNSÖZ

İlk dönem İslâm medeniyetini ve bu dönem içerisinde oluşturulan ilk toplumun inşâsını sağlıklı bir şekilde anlayabilmemiz için bu medeniyetinin bir parçası olan Muhâcirleri ve onların yaşamlarını tüm detaylarıyla incelememiz gerekmektedir. Bu da İslâm'ın ilk dönemlerinde gizli ve açık tebliğ sürecinde, Mekkeli müşriklerin işkence ve zulümlerine maruz kalan ve en sonunda inancı için yurdunu terk eden Muhâcirleri tanımakla mümkün olmaktadır. Onlar, Mekke'deki İslâm sancağını Yesrib'e taşıyan bir medeniyetin en önemli ayağını oluşturmuşlardır.

Çalışma kapsamında incelemeyi hedeflediğimiz "*Muhâcir*" konusu hem Mekke hem Medine için önem arz eden bir konudur. Vahyin ilk geldiği dönemde Hz. Muhammed'in (s.a.v), gerek Varaka b. Nevfel'le aralarında geçen hicret konuşması gerek Mekke döneminde inen peygamber kıssalarında vurgulanan hicret olgusu, risâlet görevinin zorunlu bir geleneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Şöyle ki risâletin ilk günlerinde Hz. Muhammed (s.a.v) tarafından peygamberlik ve din konusu netlik kazanmamışken Varaka'nın "*Kavmin seni çıkaracağı zaman yanında olup sana yardımcı olmak isterim.*" sözleri sonrasında son peygamberin "*Kavmim beni çıkaracak mı?*" sorusuyla bu detay ön plana çıkmıştır. İlerleyen zamanlarda inen âyetler arasında peygamber kıssalarında bulunan hicret detayıyla Hz. Muhammed'in ve Müslümanların, hicret edecekleri gerçeği somutlaşmaya başlamıştır.

Allah'ın kutsal kıldığı Mekke topraklarında İslâm'ın yayılmasıyla beraber Müslümanların yaşam hakkı ellerinden alınmıştır. Doğal olarak bu zorlu süreç, peygambersiz Habeşistan'a hicreti zorunlu kılmıştır. Peygamberimizin kızının da içinde bulunduğu Habeş'e hicret olayında gidenlerin kurtulduğu ama geride kalanlar için çokta bir şeyin değişmediği hatta daha zor günlerin başlangıcına vesile olduğunu söyleyebiliriz. Zira Habeşistan'a hicret sonrasında müşriklerin aldığı boykot kararıyla Mekke'de kalan Müslümanlar için zorluk dönemi başlamıştır. Ebû Tâlib'in ve ardından Hz. Hatice'nin vefatıyla Hz. Peygamber'e (s.a.v) ve Mekke'de kalan bir grup Müslüman içinde zorunlu olarak hicret yolu görünmüştür.

Bir takvime başlangıç olacak kadar önemli olan hicret konusu, sadece bir göç değildir. Hz. Peygamberin, ashâbıyla beraber yeni bir medeniyetin inşâsının ilk adımıdır. Bizler bu adımı daha net görebilmek adına Muhâcir grubunu, bir bütün olarak incelemeye çalışacağız. Çalışmamızın ağırlık noktası Medine dönemi olmakla beraber Muhâcir kavramının oluştuğu Mekke, çalışmamız içerisinde tezimizin ana konusuna bağlı kalınarak dahil edilmiştir. Böylece üç ana bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümünde Muhâcirliğin başlangıç noktasını oluşturan Mekke dönemi incelenmeye çalışılmış, ardından ikinci bölümünde Muhâcirlerin Mekke-Medine arasındaki hicret süreçleri ele alınmaya çalışılmıştır. Yine bu bölümde hicret yolculuğunda Muhâcirlerin karşılaştıkları olaylar, Mekkeli müşrikler tarafından engellenmeleri, hapsedilmeleri gibi süreç içerisinde karşılaşılan olaylar ve Muhâcirlerin, Hz. Muhammed'i (s.a.v) bekledikleri, bir nevi toplanma alanı olan Kubâ köyü, inceleme alanımızın içerisinde. Bu bölümde ayrıca; ashâbın burada toplanması, Kubâ'da yaşayan Evs kabilesinin Muhâcirlere karşı tutumu, Resûlullah'ın burada konaklaması gibi konulara da değinilmiştir. Üçüncü bölümdeyse, Medine'ye yerleşen Muhâcir grubunun etkisi araştırılmaya çalışılmıştır. Yesribli Müslümanların, Ensâr olma sürecinde Muhâcirlere karşı tutumu, Muhâcirlerin buraya alışma süreci ve Resûlullah'ın burada yaptıkları araştırmaya eklenmiştir.

Tezin başlangıcından sonuna kadar en büyük destekçim, manevi teyzem Neziha TÛTÛNCÛ ve kardeşim Muhammed Emir TÛRKOĞLU'na çok teşekkür ederim. Tez adının bulunmasında ve okumalar esnasında beni çokça destekleyen 2019-2020 eğitim öğretim dönemi içerisinde öğretmenlik yaptığım Bursa Gölyazı Ünaller Ortaokulu'ndaki öğrencilerime ve 2020 sonrası Kahramanmaraş'ta görev yaptığım okullardaki tüm öğrencilerime yürekten teşekkür ederim.

Kahramanmaraş

2021

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU	iii
YEMİN METNİ	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vii
ÖNSÖZ.....	ix
İÇİNDEKİLER	xi
KISALTMALAR	xiii
GİRİŞ	1
1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI.....	1
2. ARAŞTIRMANIN METODU	1
3. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI.....	2
4. MUHÂCİR	6

BİRİNCİ BÖLÜM

MUHÂCİRLİĞİN BAŞLANGICI

1. RİSÂLET VE İLK DAVET YILLARI	11
2. MÜŞRİKLERİN YENİ DİNE KARŞI TUTUMLARI	13
3. MEKKELİ MÜSLÜMANLARIN MÜŞRİKLERE KARŞI TUTUMU	16
4. MÜSLÜMANLARIN HİCRETE ALIŞTIRILMASI SÜRECİ	20
5. İSLÂM'IN ARAP KABİLELERE ANLATILMASI	22
6. ENSÂRLA TANIŞMA VE AKABE BİATLERİ	26

İKİNCİ BÖLÜM
HİCRET SÜRECİNDE MUHÂCİR OLMAK

1. HİCRET.....	37
2. KUBÂ.....	52
2.1. Muhâcirlerin Kubâ'ya Gelişi	55
2.2. Resûlullah'ın (s.a.v) Kubâ'ya Gelişi.....	62
2.3. Kubâ Mescidi İnşâsı.....	65
2.4. Kubâ'dan Ayrılış.....	66

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
MEDİNE'DE MUHÂCİR OLMAK

1. YESRİB'E GİRİŞ.....	68
2. SOSYAL AÇIDAN MUHÂCİR OLMAK	72
2.1. İskân.....	72
2.2. Muâhat	75
2.3. Ashâb-ı Suffa	77
2.4. Muhâcirlerin Medine'ye Uyumu	77
3. SİYASİ AÇIDAN MUHÂCİR OLMAK	79
3.1. Nakîb.....	80
3.2. Medine'de Siyasi Yapılanmanın Oluşumu	87
3.3. Medine Vesikası	90
3.4. Kureys ve Diğer Kabilelerle İlişkiler.....	94
4. EKONOMİK AÇIDAN MUHÂCİR OLMAK	96
5. RESÛLULLAH'IN VEFATI VE MUHÂCİRLERİN TUTUMU	98
6. HALİFE SEÇİMİNDE MUHÂCİRLERİN ROLÜ	101
SONUÇ.....	107
KAYNAKÇA	110

KISALTMALAR

b.	: Baskı
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DİA	: Diyânet İslâm Ansiklopedisi
ed.	: Editör
Hız.	: Hazret
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfa aralığı
TDV	: Türkiye Diyânet Vakfı
thk.	: Tahkik eden
t.y.	: Basım tarihi yok
y.y.	: Yayım yeri yok

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI

Bu çalışma, Hz. Muhammed (s.a.v) döneminde oluşan Muhâcir kavramı üzerinedir. Başlık olarak “*Medine’de Muhâcir Olmak*” şeklindeki yer detayıyla Müslümanların, liderleri Hz. Muhammed (s.a.v) öncülüğünde yapmış oldukları yolculuğun hedefinin Yesrib, daha sonraki ismiyle Medine olduğunu ve bu kapsamda araştırmanın çerçevesinin oluştuğunu vurgulamak için tercih edilmiştir. Konu, Muhâcir kavramını ve sonraki süreci daha iyi incelemek adına Mekke döneminden itibaren araştırılmaya başlanmıştır. Mekke’de ilk vahyin indirilişiyle beraber yavaş yavaş oluşan bu kavram daha sonra Medine’ye İslâm’ı taşıyan Müslümanların fedâkarlıklarının simgesi olmuştur.

Çalışmada mühacirlerin yaşamı risâletin başlangıcından sonuna kadar aktarılmaya çalışılmıştır. Mekke’de İslâm’ın yayılışı karşısında müşriklerin uyguladığı baskı ve şiddet sonrası Müslümanların inançlarını özgürce yaşamak için Yesrib’e hicret etme süreciyle başlamış, ardından Medine’ye kadar olan hicret süreci incelenmiştir. Böylece iki şehir arasında oluşabilecek kopukluğun önüne geçilmeye çalışılmıştır. Hicret süreci incelenirken Muhâcirlerin, Kubâ’da Evs kabilesinin bulunduğu Kubâ köyünde misafir edilmeleri de sürecin devamlılığı adına ayrı bir bölüm altında teze dahil edilmiştir. Medine’ye gelen Muhâcir grubunun buradaki sosyolojik, psikolojik, ekonomik ve siyasi alanlarda alışma süreçleri, yaşadıkları olaylar ve Resûlullah’ın vefatı sonrası yöneticilik görevindeki tutumları da çalışma kapsamında ele alınmaya çalışılmıştır.

2. ARAŞTIRMANIN METODU

Muhâcir, hem bir kavram hem de bir topluluğun özel ismi olduğu için çalışmada hem kavram olarak hem de bir topluluğun incelenmesi biçiminde ele alınmıştır. Özellikle Muhâcir grubunun oluşumu ve gelişim süreçleri, detaylı olarak ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Zira İslâm medeniyetinin taşıyıcısı konumunda olan bu grubun tarihini ve kurulan medeniyetin yapı taşlarını anlamamız elzemdir. Bu kapsamda ana kaynaklara bağlı kalınarak araştırma yapılmaya çalışılmıştır. Şunu en baştan

belirtmeliyiz ki hicretin ve doğal olarak Muhâcirliğin oluşabilmesi için Resûlullah'ın Yesribli Müslüman dediğimiz Ensâr ile bağlantılarını ve karşılıklı atılan adımları görmemiz gerekmektedir. Bizler de bu detayları görmek adına Akabe Biatlerini, Ensâr'dan seçilen nakîblerin isimleri gibi konuları, konunun çerçevesini aşmadan zikretmeye çalıştık. Ensâr ve Muhâcir arasında bir taraf seçme veya bir grubu ön plana çıkarmak gibi amaç içerisinde olmadık.

Tezin ilk adımından son adımına kadar çeşitli sorular sorulmuş ve bu sorulara cevaplar aranmıştır. Çalışma esnasında sorduğumuz veya okumalar esnasında belirlediğimiz sorular üzerinden araştırma detaylandırılmaya çalışılmıştır. Belirlenen sorular, süreç içerisinde cevapları bulunmaya ve nakledilmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda konuyla alakalı farklı rivâyetler olduğunda metin içerisinde veya dipnotta konu çerçevesi kapsamında rivâyetler okuyucuyla paylaşılmıştır. Konumuzla alakalı rivâyetlerde bazen şahsi görüş belirtilmiş ve yorum yapılmıştır. Özellikle Muhâcirlerin olaylar karşısında verdikleri tepkilerin yansımaları üzerinde durulmuştur.

Çalışma giriş, üç bölüm ve sonuç bölümünden oluşmaktadır. Giriş kısmında Muhâcir kavramının sözlük ve dini anlamı üzerinde inceleme yapılmıştır. Birinci Bölümde “*Muhâcirliğin Başlangıcı*” başlığı atılmış ve bu başlık altında Mekkeli Müslümanların Muhâcir olma süreçleri ele alınmıştır. İkinci Bölümde “*Hicret Sürecinde Muhâcir Olmak*” başlığıyla Mekke-Medine arasında Muhâcirlerin durumları ortaya koyulmaya çalışılmış ve Muhâcirlerin ilk yerleşim yeri olan Kubâ köyü bu başlık altında zikredilmiştir. Üçüncü Bölümde ise “*Medine’de Muhâcir Olmak*” başlığıyla Muhâcirlerin, Medine’ye Resûlullah’la (s.a.v) girişleri ve buraya yerleşme süreçlerinden bahsedilmiştir.

3. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI

Araştırmada öncelikle Muhâcir kavramı, ilgili sözlükler kullanılarak tanımı ve İslâm Tarihi literatüründeki yeri açıklanmaya çalışılmıştır. Hicret kelimesinden türeyen Muhâcir kavramının tanımını yapabilmek için öncelikle “*hicret*” kelimesi üzerinde durulmuştur. Kavram için İbn Manzûr’un *Lisânu’l-‘Arab*¹, Fîrûzâbâdî’nin *el-*

¹ İbn Manzûr, Muhammed b. Mukarrem b. Ali, *Lisânu’l-‘Arab*, Mısır: Tabakâtü’l-Kübrâ-i Emiriyye, 1883, C. XVI.

Kâmûsu'l-Muhît'i² ve Zebîdî'nin *Tâcu'l-'Arûs*'undan³ istifade ettik. Ek olarak Fîrûzâbâdî'nin sözlüğünün tercümesini yapan Mütercim Âsım Efendi'nin *el-Okyânûsu'l-Basît fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît*⁴ adlı eserinden de faydalandık.

Çalışmamızın ana bölümlerinde özellikle İslâm Tarihinin ana kaynakları referans alınarak konu nakledilmeye çalışılmıştır. Öncelikle Allah'ın kelâmı Kur'ân-ı Kerîm ilk başvuru kaynağımız olmuştur. Ayrıca Resûlullah'ın hadislerinden⁵ de nakiller yapılmaya çalışılmıştır.

Ana kaynaklar arasında siyer alanında İbn İshâk'ın *es-Sîre*'si⁶, İbn Hişâm'ın *es-Sîretü'n-Nebeviyye*'si⁷ araştırmanın başından sonuna kadar faydalandığımız eserler arasındadır. Araştırma konusu ilk dönem siyer olması sebebiyle bu alandan konumuz çerçevesinde yararlanmaya çalıştık.

Muhâcirler, ilk dönem İslâm tarihi açısından özel bir grubu temsil etmektedir. Bu sebepten tabakât alanında İbn Sa'd'ın *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*⁸ adlı eserinden çokça faydandık. Muhâcirlerin hayatlarının nakledilmesinde, neseplerinin tespitinde, hicret yolculukları ve Medine'deki yaşamlarına dair pek çok bilgiyi bu eserden faydalanarak nakletmeye çalıştık. Ayrıca Medine'de kurulan siyasi yapılandırmada karşımıza çıkan Ensâr nakîblerin soy şecereleri, konumuz içerisinde zikrettiğimiz kişilerin hayatlarına dair önemli bilgiler için de bu eserden faydalandık. Şunu belirtmeliyiz ki İbn Sa'd, eserinin ilk iki cildini siyer alanına ayırmıştır. Bizler de konumuzla alakalı bilgiler için ilgili alandan nakiller yaptık.

Ana kaynaklarımız arasına önemli eserler bırakan el-Belâzürî de araştırmanın başından sonuna kadar istifade etmeye çalıştığımız müellifler arasındadır. Ensâb

² Fîrûzâbâdî, Mecdüddin Muhammed b. Ya'kûb, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, tahk: Muhammed Nedîm, y.y., Müessesetü'r- Risâle, t.y.

³ Zebîdî, Seyyid Muhammed b. Murtażâ el-Husayn, *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l- Kamûs*, thk: Abdussettar Ahmed Ferrâc, Kuveyt: Matbaâtu'l-Hükümet, 1965, C. XL.

⁴ Mütercim Âsım Efendi, *el-Okyânûsu'l-Basît fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît*, çev. Mustafa Koç, Eyyüp Tanrıverdi, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013, C. VI.

⁵ el-Buhârî, Ebî Abdullâh Muhammed b. İsmâil, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, çev: Mehmed Sofuoğlu, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1987, C. XVI.

⁶ İbn İshâk, Muhammed b. , *es-Sîre*, 1.b., thk: Ahmed Ferid el-Mezîdî, Daru'l-Kitâbu'l-İlmiyye, Beyrut: Dâru'l-Kitâbu'l-İlmiyye, 2004.

⁷ İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdulmelik b. Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, thk: Mustafa es-Sakâ, İbrahim el-Ebyârî, Abdülhafız Şalbî, 5.b., Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 2019.

⁸ İbn Sa'd, Ebû Abdullâh Muhammed b. Sa'd, *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*, tahkik: Ali Muhammed Ömer, 1.b., Kahire: Kahire: Mektebetü'l-Hancı, 2001, C.XI.

alanında yazmış olduğu *Ensâbu'l-Eşrâf*⁹ adlı eseri içerisinde oluşturduğu siyer alanından referanslar yaptık. Özellikle Muhâcirlerin Mekke'de karşılaştıkları zorlukları, işkenceye uğrayan Müslümanların isimleri, hicret yolculukları gibi hususlarda naklettiği bilgilerden faydalandık. El-Belâzürî'nin bir diğer önemli eseri olan futûhat eserleri arasında sayılan *Futûhu'l-Buldân*¹⁰ da araştırma da kullanılan kaynaklar arasındadır.

Hicret, iki önemli şehir arasında yapılmıştır. Mekke ve Medine şehirlerini yakından tanımak, Muhâcirlerin buradaki hayatlarını görmemiz elzemdir. Mekke tarihi için Ezrakî'nin *Ahbâru Mekke*¹¹; çalışmanın ana merkezinde bulunan Medine şehri için İbn Zebâle'nin *Ahbâru'l-Medîne*¹², İbn Şebbe'nin, *Kitâbu Târîhu'l-Medîneti'l-Münevvere*¹³, Semhûdî'nin, *Vefâ'ü'l-Vefâ bi-Ahbâri Dâri'l-Muştafâ*¹⁴ istifade etmeye çalıştığımız eserler arasındadır. Bunlara ek olarak şehir sözlükleri alanında Yâkût el-Hamevî'nin, *Mu'cemü'l-Büldân*¹⁵ eserini de zikretmek isteriz.

Konuyla alakalı araştırma yapılırken umûmî tarih kitapları yararlandığımız eserler arasındadır. Özellikle İbnü'l-Esîr'in *el-Kâmil fi't-Târih*¹⁶ adlı eseri bunların başında gelmektedir. Evs ve Hazrec kabileleri arasında İslâm'dan önce yaşanan olayları, Resûlullah'ın atası Kusayy b. Kilâb'ın yaptıklarını, Mekke-Medine dönemlerinde Hz. Muhammed'in ve Muhâcirlerin yaşadıkları zorlukları görmek açısından bu eserden alıntılar yaptık. Yine bu alanda konumuzla alakalı İbn Habîb'in *Kitâbu'l-Muhabber*'i¹⁷, farklı bir yöntem kullanarak yazdığı hicretten sonra kendi dönemine kadar olan olayları kronolojik olarak bizlere sunan Halife b. Hayyât ve *et-Târih*'i¹⁸, el-Ya'kûbî'nin,

⁹ el-Belâzürî, Ahmed b. Yahyâ, *Ensâbu'l-Eşrâf*, tahk: Suheyl Zekkâr, Riyâd Zirikli, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1996, C. XIII.

¹⁰ el-Belâzürî, Ahmed b. Yahyâ, *Futûhu'l-Buldân*, thk: Abdullah Enîs et-Tabbâ', Beyrut: Müessesetü'l-Maarîf, 1987.

¹¹ el-Ezrakî, Ebû Velîd Muhammed b. Abdullâh, *Ahbâru Mekke*, thk: Abdumelik b. Abdullâh Dehîş, 1.b., Mektebetü'l-Esedî, 2003.

¹² İbn Zebâle, Muhammed b. el-Hasan, *Ahbâru'l-Medîne*, thk: Salâh Abdülazîz Zâin Seleme, 1.b., Medine: Merkez Buhus Dirâsetü'l-Medînetü'l-Münevvere, 2003.

¹³ İbn Şebbe, Ebû Zeyd Ömer b. Şebbe, *Kitâbu Târîhu'l-Medîneti'l-Münevvere*, thk: Ali Muhammed Dandal, Yasin Sadettin Bayan, 2.b., Beyrut: Dâru'l-Kitâbu'l-İlmiyye, 2012, C.II.

¹⁴ Es-Semhûdî, Nuriddin Ali b. Ahmed, *Vefâ'ü'l-Vefâ bi-Ahbâri Dâri'l-Muştafâ*, thk: Hâlid Abdulgani Mahfûz, Lübnan, 2006, C. IV.

¹⁵ Yâkût el-Hamevî, Ebû Abdullâh Yâkût b. Abdullâh el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, Beyrut: Dâru's-Sadr, 1977, C. V.

¹⁶ İbnü'l-Esîr, Ebû Hasan Ali b. Muhammed, *el-Kâmil fi't-Târih*, thk: Ebû'l-Fida Abdullâh el-Kadî, 1.b., Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1987, C. XI.

¹⁷ İbn Habîb, Ebû Ca'fer Muhammed b. Habîb, *Kitâbu'l-Muhabber*, thk: Dr. Elze Lichten Stater, 1.b., Haydarabad: Dâiretü'l-Maarîfi'l-Osmâniyye, 1932.

¹⁸ Halife b. Hayyât, *et-Târih*, thk: Ekrem Ziyâ el-Umerî, 2.b., Riyad: Dâru't-Tayyib, 1985.

*Târîhu'l-Ya'kûbî*¹⁹ de yararlanmaya çalıştığımız kaynaklar arasındadır. Özellikle İbn Habîb'in, eserinde “*Resûlullah'ın Havâirileri*” başlığı altında Muhâcir nakîblerin liste halinde isimlerini zikretmesi Muhâcirlerin siyasi alanını görmemiz açısından önemli bir eserdir.

Muhâcirlerin siyasi alanda etkilerini görmek adına yararlandığımız bir diğer eser, yazarı tam olarak tespit edilememekle beraber İbn Kuteybe'ye nispet edilen *el-İmâme ve's-Siyâse*²⁰ adlı eserdir. Araştırma için kullanılan kitabın yazarı olarak İbn Kuteybe'nin isminin yazılması sebebiyle bizler kaynak gösteriminde İbn Kuteybe'nin ismini belirtmeyi, okuyucuların ve araştırmacıların kaynağa rahat ulaşımı için tercih ettik. Ekomik alanında Muhâcirleri tanıyabilmemiz için Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm ve eseri *Kitâbu'l-Emvâl*²¹ önemli kaynaklarımız arasındadır.

Modern dönemde yazılan eserlerden de istifade etmeye çalıştık. Özellikle dinin bireyselliğe önem verdiği kadar toplumsallığa da önem verdiğini ve bu kapsamda hicretin, örnek bir toplum kurmanın ilk adımı olduğunu belirtmemizde Âmiran Kurtkan'ın *Din Sosyolojisi*²², Mustafa Aydın'ın *İslâm'ın Tarih Sosyolojisi İlk Dönem İslâm Toplumunun Şekillenışı*²³, Yusuf Ziya İnan'ın *Kur'ân-ı Kerîm'e Göre İslâm Toplumunda İctimai Hayat ve Sosyal İlişkiler*²⁴ referans olarak aldığımız eserlerdir.

Araştırma içerisinde Şerif Mardin'in *Din ve İdeoloji*'si²⁵, August Bebel' in *Hz. Muhammed ve Arap-İslâm Kültürü Dönemi*²⁶, Nuh Arslantaş'ın, *Hz. Muhammed Döneminde Yahudiler*²⁷, İbrâhim Sarıçam'ın *Emevi-Hâşimi İlişkileri*²⁸, Muhammed Hamidullah'ın *İslâm Tarihine Giriş*²⁹ gibi kitaplardan yer yer istifade ettik.

¹⁹ el-Ya'kûbî, Ahmed b. Ebî Ya'kûb b. Ca'fer, *Târîhu'l-Ya'kûbî*, 1.b., Leiden: Brill Yayıncılık, 1883, C.III.

²⁰ İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim, *el-İmâme ve's-Siyâse*, thk: Ali Şîrî, 1.b., Beyrut: Dâru'l-Edvâ, 1990.

²¹ Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, *Kitâbu'l-Emvâl*, thk: Ebû Enes Seyyid b. Recep, Riyad: Dâru'l-Fâzilâ, 2007, C. II.

²² Âmiran Kurtkan Bilgiseven, *Din Sosyolojisi*, İstanbul: Filiz Kitapevi, 1985.

²³ Mustafa Aydın, *İslâm'ın Tarih Sosyolojisi İlk Dönem İslâm Toplumunun Şekillenışı*, 1. b, İstanbul: Pınar Yayınları, 1992.

²⁴ Yusuf Ziya İnan, *Kur'ân-ı Kerîm'e Göre İslâm Toplumunda İctimai Hayat ve Sosyal İlişkiler*, İstanbul: Tin Yayınları, 1989.

²⁵ Şerif Mardin, *Din ve İdeoloji*, 5.b., İstanbul: İletişim Yayınları, 1992.

²⁶ August Bebel, *Hz. Muhammed ve Arap-İslâm Kültürü Dönemi*, çev: Veysel Atayman, 1.b., İstanbul: Karbon Kitaplar, 2020.

²⁷ Nuh Arslantaş, *Hz. Muhammed Döneminde Yahudiler*, 1.b., İstanbul: Kurâmer, 2016.

Çalışma esnasında o dönem var olan kabileler hakkında bilgi ve referanslar için Ömer Rızâ Kehhâle'nin, *Mu'cemü Kabâ'ili'l-'Arab*³⁰ ından istifade etmeye çalıştık.

Araştırmanın nihayete erdiği yazım esnasında kavramların ve terimlerin yazılışında literatürden ayrı düşmemek adına Diyanet İslâm Ansiklopedisi'nden istifade ettiğimizi belirtmek isteriz. Yararlandığımız ve referans olarak kullandığımız eserlerin ilk kullanımında müellifin, eserin ve tahkiki yapan müellifin adı, yayım yeri gibi bilgiler tam bir şekilde verilirken sonraki kullanımlarda ise müellifin öne çıkan adı ve eserinin adı, cilt ve sayfa numarası verilerek kısaltmalar yapılmıştır.

4. MUHÂCİR*

Hicret, Arapça bir kelime olarak ح-ج-ه harflerinden türemiş bir isimdir. He (ه) harfi hem üstün (hecr) hem de esreli (hicr) okunmakla beraber “bir yerden ayrılmak, bir şeyi terk etmek, oruçluyken cinsel ilişkiden uzak durmak” anlamlarında kullanılmaktadır. Bu kalıp, isim formatında ise he (ه) harfi, esreli (hicret) ve ötreli (hucrat) okunabilmekte ve iki şekilde de “bir yerden başka bir yere gitmek için çıkmak” anlamına gelmektedir. Hz. Muhammed (s.a.v) döneminde Müslümanların, şirkten uzaklaşmak ve inançlarını özgürce yaşamak için Habeşistan'a ve Medine'ye göç etmeleri “hicret” kavramıyla ifade edilmiştir.³¹

İbn Manzûr ve Zebîdî, sözlüklerinde Ebû'd-Derdâ'ya isnat ettikleri rivâyete göre Ebû'd-Derdâ, “Kur'ân'da sadece ‘hucr’ kelimesini duydum.” demiştir ve bu kelimedenden kastının ise “uzaklaşmak, bir yeri terk etmek” anlamına geldiğini belirtmiştir.³²

²⁸ İbrâhim Sarıçam, *Emevi-Hâşimi İlişkileri*, 4.b., Ankara: TDV, 2015.

²⁹ Muhammed Hamidullah, *İslâm Tarihine Giriş*, ter: Ruhi Özcan, düzeltme: Vecdi Akyüz, İstanbul: Beyan Yayınları, 2017.

³⁰ Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü Kabâ'ili'l-'Arab*, C.V, 1.b., Beyrut: Müessesetü'l- Risâle, 1997.

* Muhâcir, hicret eden kimseye verilen bir isimken Ensâr'dan bazı kimseler için de kullanıldığını görmekteyiz. II. Akabe Biati sonrasında Ukbe b. Vehb el-Ensârî(bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 505), Zekvân b. Abdikays el-Ensârî(bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 548), Ziyâd b. Lebid el-Ensârî (bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 553), Abbâs b. Ubâde el-Ensârî II. Akabe Biati'ne katılan diğer Ensâr grubuyla kendi yurtlarına dönmeyip Resûlullah'la (s.a.v) beraber Mekke'de ikamet etmeyi tercih etmişlerdir. Hz. Muhammed (s.a.v), hicret ettiği zaman bu sahâbiler de hicret ederek hem Muhâcir hem de Ensâr unvanını almışlardır (bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. I, s. 193.)

³¹ Detaylı bilgi için bkz.: Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, s. 495; Zebîdî, *Tâcü'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kamûs*, C. XIV, s. 396; Ayrıca terceme için bkz.: Mütercim Âsım Efendi, *el-Okyânûsu'l-Basît fi Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît*, C. III, s. 2417.

³² Detaylı bilgi için bkz.: İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, C.VII, s. 110; Zebîdî, *Tâcü'l-'Arûs*, C. XIV, s. 396.

Kur'ân'da ilgili kelimenin kullanıldığı yerler³³ incelediğinde ر -ج → harfleriyle genel olarak hâcer (هَاجِر) kelimesinin yani “*hicret edenler*” anlamında kullanıldığını görmekteyiz. Muhâcir kavramı ise hicret kelimesinden türemiş “*hicret eden kimse*” anlamına gelmektedir. Bu kavram, bizzat Kur'ân-ı Kerîm'de kullanılmıştır.³⁴

Kur'ân'daki ilgili kelimeyi incelemek istediğimizde iman edenler ile hicret edenler arasında ince bir bağlantının olduğunu görmekteyiz. Şöyle ki Bakara Sûresi 218. âyette “*Ey iman edenler! Onlar ki hicret edenlerdir (هَاجِر)...*” buyurulmakla hicret iman edenlerin bir vasfı olarak ortaya çıkmıştır. Âl-i İmrân Sûresi, 195. âyetteyse hicret ve iman detayının belirginleştiğini görmekteyiz. Öncelikle bu âyetin hemen öncesinde yer alan 193. âyeti incelediğimizde burada “*Rabbimize iman edin diye nidada bulunan bir münadiyi işittik ve iman ettik...*” şeklinde iman eden bir grubun Allah'a seslenişinden bahsedilir. 195. âyetteyse Rablerinin, iman eden kullarının dualarını kabul ettiğini öğrenmekle beraber iman edenlerin kimler olduğunu âyetin devamında “*Onlar ki hicret edenler, yurtlarından çıkarılanlar, benim yolumda eziyete uğrayanlar, Allah yolunda öldürenler ve öldürülenler...*” açıklamasıyla öğrenmekteyiz. Bütün bu örnekler bize muhacirlerin Kur'ânda özel bir yere sahip olduklarını göstermektedir.

Hicretle ilgili âyetlerin incelenmesi sonucunda Hz. Muhammed (s.a.v) dönemi için iman etmenin sadece yeterli olmadığını, aksine imanıyla beraber hicret etmenin de gerekli olduğunu anlamaktayız. Örneğin Nisâ Sûresi'nde geçen bir âyette ölen Müslümanların, melekler tarafından sorgulandığı bir olaydan bahsedilir. Bu olayda iman eden lakin özrü bulunanlar hariç hicret etmeyenlerin yurdunun cehennem olduğu belirtilmektedir.³⁵ Başka bir âyetteyse hicret eden Muhâcirlerin, iman etse dahi hicret etmediği için akrabalarına karşı din konusu hariç herhangi bir sorumluluklarının olmadığı vurgulanmıştır.³⁶

Mekkelilerden, Bedir Savaşı'nda esir düşenler arasında Resûlullah'ın amcası Abbâs b. Abdulmuttâlib de bulunmaktaydı.³⁷ İbn Sa'd'ın naklettiğine göre Abbâs, Medine'de esir bekletilirken serbest kalabilmesi için fidye ödenmesi istendiğinde “*Ya*

³³ İncelenen âyetler için bkz.: 2/ 218; 3/ 195; 4/ 97; 8/ 72, 74, 75; 9/ 20; 16/ 41, 110; 22/ 58.

³⁴ Bkz.: en-Nisâ Sûresi, 4/ 100; et-Tevbe Sûresi, 9/ 100, 117; en-Nûr Sûresi, 24/ 22; el-Mümtehine Sûresi, 60/ 10.

³⁵ Bkz.: en-Nisâ Sûresi, 8/ 97.

³⁶ Daha detaylı bilgi için bkz.: el-Enfâl Sûresi, 8/ 72.

³⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. IV, ss. 11-13.

Resûlullah! Ben zaten Müslümanım, kavmim beni zorladı.” diye itiraz etmiştir. Resûlullah ise amcasının bu itirazına “Senin iman edip etmediğini Allah bilir. Bizler, senin zahirine bakarız ki sen bizim aleyhimize bir konumdasın.” buyurarak itirazı reddetmiştir.³⁸ Resûlullah’ın bu sözleri Allah tarafından da desteklenmiş ve Abbâs’ın itirazının reddedildiği Enfâl Sûresi 70. âyette belirtilmiştir. Şöyle ki “Ey Nebi! Elinizde esir bulunanlara de ki: Şayet Allah, sizin kalbinizdeki hayrı bilse de sizden alındığından daha hayırlısını size verir ve size de mağfîret eder.³⁹” buyurmuştur. Zikredilen sûrenin devamındaysa “ O kimseler ki, iman ettiler ama hicret etmediler. Bu sebepten onlar için bir şey yapamazsınız.” şeklinde, esir edilenler arasında iman edenler olsa dahi herhangi bir şekilde onlara yardım edilmeyeceği âyette hükmedilmiştir.⁴⁰ Hatta Ensâr’dan bir kişi Resûlullah’ın yanına gelerek Abbâs’ın fidyesini ödemeyi teklif ettiği hâlde âyet gereği hicret etmediği için teklif reddedilmiştir.⁴¹ Fidyelerini ödeyip serbest kaldıktan sonra Müslüman olarak Medine’ye hicret eden Abbâs, Allah’ın “ ... sizden alındığından daha fazlasını size verecektir.⁴²” âyetinde belirtildiği gibi o gün serbest kalmak için verdiği fidyeden çok daha fazlasını Allah’ın kendisine iman ettikten sonra lütfettiğini itiraf etmiştir.⁴³

Allah’ın bizzat belirlediği iman ve hicret kuralının Hz. Muhammed (s.a.v) tarafından hassasiyetle uygulandığını kaynaklarımızdan öğrenmekteyiz. Hatta hicretin başlarından Hudeybiye Anlaşmasının imzalanmasına kadar bu uygulamanın yürürlükte olduğunu anlamaktayız. Zira iman ettiği halde hicret etmeyen kimselere “*Hicret etmeyeninin imanı da yoktur.*” şeklinde bir şartın olduğu rivâyet edilmiştir. Hatta Benî Abs kabilesi iman ettiği hâlde hicret etmedikleri için onlara bir grup gelerek, bu şart hatırlatılmıştır. Bunun üzerine bu kabileden üç kişi Medine’ye Hz. Muhammed’in (s.a.v) yanına gelerek “*Ya Resûlullah! Okuyucular bize geldi ve ‘Hicret etmeyeninin İslâm’ı yoktur.’ dediler. Bizim yurdumuzda mallarımız ve geçimimizi sağladığımız hayvanlarımız vardır. Bizler iman ettik ama hicret edemedik şayet hicret etmeyeninin imanı kabul edilmiyorsa bizler de her şeyimizi satar buraya hicret ederiz.*” demişlerdir.

³⁸ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, C. IV, s. 12.

³⁹ el-Enfâl Sûresi, 8/ 70.

⁴⁰ Daha detaylı bilgi için bkz.: el-Enfâl Sûresi, 8/ 70-72.

⁴¹ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, C. IV, s. 13.

⁴² el-Enfâl Sûresi, 8/ 70.

⁴³ Daha detaylı bilgi için bkz.: İbn Sa’d, *et-Tabakât*, C. IV, ss. 13-14.

Resûlullah ise bu kabilenin mazeretlerinden dolayı onlara yurtlarında kalma izni vermiş ve imanlarının Allah katında kabul edildiğini müjdelemiştir.⁴⁴

Kaynaklarımızda zikredilen başka bir rivâyetteyse “*Hicret etmeyen helak olacaktır.*” şeklinde şehirlerdeki insanlar arasında böyle bir söylentinin olduğu nakledilir. Bu söylentiye duyan Füdeykâ adında bir zat, Resûlullah’ın yanına gelerek olay hakkında bizzat Resûlullah’tan bilgi almıştır.⁴⁵

Hicretin 6. yılında imzalanan Hudeybiye Anlaşması’nda “*Velisinden izinsiz Mekke’den Medine’ye gidenler, Mekke’ye iade edileceklerdir.*”⁴⁶ maddesiyle beraber sadece iman etmenin yeterli olduğu, hicret etme zorunluluğun kalktığı bir aşamaya geçilmiştir. Nitekim anlaşmanın imzalandığı sırada gelen Ebû Cendel, madde gereği iman edip Allah ve Resûlü için hicret ettiği hâlde müşriklere iade edilmiştir.⁴⁷ Anlaşmanın imzalanması sonrasında Mekke’de iman edip müşrikler tarafından hapsedilenler anlaşmanın imzalanmasıyla Kureyşliler tarafından bir nevi serbest bırakılmışlardır. Müslümanlardan Medine’ye hicret etmek isteyen yaklaşık yetmiş kişi⁴⁸ madde gereği iade edileceklerini bildiklerinden Ebû Basîr öncülüğünde Mekke-Şam ticaret yolu üzerinde Zü’l-Merve bölgesinde el-Îs mevkiinde toplanmışlardır⁴⁹

İslâm tarihinde Mekke’nin Fethi, büyük fetih olarak kabul edilse de bazı rivayetlerde Hudeybiye Anlaşması’nın fetih olarak görüldüğü⁵⁰ hatta “*Hudeybiye, fetihtir*”⁵¹ şeklinde bir rivâyetin de bulunduğu zikredilmektedir. Zikredilen anlaşma sonrasında Resûlullah’ın ashâbıyla beraber Medine’ye dönüşünde Fetih Sûresi indirilmiştir.⁵² Rivayetlere dayanarak Hudeybiye Anlaşması’ndaki ilgili madde ve bu

⁴⁴ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, C. I, s. 256.

⁴⁵ Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, *Kitâbu’l-Emvâl*, C.I, s. 323.

⁴⁶ İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, s. 861; İbn Sa’d, *et-Tabakât*, C. II, s. 93; el-Belâzürî, *Ensâbu’l-Eşraf*, C. I, s. 441; İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, C. II, s. 90.

⁴⁷ İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, s. 862; İbn Sa’d, *et-Tabakât*, C. II, s. 94; İbn Ebî Şeybe, *Kitâbu’l-Meğâzî*, s. 274; İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, C. II, s. 90.

⁴⁸ Bu sayı sadece erkekler için geçerli olup kadınlar için geçerli değildir. Zira Mekke’den kaçan kadınlar, âyet gereği imanları sorgulandıktan sonra Medine’ye kabul edilmekteydiler. Medine’ye sığınan kadınlar arasında Ümmü Külsüm b. Ukbe b. Ebî Muayt de bulunmaktaydı. Bkz.: el-Mümtehine Sûresi, 60/ 10; İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, ss. 867- 868; İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, C. II, s. 91.

⁴⁹ İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, s. 866; İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, C. II, s. 91.

⁵⁰ İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, s. 865; İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, C. II, s. 91.

⁵¹ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, C. II, s. 99; İbn Ebî Şeybe, *Kitâbu’l-Meğâzî*, s. 270.

⁵² İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, s. 863; İbn Sa’d, *et-Tabakât*, C. II, s. 99; el-Belâzürî, *Ensâbu’l-Eşraf*, C. I, s. 440.

madde gereği Ebû Cendel'in müşriklere bizzat teslim edilmesi imandaki hicret şartının kaldırılmasına vesile olduğu düşünülebilir.

Hicret ve muhâcirlerle alakalı âyetlerin incelenmesi sonrasında nekledeceğimiz bir diğer detaysa âyetlerde gruplar zikredildiğinde Muhâcir grubunun, Ensâr'dan önce zikredilmesidir. Enfâl Sûresi, 72. âyette “*İman edenler, hicret edenler, Allah yolunda mücadele edenler ve onlara yardım edenler...*” şeklinde sıralamada ilk iman edenler olmalarından dolayı Muhâcirlerin adı zikredilmiştir. Başka âyetlerde de açık bir şekilde Muhâcir ve Ensâr arasında bir sıralamanın olduğunu görmekteyiz.⁵³

⁵³ Bkz.: et-Tevbe Sûresi, 9/ 100, 117.

BİRİNCİ BÖLÜM

MUHÂCİRLİĞİN BAŞLANGICI

1. RİSÂLET VE İLK DAVET YILLARI

Mekke’de İslâm’ın gelişine kadar her şey Kureyş’in istediği şekilde ilerlemiştir. Kendilerini İbrâhim’in oğulları, Harem’in koruyucusu hatta Kâbe’nin sahipleri olarak görmüşlerdir. Araplar arasında Kureyş, Allah’ın komşuları ve Mekke’nin sahipleri olarak bilinmişlerdir. Bu ayrıcalık, onları “*Eğer biz, Harem’e gösterilen saygıyı başka yerlere de gösterirsek bu sefer Araplar, ‘Kureyş, Harem dışına saygı gösteriyor.’ derler ve bizi küçümsemeye başlarlar.*” düşüncesine sevk etmiş ve bir müddet sonra İbrâhim’in dininde olmayan bazı bid’atlerin ortaya çıkmasına ve bunların din olarak algılanmasına sebep olmuştur. Bu durum Allah tarafından 610 yılında Hz. Muhammed’in (s.a.v) gönderilişine kadar devam etmiştir.⁵⁴

Hz. Muhammed (s.a.v), risâlet görevinin yaklaşık ilk üç yılında gizli bir tebliğ sürecinde dostluk, akrabalık yoluyla İslâm’ı anlatmıştır. Hem bu süreçte Hz. Muhammed (s.a.v) görevine alışmış hem de küçük bir Müslüman topluluğu oluşmaya başlamıştır. Artık üç yılın sonunda Allah’ın “*Akrabânı/aşiretini uyar.*”⁵⁵ emriyle risâlet görevi, yakın aileden başlayan açık bir tebliğ sürecine girmiştir.⁵⁶ Rivâyete göre âyet sonrası Resûlullah (s.a.v), bir ay gibi bir müddet evine kapanmış halalarının onu merak edip ziyaretleri sonrasında durumu onlara anlatmış ve halalarının desteğiyle emri yerine getirmek üzere yakın akrabalarından oluşan yemekli bir toplantı düzenlemiştir. Halalarının Abdül’uzzâ yani Ebû Leheb’i çağırılmama tavsiyesine kulak veren Hz. Muhammed, toplantıya amcasını davet etmemesine rağmen amcası katılmıştır. Nitekim Resûlullah’ın konuşması sırasında amcasının karşı çıkışlarıyla istenilen sonuç alınamamıştır.⁵⁷ Böylece Hz. Muhammed (s.a.v), en yakın akrabasından gelen tepkiyle

⁵⁴ İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, C. I, ss. 348-349.

⁵⁵ Eş- Şuarâ Sûresi, 26/214.

⁵⁶ İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, C. I, s. 584.

⁵⁷ el-Belâzürî, *Ensâbu’l-Eşrâf*, C. I, s 134; İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, C. I, ss. 584-585.

ilk kez karşı çıkışı görmüştür. Şüphesiz bu yaşananlar kökleşmiş bir toplum yapısının içinde yeni bir fikri savunmanın hiç kolay olmayacağını ilk sinyalleri olmuştur.

Hz. Muhammed(s.a.v), tebliğ sürecinde yaşadıklarına karşılık “*Ben, tüm insanlığa peygamber olarak seçilip gönderildim. Eğer insanlar benim tebliğime kulak vermezse sadece Araplara, eğer Araplarda karşı çıkarsa sadece Kureyş’e, bunlar da reddederse kendi aşiretim Hâşimoğullarına ve onlar da benim İslâm’ı tebliğime uymazlarsa ben de kendi kendime bu dini tebliğ ederim.*”⁵⁸ buyurarak duruşunu sergilemiş, asla vazgeçmeyeceğinin sinyallerini ve kararlılığının boyutunu bu sözlerle ilan etmiştir. Yakın akrabalarının katıldığı toplantıdan sonuç alamayan Resûlullah, bu sefer onlarla bireysel görüşmeler yapmıştır. Bunların başında, yanında büyüdüğü amcası Ebû Tâlib gelmektedir. Amcasıyla görüşmek isteyen Hz. Muhammed (s.a.v), “*Amca, sen İslâm’a davet etmek istediğim insanların başında yer almaktasın. Tebliğime icâbet edip beni bu yolda destekleyen de ilk sen olmalısın.*” çağrısında bulunmuştur. Ebû Tâlib ise “*Ey yeğenim! Ben, atalarımın benimsediği dinden vazgeçmem. Ama Allah’a yemin olsun ki ben sağ oldukça hiç kimse sana zarar vermeyecek.*”⁵⁹ diye çağrıya olumsuz yanıt vermiştir. Böylece Resûlullah, ikinci kez amcaları tarafından reddedilmiştir. Ama Ebû Tâlib, atalarının dininde vazgeçmeme kararlılığını sürdürüp iman etmemesine rağmen Allah’ı şahit tutarak verdiği himaye desteğini sonuna kadar sürdürmüştür.

Tüm bunlar yaşanırken Allah’ın emirleri ve âyetleri gelmeye devam etmiştir. Her ne kadar yakın akrabalarıyla görüşmeler olumlu sonuç vermemiş olsa da Resûlullah, görevinde ısrarlı bir tutum sergilemiştir. Mekke’de Safâ tepesine çıkan Resûlullah, can alıcı konuşmasını yapmak istemiş lakin burada da amcası Ebû Leheb’in “*Ellerin kurusun, bizi bunun için mi burada topladın?*” şeklinde karşı çıkışıyla karşılaşmıştır. Allah tarafından Resûlullah’a, asıl Ebû Leheb’in ellerinin kuruyacağı, malının mülkünün ona fayda vermeyeceği ve karısının da onunla beraber cehennemde yanacaklarını haber veren Tebbet Sûresi indirilmiştir.⁶⁰

⁵⁸ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, C. I, s. 162.

⁵⁹ İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, s. 226.

⁶⁰ Tebbet Sûresi, 111/1-5; İbn Sa’d, *et-Tabakât*, C. I, s. 169; el-Belâzürî, *Ensâbu’l-Esrâf*, C. I, s. 136.

2. MÜŞRİKLERİN YENİ DİNE KARŞI TUTUMLARI

İslâm'ın ilk dönemlerinde Kureyş, Mekke'de kurdukları sisteme zarar vermediği için Resûlullah'a karşı ciddi tepkiler vermezken inen âyetlerde Kureyş'in tanrılarının küçümsenmesi sonrasında Hz. Muhammed'e (s.a.v) karşı muhalefet başlamıştır. Mekke'de yeni bir dinin ortaya çıkması ve tanrılarının küçümsenmesi o dönem için Kureyş'in tüm saygınlığını ve ticarî gelirlerini kaybetmesi anlamına gelmiştir.⁶¹ Bu da ister istemez Kureyş'in, elindekilerini koruyabilmek adına Resûlullah'a ve bu yeni dine karşı zıt bir tavır takınmak yoluna sevk etmiştir. Oluşan bu muhalefete karşı Ebû Tâlib ise yeğenini himayesine almış ve ona zarar gelmemesi için Benî Hâşim kabilesinin tüm otoritesini ve gücünü kullanmıştır.⁶²

İslâm, insanlar arasında yayıldıktan sonra doğal olarak büyük bir merak uyandırmıştır. Bir gece vakti Hz. Muhammed (s.a.v), evinde namaz kılarken Mekke'nin önde gelenlerinden Ebû Cehil, Ebû Süfyân ve Ahnes b. Şerîk birbirlerinden habersiz Resûlullah'ı evinde dinlerken kendilerinden geçmiş bir vaziyette sabahlamış ardından sabah buldukları yerden ayrıldıklarında yolda karşılaşmışlardır. Yaptıkları davranışın yanlış olduğunu belirterek birbirlerini eleştirmiş, bu vaziyette bir kimsenin onları görmesinin iyi olmayacağını, bu sebepten bir daha bu davranışın tekrarlanmaması konusunda birbirlerini ikna etmişlerdir. Nitekim karşılıklı ikna çabaları boşa çıkmıştır. Zira gece olunca tekrardan Resûlullah'ı dinlemek için eski yerlerine dönmüşlerdir. Buldukları ortamda aynı şekilde kendilerinden geçmiş bir vaziyette sabahlamış ve sabah vakti evlerine dönerken yine yolda karşılaşmışlardır. Birbirlerini yine eleştirmiş ve yaptıklarının uygun olmadıklarını vurgulamışlardır. Bütün ikna çabaları boşa çıkmış ve gece, Hz. Muhammed'i tekrardan dinlemek için eski yerlerine dönmüşlerdir. Üçüncü gecenin sabahında evlerine dönerken yine birbirleriyle yolda karşılaştıklarında artık bu işe son vermeleri gerektiğini belirterek aralarında anlaşma yapmışlardır.

Ahnes b. Şerîk, duyduklarının etkisiyle önce Ebû Süfyân'ın ardından Ebû Cehil'in yanına uğramış ve onlara duydukları hakkında sorular sormuştur. Bu görüşmeleri esnasında Ahnes'in sorusuna Ebû Cehil “ *Muhammed'den ne mi duydum: Bizler,*

⁶¹ August Bebel, *Hz. Muhammed Dönemi ve Arap-İslâm Kültürü Dönemi*, 1.b., çev: Veysel Atayman, İstanbul: Karbon Kitaplar, 2020, s. 31.

⁶² İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. I, s. 585.

Abdümenâfoğullarıyla şeref ve itibar konusunda hep yarıştık. Onlar yemek verdi, biz de verdik; onlar görev aldı, bizler de aldık; onlar verdi, bizler de verdik; onlarla her konuda yarışan bir at gibiydik. Şimdi de 'Bizim gökyüzünden vahiy alan bir nebimiz var.' diyorlar. Biz, bunun gibisini nasıl elde edeceğiz? Vallahi asla inanmayacağız ve onaylamayacağız” ağır sözleri aslında o dönemde aşiretler arasındaki durumu açık bir şekilde ortaya koymaktadır.⁶³ Mekke'nin ileri gelen adamlarının bu davranışı sergilemeleri hatta defalarca tekrarlamaları İslâm'ın etkisini gösterirken daha sonraları gerek Müslümanlara gerek Resûlullah'a karşı çıkışlarını, intikamlarını ve cana kast etmeye kadar giden aşırı tepkilerini açıklayan çok değerli bir detaydır.

Şüphesiz bu aşiretler arasındaki çekişmenin tarihi çok eskiye dayanmaktadır. Hz. Muhammed'in atalarından Kusayy'ın kendisinden sonra hicâbe, sikâye, rifâde, Dârünnedve, livâ gibi görevleri oğlu Abdüddâr'a bırakmasıyla Abdümenâfoğullarının⁶⁴, “*Biz, sizlerden daha çok şeref ve itibar sahibiyiz. Bu sebepten bu işlere biz daha layıkız.*” iddaları sonrasında aralarında oluşan ayrılık sebebiyle Kureyş kabilesi, Mutayyebûn ve Ahlâf grupları olarak ikiye ayrılmışlardır. Bu grupların oluşması, Kusayy'ın bir araya toplamaya çalıştığı Kureyş kabilesinin ve buna bağlı olan aşiretlerin bölünmesi anlamına gelmektedir.

Mutayyebûn grubunu Benî Esed, Benî Zühre, Benî Teym ve Benî Hâris b. Fihri aileleri oluştururken Ahlâf grubunu ise Benî Mahzûm, Benî Sehm, Benî Cumah, Benî Adî b. Kâ'b aileleri oluşturmuştur. Zikredilen iki grup, asla vazgeçmeyeceklerine ve bu konuda hiçbir şekilde taviz vermeyeceklerine dair kendi aralarında yeminler etmişlerdir. Hatta kabilelerin kendi aralarında yaptıkları yemin sonrası birbirlerine selâm dahi vermemişlerdir. Tüm bunlar olurken, iki tarafı da tutmak istemeyip bağımsız kalan kabileler de vardı. Bunlar Benî Âmir b. Lüey ve Benî Muhârib b. Fihri aileleridir.⁶⁵

Kureyş, bir kere de olsa artık bölünmüş, gruplar arası yarış başlamış ve devamı gelmiştir. Bu sefer de Abdümenâfoğulları arasında güç ve itibar yarışı baş göstermiştir. Dolayısıyla Hâşimoğulları ve Abdüşemsoğulları arasındaki çekişmede birlik bozulmuş

⁶³ İbn İshâk, *es-Sîre*, ss. 226-227, İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, ss. 281-282.

⁶⁴ Abdulmenâfoğulları: Abdu's-Şems, Hâşim, Muttalib ve Nevfel'dir. Bkz.: İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. I, s. 56; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. I, s. 350, 558.

⁶⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. I, ss. 58-59; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. I, s.350-351, 558; İbrâhim Sarıçam, *Emevi-Hâşimi İlişkisi*, 4.b., Ankara: TDV, 2015, s. 62.

ve aile arasında düşmanlık başlamıştır.⁶⁶ Benî Hâşim ve Benî Muttâlib bir gücü, Benî Abdüşems ve Benî Nevfel de bir gücü temsil etmişlerdir.⁶⁷ Mutayyebûn grubunda olan Benî Abdüşems, bu ayrılıkla beraber artık taraf değiştirmiş ve Ahlâf grubu arasında yer almaya başlamıştır.

Müşrikler, İslâm'ın ilk dönemlerinde külliye bir reddetme yolunu tercih etmemiş bilakis bu durumu kendi çıkarları için dahi kullanmayı düşünmüşlerdir. Mekke'nin önde gelenlerinden Ebû Uhayha Saîd b. Âs'ın "*Muhammed'i kendi haline bırakın Şayet söylediği doğru ise onun şerefi başkasına değil bize ait olur ama yalan söylüyorsa bizim dışımızda olan Kureyş kabileleri zaten onu saf dışı bırakırlar.*"⁶⁸ şeklinde sarf ettiği sözlerle kirlî düşünce yapısını kendi ifadeleriyle açıklamıştır.

Müşrikler, Resûlullah'ı bir yerde gördükleri veya onunla karşılaştıkları zaman kaş göz hareketleriyle küçümsemeye⁶⁹, alkış ve ıslık çalarak⁷⁰ tebliğî engellemeye çalışmış, "*Benî Abdulmuttâlib'in oğlu gökten haber veriyor.*" gibi sözlü tacizlerde bulunmuşlardır. Lakin inen âyetlerde atalarının yanlış yolda oldukları vurgulanmış, inandıkları tanrıları ve ibadet ettikleri putları reddedilmiştir. Bu âyetler sonrasında müşrikler, risâlete karşı tepki boyutunu arttırmış, İslâm'ı reddetmeye ve Resûlullah'la beraber Müslümanlara düşmanlık yapmaya başlamışlardır.⁷¹ Bu konuda birbirlerini teşvik ve kışkırtmalarla muhalifliklerini ve nefretlerini arttırma yoluna gitmişlerdir.⁷²

Kur'ân-ı Kerîm'in Kureyş'in tanrılarına ve atalarına yönelik ifadeleri sonrasında Kureyş, "*Eğer, Muhammed tanrılarımıza hakaret ediyorsa biz de onun ilâhına hakaret ederiz.*"⁷³ önermesini birbirlerine sunmuşlardır. Hatta Ebû Cehil, Hz. Muhammed'le bir karşılaşmasında bu yöndeki niyetini açık etmiş ve "*Allah'a yemin olsun ki ya bizim tanrılarımıza sövmekten vazgeçersin ya da biz de senin ilâhına söveriz.*" tehdidinde bulunmuştur. Yaşananlar sonrasında Allah, "*Allah'tan başkasına ibadet edenlere*

⁶⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. I, ss. 57-58; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. I, s. 554.

⁶⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. I, s. 61.

⁶⁸ el-Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşraf*, C. I, s. 160; Sarıçam, *Emevi-Hâşimi İlişkisi*, s. 110.

⁶⁹ el-Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşraf*, C. I, s. 168.

⁷⁰ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. I, s. 595.

⁷¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. I, s. 169; el-Belâzürî, , C. I, s. 131.

⁷² İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 243; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. I, s. 587; Sarıçam, *Emevi-Hâşimi İlişkisi*, s: 110, 113.

⁷³ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. I, s. 593.

sövmeyin. Yoksa onlar da haddi aşarak Allah'a laf atmaya kalkarlar.⁷⁴” âyetini indirmiştir.⁷⁵

Kureyş'in haddi aşmaları sadece bununla kalmamış aynı zamanda gelen âyetleri alkışlayarak ve ıslıkla sabote etmeye çalışmışlardır. Müslümanların aklını karıştırmak ve onlarla alay etmek adına “*Kisrâ'nin ve Kayser'in hazinelerini ele geçireceklerini iddia eden yeryüzünün kralları geliyor.*⁷⁶” ya da “*Sen, Rabbinin şu çürümüş kemik parçasını tekrardan yaratacağını mı iddia ediyorsun?*⁷⁷” gibi sorularla ve küçük düşürücü ifadelerle şüphe uyandırmaya çalışmışlardır. Bu sözlere karşılık Allah, “*Şu çürümüş kemik parçalarını tekrardan kim yaratacakmış? diyene de ki: Onu ilk kez yaratan, diriltecektir.*⁷⁸” âyetini indirmiştir. Bu âyetle Müslümanların imanları kuvvetlendirilirken alay edenlere karşılık “*Şüphesiz ki alay edenlere karşılık biz, sana yeteriz.*⁷⁹” âyetiyle Resûlullah ve ashâbının yalnız olmadıkları vurgulanmıştır.

3. MEKKELİ MÜSLÜMANLARIN MÜŞRİKLERE KARŞI TUTUMU

Mekke sokaklarında inananlar her geçen gün artmaya devam etmiştir. Resûlullah, Mekke sokaklarında İslâm'ı açık bir şekilde tebliğ ederken bazı sahâbîlerin ona yardımcı olduklarını görmekteyiz. Ebû Bekir, Saîd b. Zeyd ve Osmân gibi sahâbîler gizli; Hamza, Ömer ve Ebû Ubeyde gibi sahâbîler ise açıktan arkadaşlarını, ailelerini, çevrelerini İslâm'a davet etmişlerdir.⁸⁰ Bu durum, müşriklerin safında sabır taşının çatlaması anlamına gelmiştir. Nitekim İslâm'ın her geçen gün yayılması; Kureyş'in aklının sefihliğini, atalarının cehennemde oluşunu vurgularken aynı zamanda cemaatlerinin dağıldığını ve kurdukları siyasi, ekonomik, dini sistemin de bozulması anlamına gelmiştir. Araplar nezdinde ise bu durum, Kureyş'in kendi içinden çıkan bir grup gencin başkaldırısı olarak görülmüştür. Müşrikler, bu düşüncenin içerisindeyken Hz. Muhammed, bir gün Kâbe'ye giderken yolda müşriklerin sözlü tacizlerine maruz kalmıştır. Yaşananlar karşısında Hz. Muhammed (s.a.v), “*Feda olmak için geldim.*” buyurmuştur. Bu beklenmedik tepki karşısında müşrik topluluğu hemen dağılmış ama

⁷⁴ el-En'âm Sûresi, 6/108.

⁷⁵ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 315.

⁷⁶ el-Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, C. I, s. 149, 168; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. I, s. 595.

⁷⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. I, s. 593.

⁷⁸ Yâsîn Sûresi, 36/ 78-79.

⁷⁹ el-Hicr Sûresi, 15/95.

⁸⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. I, s.170; el-Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, C. I, s. 140.

ertesini gün yine muhaliflerin birbirlerini kışkırttıkları sırada Resûlullah'ın belirmesiyle tüm nefretleriyle ona saldırmışlardır. Daha sonra Ebû Bekir'in araya girmesiyle topluluk dağılmıştır.⁸¹

Kureyş, her ne kadar intikam alma hırsı içerisinde olsa da Mekke'deki güçlü asabiyet anlayışı gereği aşireti güçlü olanlara dokunulamazken her kabile kendi içindeki Müslüman olanları tek tek tespit etmiş ve ardından onları açlık, susuzluk, hapsedme, dağlama, güneş altında bekletme gibi yöntemlerle yıldırmaya çalışmışlardır.⁸² Bazen bir annenin, anneliğini kullanarak bazen de bir babanın babalığının vermiş olduğu güç ve öfkeyle evlatlarına uyguladıkları baskılar bekledikleri sonucu vermemiştir.⁸³ İmanlarından vazgeçmeyip annesine ve babasına itaat etmeyen bu gençleri Allah, Lokmân Sûresi 15. âyetiyle⁸⁴ desteklemiş ve yalnız bırakmamıştır.

İntikam ve nefret dolu müşriklerden bir grup, asabiyet gereği Müslüman olan kişiye dokunamadığı takdirde kabile reisine gider ve ailesinden Müslüman olan kimseleri dinden döndürmek amacıyla işkence ve baskı uygulayabilmek için izin alma girişiminde bulunurlardı.⁸⁵

Müşriklerin en azılı düşmanları, hızlarını alamayıp Müslüman olan köle, câriye hatta zayıf kabilelerden kimseleri işkenceye tabii tutmuşlardır.⁸⁶ İbn Ebî Şeybe'nin rivâyetine göre Resûlullah'ı amcası, Ebû Bekir'i ise kabilesi korumuştur Diğer Müslümanlar ise özellikle kabilesi zayıf olanlar müşrikler tarafından demirden giysiler içerisinde güneşin altında bekletilme gibi ağır işkencelere tabi tutulmuşlardır. Bu ağır uygulamalara maruz kalan Müslümanlardan bazıları müşriklerin isteklerini o an için yerine getirerek işkenceden kurtulmuşlardır. Bu kimseleri kabilelerindeki adamlar işkence meydanında tuttıkları halde hiçbir şekilde müşriklerin istediklerini yerine getirmemişlerdir. Nitekim bir seferinde Ebû Cehil, Müslüman olan Mahzûmoğulları'nın anlaşmalısı Yâsir ve ailesinin yanına gelmiş ve işkence sırasında yere yatırılan

⁸¹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, ss. 260-261.

⁸² İbn İshâk, *es-Sîre*, s. 227; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, ss. 282-283; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, C. I, s. 588.

⁸³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. IV, s. 89, 116.

⁸⁴ Bkz.: "... Şayet anne baban, bana ortak koşman için seni zorlarsa onlara itaat etme..." Lokmân Sûresi, 31/15.

⁸⁵ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 285.

⁸⁶ el-Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşraf*, C. I, s. 177; el-Ya'kûbî, *Târihu'l-Ya'kûbî*, C. II, s. 27.

Sümeyye'yi tekmelemeye ve en sonunda ise istediğini alamayınca elindeki mızrakla önce Sümeyye'yi ardından eşi Yâsir'i şehid etmiştir. Böylece Sümeyye, İslâm'ın ilk şehidi olmuştur.⁸⁷ Oğulları Ammâr ise imanını gizlemek suretiyle müşriklerin isteklerine o an için boyun eğmiş ve böylece ellerinden kurtulmuştur.⁸⁸

Müslümanlar, şiddetli boyutlara ulaşan ağır işkenceler sonrasında bazıları müşriklerin dinden dönme isteklerini kabul etmiş, bazıları ise hiçbir şekilde imanlarından vazgeçmemişlerdir.⁸⁹ Ammâr'ın takiyye sonrası hemen Resûlullah'ın yanına gelip af dilemesi ve ardından Allah'ın, kalpleri imanla dolu olduğu hâlde imanlarından saptırılan insanların imanlarının geçerli olduğunu beyan eden âyetini⁹⁰ müjdelemesi başta Ammâr olmak üzere bu durumda olan sahâbeleri içinde buldukları durumdan kurtarmış ve bir nebze olsun onları rahatlatmıştır. Tüm bunlar olurken başına ne gelirse gelsin imanlarında ısrarcı olan hatta müşrikleri bıktıran sahâbîler de olmuştur. Bilâl-i Habeşî, Habbâb b. Eret⁹¹ ve Lebîbe, imanlarında ısrarcı olanların en başında gelmiştir. Cârîye olan Lebîbe, henüz müşrik olan Ömer b. Hattâb'ın, işkencelerine maruz kalmış ama onun isteklerini kabul etmediği gibi Ömer'in de yorulmasına ve ondan vazgeçmesine neden olmuştur. İmanlarını koruma konusunda ısrarcı olan Bilâl, Âmir b. Führeyre, Habbâb b. Eret, Lebîbe, Zinnîre gibi sahâbîler önce özgürlüklerine kavuşmuş ardından hicretle müjdelenmişlerdir.⁹²

Müşrikler, Müslüman olmak isteyen insanları sadece ağır işkencelere tabi tutarak engellemeye çalışmamışlardır. Aksine Hz. Muhammed'e gelen insanları “Boş verin, biz sizin yerinize günahlarınızı üstleniriz.”⁹³ gibi boş vaatlerle etkilemeye çalışmış,⁹⁴ soylu ve şeref sahibi kimseleri şerefine zarar vermek, tüccarları ise ticaretini bitirmekle tehdit etmişlerdir.⁹⁵ Mekke dışından merak edip gelenler ise engellemelere takılmışlardır. Zira

⁸⁷ İbn Ebi Şeybe, *Kitabu'l-Meğâzî*, ss. 126-127; el-Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, C. I, ss. 179- 180; el-Ya'kûbî, *Târîhu'l-Ya'kûbî*, C. II, s. 27; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. I, s. 589.

⁸⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 229.

⁸⁹ el-Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, C. I, s. 180.

⁹⁰ Bkz.: “Kalbi imanla dolu olan hariç kim ki iman ettikten sonra kalbini küfre açarsa Allah'ın azabı onların üzerindedir. Onlar için büyük azab vardır.” en-Nahl Sûresi, 16/ 106.

⁹¹ el-Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, C. I, s. 200.

⁹² en-Nahl Sûresi, 16/41, 110; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, 229; el-Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, C. I, s. 208, 219-222; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. I, ss. 588- 591.

⁹³ el-Ankebût Sûresi, 29/12; İbn Ebi Şeybe, *Kitabu'l-Meğâzî*, s. 113.

⁹⁴ el-Ankebût Sûresi, 29/ 13.

⁹⁵ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 285; el-Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, C. I, s 224; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. I, s. 591.

Mekkeli müşrikler, gelenleri engellemek için şehrin sokak ve mahallelerini kendi aralarında bölüştürmüşlerdir.⁹⁶ Dışarıdan gelenleri caydırmak için kendilerinin bile inanmadığı yalanlar, ithamlar ve yakıştırmalar uydurmuşlardır. İslâm'ın en azılı düşmanları dahi kendi aralarında bu ithamları konuşurken aslında bunların gerçek olmadığını bilmekteydiler. Şöyle ki Nâdir b. Hâris, Kureyş'in bir toplantısında Resûlullah için kullanılmak istenilen; sihirbaz, kâhin, şâir, mecnûn, deli gibi ithamlarının hiçbirinin doğru olmadığını belirttikten sonra “*Ey Kureyş topluluğu! İçinde bulunduğumuz duruma bir bakınız çünkü içinde bulunduğumuz bu durum, büyük bir iştir.*” demek sûretiyle aslında Kureyş'in her şeyin farkında olduğunu lakin kendi çıkarlarını koruma adına yaptıklarını ve boş çaba içerisinde olduklarını ortaya koymuştur.⁹⁷

İbn Sa'd,ın eserinde zikrettiği bir rivâyette müşriklerin yaptıkları konuşmaların psikolojik etkisinin boyutunu görmekteyiz. Şöyle ki Tufeyl b. Amr ed-Devsî, bir seferinde Mekke'ye geldiğinde müşriklerden oluşan bir grup Tufeyl'i yolda karşılaşmışlardır. Bu karşılaşma esnasında Hz. Muhammed'le konuşmaması konusunda kendisine tavsiyelerde bulunmuşlardır. Bunun üzerine Tufeyl, duydukları karşısında Hz. Muhammed'le konuşmama ve ondan bir şey dinlememe hususunda kararlar almış hatta o kadar çok korkutulmuştur ki kulaklarına tıkayıcı bazı maddeler dahi koyduğu rivâyet edilmiştir.⁹⁸

Müşrikler tarafından uygulanan psikolojik baskı ve eziyetler artık had safhaya ulaşmıştır. Resûlullah, ashâbıyla beraber namaz kılmak ve ibadetlerini özgürce yapabilmek için ya bir evde gizlice toplanarak ya da Mekke dışına çıkarak ibadetlerini edâ etmişlerdir.⁹⁹ Yine bir gün namaz kılmak için sahâbîler, Mekke dışına çıkıp ibadetlerini edâ ettikleri esnada müşrikler tarafından görülmüş ve taciz edilmişlerdir. İki grup arasında çıkan kavgada Sa'd b. Ebû Vakkâs, yerde bulduğu deve kemiğiyle müşriklerden birinin kafasını yarmış ve akan kan, Müslümanların Mekke döneminde döktükleri ilk kan olarak tarihe geçmiştir.¹⁰⁰

⁹⁶ Sarıçam, *Emevi-Hâşimi İlişkileri*, s. 121.

⁹⁷ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, ss. 268-269.

⁹⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. IV, ss. 223-224.

⁹⁹ el-Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, C. I, s. 132.

¹⁰⁰ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 239; el-Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, C. I, s. 132.

Müşriklerin uyguladıkları sert tutumlar sonrasında sahâbîler, Abdurrahmân b. Avf'ın öncülüğünde Resûlullah'tan müşriklerle mücadele etme konusunda izin istemişlerdir. Resûlullah, ashâbının henüz fiili çatışmaya hazırlıklı olmadığını bildiğinden buna müsaade etmemiştir.¹⁰¹ Bu sefer de ashâb, “*Ya Resûlullah! Biz çoğaldık, bizleri gruplara ayırın ve gece, Kureyş büyüklerinden birini yaklayıp öldürelim...*” teklifiyle gelmişlerdir. Teklifi istişareye açan Resûlullah, Osmân b. Affân'ın defalarca “*Onlar, bizim oğullarımız, babalarımız, kardeşlerimiz Ya Resûlullah!*” demesiyle, bu teklif reddedilmiş ve uygulamaya dökülememiştir.¹⁰²

4. MÜSLÜMANLARIN HİCRETE ALIŞTIRILMASI SÜRECİ

Hız. Muhammed (s.a.v) de dahil olmak üzere Müslümanlar, Mekke'de maruz kaldıkları işkence ve baskılardan ruhen ve bedenen yorulmuşlardır. Sa'd b. Ebî Vakkâs'ın bir müşriğin kafasını yarması, Abdurrahmân b. Avf'ın öncülüğünde ashâbın ölümüne savaş istemeleri ve müşrik bir lideri yakalayıp öldürme teklifleri bu yorgunluğun ve belirsizliğin bitmesi için atılan adımlardan sadece birkaç tanesidir. Yaşananlar karşısında hüznlenen Peygamber (s.a.v), “*Ya Rabbi! Bana katından öyle bir mucize göster ki kavmimin beni yalanlamalarına ve yaptıklarına karşı artık aldirış etmeyeyim.*¹⁰³” duası ve temennisi, yaşanan ortamı ve Allah tarafından gönderilen peygamberin dahi manevi durumunu görmemiz için önemli bir detaydır.

Mekke'de inen âyetlerin muhtevası incelendiğinde Allah'ın âyet ve kıssalarla gerek Hız. Muhammed'i (s.a.v) gerek inananları rahatlatmak ve onlara sabrı tavsiye etmek amacıyla âyetler indirdiğini görmekteyiz. Önceki kavimlerin özellikle Yahudilerin, dine ve peygamberlerine karşı uyguladıkları tepkiler, muhalif tavırlar, kibirli hal ve hareketlerinin varlığı; gönderilen peygamberlerin kavimleriyle mücadeleleri, sabırları, Allah'a teslimiyetleri; inanların ise sabır ve işkencelere karşı metanetli duruşları, peygamber kıssaları adı altında Mekke'deki Müslümanlara bildirilmiştir. Bu kıssalar içerisinde özellikle Hız. İbrâhim¹⁰⁴ ve Hız. Mûsâ'nın¹⁰⁵ hayat

¹⁰¹ Kolektif, “Hız. Peygamber (sas) Dönemi”, *İslâm Tarihi ve Medeniyeti Külliyyatı*, cilt ed: Hüseyin Algül, Rıza Savaş, 1.b, İstanbul: Siyer Yayınları, 2018, C. I, s. 329.

¹⁰² İbn İshâk, *es-Sîre*, s. 230.

¹⁰³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. I, s. 143.

¹⁰⁴ el-En'âm Sûresi, 6/ 74-80; et-Tevbe Sûresi, 9/ 114; Meryem Sûresi, 19/ 41- 49; el-Enbiyâ Sûresi, 21/ 51- 71; el-Hac Sûresi, 22/ 43; eş-Şuarâ Sûresi, 26/ 69- 104; el-Ankebût Sûresi, 29/ 16- 26; ez-Zuhruf Sûresi, 43/ 26-27; el-Mümtehine Sûresi, 60/ 4.

hikayeleri ve mücadeleleri ön plana çıkarılmıştır. Mûsâ'nın (a.s.), küçük yaşta ailesinden koparılması, Firavun'un sarayında büyümesi, mücadelesi ve en sonunda başka bir yurda hicreti; İbrâhim'in (a.s.) ise en başında babasıyla mücadelesi, tevhidi arayışı, mücadelesi sonrası ateşe atılması, hicret etmesi gibi detayların zikredilmesi tarihte hiçbir zaman mücadelesiz imanın olmadığını ve bu yaşananların sadece Mekke'deki Müslümanlara has olmadığı vurgulanmıştır.¹⁰⁶

Mekke'de inen peygamber kıssalarında ortak iki önemli nokta ön plana çıkmaktadır. Bunlar ise *kavimle mücadele* ve *hicret* konusudur. Daha İslâm'ın yeni yeni geldiği dönemde Varaka b. Nevfel, Hz. Hatîce'ye “*Senin kocan peygamberdir ve kavminden gelecek belaya maruz kalacaktır.*¹⁰⁷” haberini vermiştir. Bununla beraber Varaka, Resûlullah'la görüşmesi esnasında hicret detayını önceden haber vermiştir. Hatta Hz. Muhammed, “*Kavimim beni çıkaracak mı?*” sorusunu sormuş ve Varaka, “*Evet, senin gibi yeni bir şeyler getiren herkese olduğu gibi sana da düşmanlık yapılacaktır.*¹⁰⁸” cevabını vermiştir. Mekke döneminde inen âyetler ve vurgulan peygamber kıssalarıyla hicret konusu tam olarak zihinlerde netlik kazanmıştır.

Resûlullah'ın 610- 615 yılları arasında kısacık bir tebliğ döneminde gerek Müslümanların gerek Resûlullah'ın çektikleri acı ve zulmün ardından İbn Sa'd'ın bir rivayetine göre; Resûlullah, ashâbına “*Yeryüzüne dağılın!*” emrini vermiştir. Ashâbın “*Ya Resûlullah! Nereye gidelim?*” sorusuna Hz. Muhammed (s.a.v), eliyle Habeşistan tarafını göstermiştir. Emir üzerine Müslümanlar kimisi ailesiyle kimisi tek başına yaya veya binek hayvanlarıyla hicret etmişlerdir.¹⁰⁹

Habeşistan'a hicret edenler arasında zayıflar, köleler, kabilesiz olanlar dışında güçlü ve önemli kabilelerin fertleri de yer almıştır. Ebû Uhayha Saîd b Âs, oğlu Hâlid Müslüman olduğu zaman çeşitli ve ağır işkencelerle onu caydırmaya çalışmıştır. Hâlid ise babasının her türlü baskısına karşı direnmiş ve en sonunda bir fırsatını bularak babasının elinden kaçmıştır. Mekke'de bir yerlerde saklanan Hâlid, Resûlullah'ın

¹⁰⁵ el-A'râf Sûresi, 7/ 103- 128; Yûnus Sûresi, 10/ 75- 92; Tâhâ Sûresi, 20/ 9- 99; el-Hac Sûresi, 22/ 44;el-Mû'minûn Sûresi, 23/ 45- 49; eş-Şuarâ Sûresi, 26/ 10- 68;el-Kasas Sûresi, 28/ 3- 40; es-Saf Sûresi, 61/ 5.

¹⁰⁶ Daha detaylı bilgi için Bkz.: Arslantaş, *Hz. Muhammed Döneminde Yahudiler*, ss. 111-113.

¹⁰⁷ İbn Ebî Şeybe, *Kitâbu'l-Meğâzî*, s. 102.

¹⁰⁸ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. I, s. 576.

¹⁰⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. I, s. 173.

Habeş'e izin vermesiyle beraber saklandığı yerden çıkmış ve ilk hicret edenler arasında yer almıştır.¹¹⁰ Bu durumu gururuna yediremeyen Ebû Uhayha, oğlunun Mekke'yi terk etmesi sonrası kendisi Tâif'e giderek orada yaşamayı tercih etmiştir.¹¹¹

Hicret edenler arasında Resûlullah'ın kızı Rukiyye ve eşi Osmân b. Affân da yerlerini almışlardır.¹¹² Aynı zamanda yapılan baskı ve işkencelere daha fazla dayanamayan Ebû Bekir de Habeş'e hicret etmek için çıkmıştır. Lakin yoldayken İbnü'd-Dügunne ile karşılaşmış ve “*Nereye gidiyorsun Ey Ebû Bekir?*” sorusuna, “*Kavmim bana eziyet etti ve bizleri yurtlarımızdan çıkardı. Kavmimin baskı ve eziyetlerinden uzakta güven içinde yaşamak istiyorum*”¹¹³. cevabını vermiştir. İbnü'd-Dügunne ise bu cevap karşısında ona himaye teklifinde bulunmuş ve Ebû Bekir, Mekke'ye geri dönmüştür.

Habeşistan'a hicret edenlerin durumunu Ümmü Seleme, “*Hayırlı bir yurttan inancımız konusunda güvende olduğumuz hayırlı bir komşuya misafir olduk. Orada zulme uğrayacağımıza dair bir endişemiz hiç olmadı.*” sözleriyle anlatmıştır.¹¹⁴

5. İSLÂM'IN ARAP KABİLELERE ANLATILMASI

Müşrikler, tebliğin ilk günlerinden itibaren Hz. Muhammed'e çeşitli tekliflerde bulunmuşlardır. Resûlullah'a tekliflerini kabul ettiremeyen müşrikler, bu sefer amcası Ebû Tâlib'in yanına defalarca gitmiş ve ona da çeşitli tekliflerde bulunmuşlardır. Bu teklifler, Ebû Tâlib tarafından da kabul edilmemiş aksine yeğenini daha çok korumuştur.¹¹⁵

Kureyş'in kendi iç meselesi artık kıtaları aşmış ve Habeşistan'a ulaşmıştır. Müşrikler, kendi kabilelerinin çocuklarını birer birer başka bir yurda göç etmeye zorlamışlardır. Hicretle beraber her ne kadar Müslüman nüfusu azalmış gibi görünse de aslında Hz. Ömer ve Hz. Hamza gibi güçlü kişilerin bu süreçte Müslüman olması, müşrikleri bu ilerleyişi engellemek adına birtakım kararlar almaya sevk etmiştir. Alınan

¹¹⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. I, s. 89.

¹¹¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. I, s.94.

¹¹² İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. I, s. 173; el-Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, C. I, s. 225.

¹¹³ İbn İshâk, *es-Sîre*, ss. 265-266.

¹¹⁴ İbn İshâk, *es-Sîre*, ss. 247-248.

¹¹⁵ Daha detaylı bilgi için Bkz.: İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. I, s. 585, 587-588.

kararlar, Resûlullah'a ve onu destekleyen Benî Hâşim¹¹⁶ ile Benî Muttâlib ailelerine uygulanmıştır.¹¹⁷

Boykot döneminin sonlarına doğru artık Ebû Tâlib yaşlanmış ve hastalanmıştır. Son bir kez daha Kureyş'in ileri gelenleri Ebû Tâlib'in yanına gelmiş ve kendisinden yeğenin ilâhlarına laf atmaktan vazgeçmesini teklif etmişlerdir. Yeğenini yanına çağırılan Ebû Tâlib, müşriklerin teklifini ona sunmuştur. Resûlullah ise *"Bunun yerine onlara, Arapların hâkimi olacakları bir kelime öğreteyim."* teklifinde bulunmuştur. Bu vaadi duyan Ebû Cehil, hemen ileri atılarak *"Evet, hatta on kelime olsun"* sözüyle daha teklifi duymadan kabul edeceklerini belirtmiştir. Resûlullah, onlardan *"Lâ ilâhe illallah"* kelimesini kabul etmelerini istemiş lakin müşrikler, duyar duymaz reddetmişlerdir.¹¹⁸ Resûlullah, yaşananlar karşısında umudunu kesmiş bir vaziyette *"Şayet güneşi indirip elime verseniz de sizden herhangi bir şey istemeyeceğim."* yemini sonrasında müşrikler ortamı terk ederken tehditlerini savurmaya devam etmişlerdir.¹¹⁹ Olayın ardından inen Sâd Sûresi'nde bu durum açıkça ifade edilmiştir. Özellikle müşriklerin o an ki psikolojik durumları¹²⁰, Resûlullah'a söyledikleri tutarsız ithamları ve küçümsemeleri¹²¹, tek bir ilâhı kabul edememe nedenleri, birbirlerini kışkırtmaları¹²² ve müşriklerin Hz. Muhammed'i tehdit etmelerine karşılık olarak Allah da indirdiği ayetlerle Kureyş'i tehdit etmiş, yenilecek bir topluluk¹²³ olacakları haberini vermiştir.

Resûlullah'ın tebliğinde en büyük destekçisi amcası Ebû Tâlib olduğu kadar eşi Hz. Hatîce'nin de ismini zikretmeliyiz. İlk vahiyden vefat ettiği 619 yılına kadar Resûlullah'ın her daim destekçisi olmuştur.¹²⁴ Resûlullah, Hatîce'nin bu konumunu ve

¹¹⁶ Ebû Leheb ve ailesi bunun dışındadır. Bkz.: İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. I, s.178; el-Ezrakî, *Ahbâru Mekke*, ss. 747- 748; el-Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, C. I, s. 266.

¹¹⁷ Bkz.: İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 309; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. I, s. 178; el-Ezrakî, *Ahbâru Mekke*, ss. 747- 748; el-Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, C. I, s. 266; el-Ya'kûbî, *Târîhu'l-Ya'kûbî*, C. II, s. 30; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. I, s. 604.

¹¹⁸ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, ss. 362-363; İbn Ebi Şeybe, *Kitabu'l-Meğâzî*, s. 111; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. I, s. 588.

¹¹⁹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. I, s. 588.

¹²⁰ Sâd Sûresi, 38/1-2.

¹²¹ Sâd Sûresi,38/ 4, 8.

¹²² Sâd Sûresi, 38/5-7.

¹²³ Sâd Sûresi, 38/11.

¹²⁴ İbn İshâk, *es- Sîre*, s. 271.

İslâm'daki değerini “Genç kızların en hayırlısı Meryem binti İmrân iken kadınların ise en hayırlısı Hatîce binti Huveylid’dir.”¹²⁵” sözleriyle vurgulamıştır.

Üç yıl süren boykotun ardından Resûlullah’ın bu iki destekçisini kısa aralarla kaybetmesi tarihe *Hüzün Yılı* olarak geçmiştir. Yaşananlar sonrasında Resûlullah için Mekke’de kalmanın bir anlamı kalmamıştır. Nitekim Ebû Tâlib’in ardından kabilenin başına geçen Ebû Leheb’in engellemeleri ve uyguladığı şiddetten güç alan müşrikler, özellikle bu dönemde Hz. Muhammed’e karşılık eziyetlerini daha da arttırdıklarını “Kureyş’ten hoşuma gitmeyen bir şeyle karşılaşmamıştım ta ki Ebû Tâlib vefat etti.” sözünden anlamaktayız.¹²⁶ Böylece Habeş’e giden Müslümanlar gibi Resûlullah için de hicret yolu görünmüştür. Bu süreçte Resûlullah’ın hem destek aramak hem Kureyş’in engellemelerine karşılık tebliğini rahatça yapabilmek için Tâif’e yolculuk yaptığını bilmekteyiz.¹²⁷

Risâletin 10. yılında Şevvâl ayının sonlarına doğru Hz. Muhammed (s.a.v), Tâif’e bir ziyaret gerçekleştirmiştir.¹²⁸ El-Belâzürî’nin rivâyetine göre Resûlullah, Şevvâl ayının bitmesine üç gün kala Tâif’e gitmiş, Mekke’ye ise Zilkade ayının yirmi üçünde salı günü dönüş yapmıştır.¹²⁹ Tâif’in seçilme nedeni muhtemelen hem Kureyşlilerle aralarındaki yarış hem de Kureyş’e o an için güç konusunda yakın seviyede olan Sakîf kabilesinin burada bulunmasındandır. Vâkîdî’nin rivâyetine göre ise Resûlullah orada on gün kalmış ve Sakîf kabilesinin önde gelen zatlarıyla¹³⁰ görüşmeler gerçekleştirmiştir. Görüşmelerden olumlu hiçbir sonuç alınmamakla beraber kabile gençlerinin Müslüman olmalarından korktukları için Resûlullah’a “*Ey Muhammed! Bize anlattıklarını başka yerde anlat ve yurdumuzdan çık.*” sözleriyle şehirden çıkması istenmiştir. Resûlullah, Mekke’ye geri dönmeye hazırlanırken “*Bari konuştuğlarımız aramızda kalsın.*” ricasında bulunmuştur lakin bu da kabul edilmemiş hatta kendilerine gelen misafiri, kölelerine ve çocuklarına taşlatarak yurtlarından çıkarmışlardır.¹³¹

¹²⁵ İbn İshâk, *es-Sîre*, s. 272.

¹²⁶ İbn İshâk, *es-Sîre*, s. 270; İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, s. 362, 364; İbn Sa’d, *et-Tabakât*, C. I, s. 181; el-Ya’kûbî, *Târîhu’l-Ya’kûbî*, C. II, s. 35; İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, C. I, ss. 606-607.

¹²⁷ İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, s. 364; İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, C. I, s. 607.

¹²⁸ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, C. I, s. 180.

¹²⁹ el-Belâzürî, *Ensâbu’l-Eşrâf*, C. I, s. 274.

¹³⁰ İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, s. 364.

¹³¹ İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, s. 365; İbn Sa’d, *et-Tabakât*, C. I, s. 180.

Hayattaki en büyük destekçisini kaybeden Resûlullah, Ebû Tâlib'in ardından kabile başına geçen amcası Ebû Leheb'ten ne yazık ki destek bulamamıştır.¹³² İslâm'ın başından sonuna kadar Ebû Leheb tarafından engellenmelere ve olumsuz davranışlara maruz kalan Resûlullah, bu süreçte doğal olarak Tâif sonrasında da amcası Ebû Leheb'ten himaye desteği bulamamıştır. Bu sebepten Mut'im b. Adî'nin himayesinde¹³³ Mekke'ye girebilen Resûlullah için artık Mekke'nin bitişinin ve yeni bir yurt aramak için çalışmalarına başlamanın vakti gelmişti.

Resûlullah, her şartta risâlet görevini sürdürmüştür. Mekke'nin ticaret yolları üzerinde olması Hz. Muhammed'in insanlara kolayca ulaşmasına imkân vermiştir. Özellikle bu bölgede kurulan panayırlar ve çarşılar, farklı kabilelerle görüşme imkânı sağlamıştır. Resûlullah, Ukâz, Mecenne ve Mina gibi toplanma yerlerinde kabilelerle görüşmeler yapmış, onlara İslâm'ı anlatmıştır.¹³⁴ Hz. Muhammed, görüştüğü kabilelerden kendisini Kureyş'ten koruyacak ve İslâm'ı özgürce tebliğ edebileceği bir destek istemiştir.¹³⁵ Hem müşriklerin Resûlullah için söyledikleri ithamlar ve yalanlar hem Ebû Leheb'in panayır ve çarşıya gelen insanlara İslâm'ı anlatan yeğenine karşılık "*Ey İnsanlar! Bu adama inanamayın çünkü o, yalancıdır, onu dinlemeyin.*"¹³⁶ nidalarında bulunması ticaret ve hac için gelen kabileleri olumlu anlamda etkilememiştir.

Câhiliye döneminin kökleşmiş din yapısında ve özellikle dini, ticari ve siyasi anlamda Kureyş gibi büyük bir kabilenin içinden çıkan bir kişiyi dinlemek hatta kabul edip desteklemek o dönem için kolay değildi. Zira o dönem için böyle bir destek, Kureyş'e ve diğer Arap kabilelerine karşı savaş açmakla eş değerdir. Şu da var ki Hz.

¹³² Aslında Ebû Tâlib'in vefatı sonrasında kabile reisliğine geçen Ebû Leheb, Rasûlullah'ın yanına gelmiş ve "*Ya Muhammed! Ebû Tâlib'in hayattayken yaptığı her şeyi şimdi de yapabilirisin. Lât'a yemin olsun ki ben hayatta olduğum sürece kimse sana karışamayacaktır.*" şeklinde himaye sözünü vermiştir lakin müşriklerin ileri gelenlerinin kışkırtmalarıyla yeğenini himaye etmekten vazgeçmiş ve onu Mekke'den kovmuştur. Bkz.: İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. I, s. 180; Muhammed Hamidullah, *İslâm Tarihine Giriş*, ss. 66-67.

¹³³ el-Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, C. I, ss. 273-274; Mut'im b. Adî, çocukları ve yeğenleriyle beraber silâhlı büyük bir topluluk halinde Resûlullah'ı Kâbe'de himayesine almıştır. Silâhlı topluluğu gören Ebû Cehil, durumdan korkmuş olacak ki "*Himayene mi aldın yoksa ona tabi mi oldun?*" sorusunu sormuş, "*himaye*" cevabını alınca da himayeyi kabul ettiklerini söylemişlerdir. Bkz.: İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, C. I, s. 608.

¹³⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. I, s. 184.

¹³⁵ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 367; İbn Ebi Şeybe, *Kitâbu'l-Meğâzî*, s. 124; el-Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, C. I, s. 274; Semhûdî, *Vefâ'ü'l-Vefâ bi-Ahbâri Dâri'l-Muştafâ*, C. I, s. 173,174.

¹³⁶ İbn İshâk, *es-Sîre*, s. 263; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 367; Sarıçam, *Emevi-Hâşimi İlişkisi*, s. 148.

Muhammed'in elinde bulunan bu yetki, bazı kabilelerce Araplara karşı üstünlük elde etmek anlamına gelmiştir. Görüşmeler esnasında Benî Âmir b. Sa'saa kabilesiyle Hz. Muhammed (s.a.v) arasında geçen diyaloglar bu tezi doğrular niteliktedir. Şöyle ki Benî Âmir b. Sa'saa kabilesinden bir zat, Resûlullah'la konuşmaları esnasında *"Allah'a yemin olsun ki Kureyş'ten olan bu genç, bizden olsaydı tüm Arapları yenerdik."* sözüyle bunu itiraf etmiştir. Bunu söylemekle de yetinmeyen bu zat ardından *"Eğer biz sana itaat edip seni desteklersek sonrasında Allah sana zafer nasip ederse o zaman senden sonra idare bizim mi olacak?"* diye sormuştur. Resûlullah ise *"Allah, kimi seçerse idare onda olacaktır."* demiştir. Cevabı beğenmeyen Beyhâre, *"Hem tüm Araplara karşı kendimizi sana siper edip hedef olalım hem de Allah sana zafer verdikten sonra idare bizden başkasının elinde olsun."* demiş ve teklifi reddetmişlerdir.¹³⁷

6. ENSÂRLA TANIŞMA VE AKABE BİATLERİ

Hac mevsiminde gelen kabileler arasında Evs ve Hazrec kabileleri bulunmaktaydı. Kaynaklara göre Hz. Muhammed (s.a.v), Yesriblilerle üç defa görüşmüş ve her seferinde onlara İslâm'ı anlatmıştır. İlkinde Resûlullah, Evs kabilesinden Amr b. Avfoğullarından Süveyd b. Sâmit adında bir kimseyle görüşmüş ve kendisine İslâm'ı anlatmıştır. Olumlu geçen görüşme sonrasında taraflar ayrılmıştır. Süveyd, Yesrib'e döndükten sonra Hazrec tarafından öldürülmüştür.¹³⁸ İkinci görüşmede Resûlullah, Evs kabilesinden Benî Abdüleşhel'den bir grupla görüşmüştür. Bu grup, Hazrec kabilesine karşı Kureyş'ten yardım isteme talebi için geldiklerinden İslâm'a çok olumlu bakmamışlardır.¹³⁹ Resûlullah'ın daveti sonrasında kendi aralarında konuşmalarında Ebû Heyser Enes b. Râfi', *"Kureyş'le ittifak kurmaktan sizin vazgeçme sebebimiz nedir? Kureyş'in karşısına böyle bir kötülükle çıkamayız. Biz, Hazrec'e karşı Kureyş'ten yardım istemek için gelirken şimdi Kureyş'in düşmanlığını kazanacağız."*¹⁴⁰ demiştir. Üçüncü görüşmedeyse Resûlullah, Hazrec kabilesiyle Akabe mevkiinde görüşmüştür. Yahudilerle ilişkileri bulunan Yesribliler, yakında bir peygamberin geleceklerinden haberdar olduklarından Hz. Muhammed'in anlattıklarından onun bir peygamber

¹³⁷ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, ss. 368-369; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. I, s. 269; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. I, s. 609.

¹³⁸ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, ss. 370-371; el-Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, C. I, s. 274.

¹³⁹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 371.

¹⁴⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 404; el-Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, C. I, s. 274.

olduğunu anlamış ve İslâm'ı kabul etmişlerdir. Bu son görüşme artık Yesriblilerle yeni buluşmaların adımı olmuş ve İslâm'ın Yesrib'e girişi böylece başlamıştır.¹⁴¹

İbn Sa'd'ın bir rivayetine göre; İslâm'ı kabul eden Yesribli grup, görüşme sonrasında yurtlarına dönmek üzere hazırlanırken Resûlullah, muhtemelen onların yanına hicret etme isteğini *“Tebliğimi yapabilmem için bana destek olmalısınız.”* cümlesiyle belirtmiştir. Hazrecliler, *“Ya Resûlullah! Bizler, Evslilerle düşmanız. Daha geçen yıl aramızda Buâs Savaşı oldu. Şimdi sen, bizim yurdumuza gelersen bizler, bir topluluk olarak toparlanıp sana iman edemeyiz. Bizler, şimdi yurtlarımıza dönelim, inşallah Allah bizlerin arasını düzeltir de bizler gelecek hac mevsiminde senin yanına gelelim.”* sözleriyle düşman kabile Evslilerle aralarındaki durumu belirterek reddetmişler ve sözlerinin devamında *“Bil ki senin ve Rabbin için yurdumuzda çalışacağız.”* sözünü verdikten sonra Mekke'den ayrılmışlardır.¹⁴²

Semhûdî'nin rivâyetine göre ise Müslüman olan bu grup, Resûlullah'ı kendi yurtlarına davet etmişlerdir. Resûlullah ise Allah müsaade etmeyene kadar gelemeyeceğini belirttikten sonra onları uğurlamıştır.¹⁴³ Yurtlarına dönen grup, Allah'a ve Resûl'üne verdikleri sözü yerine getirmişlerdir. Öyle ki zaman içerisinde İslâm'ın konuşulmadığı hiçbir ev kalmadığı rivâyet edilmiştir.¹⁴⁴

Yesrib'te Evs ve Hazrecle beraber, Yahudiler de yaşamaktaydılar. Hatta aralarında yakın bir ilişki vardı. Yesriblilerin, İslâm'la tanışmalarında aslında bu ilişkinin etkisi bulunmaktadır. Nitekim bu durumu *“Bizlerin, Allah'ın merhametiyle beraber İslâm'ı kabul etmemiz ancak Yahudilerden duyduklarımız sayesinde. Bizler, putlara tapardık ama Yahudiler ise Ehl-i Kitap idi. Dolayısıyla onların yanında olan bilgi ve ilim bizlerde yoktu.”*¹⁴⁵ sözleriyle belirtmişlerdir.

Yahudiler, Evs ve Hazrec kabileleriyle anlaşmazlığa düştüklerinde bir peygamberin geleceğini ve bu peygamberle güçleneceklerini böylece onlarla savaşıp onları Yesrib'ten kovacaklarına dair tehditlerini tekrarlamışlardır. Bu sebepten

¹⁴¹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, ss. 371-372; el-Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşraf*, C. I, s. 275; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, C. I, ss. 609-610.

¹⁴² İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. I, s. 186.

¹⁴³ Semhûdî, *Vefâ*, C. I, ss. 174-175.

¹⁴⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. I, s. 187.

¹⁴⁵ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 197, 372; el-Ya'kûbî, *Târihu'l-Ya'kûbî*, C. II, ss. 37- 38.

Hazrecliler kendilerine gelen peygamberi tanımışlar ve hemen Müslüman olmuşlardır¹⁴⁶.

Yeni bir dinin veya fikrin, insanlar arasında yayılması ve yerleşebilmesi halkın bilgi seviyesiyle doğru orantılıdır.¹⁴⁷ Bizler, bu bilgi seviyesini Resûlullah'ın Tâif ziyareti sonrasında Utbe ve Şeybe b. Rebîa kardeşlerin bağına sığınırken Ninovalı Addâs'ın Resûlullah'la görüşmesi sonrasında hemen Müslüman olmasında görmekteyiz. Resûlullah'la Addâs arasındaki kısa görüşmede peygamber Yûnus b. Meta detayı sonrasında “*Yûnus, benim kardeşimdir. O da benim gibi bir nebiydi.*¹⁴⁸” açıklamasıyla Addâs'ın hemen Müslüman olmasında peygamberlik gibi dini bilgilere sahip olmasının önemi ortaya çıkmaktadır.

Resûlullah'ın Hazrec'le görüşmesi ve onlardan destek bulabilmesinin muhtemelen bir diğer nedeni, Hazreclilerin Resûlullah'ın dayıları olmasıdır. Asabiyet gereği her ne kadar baba tarafı ön planda olsa da bazı durumlarda amcaya karşı dayı tarafından da yardım ve destek alınabilmekteydi.¹⁴⁹ İbn Sa'd'ın naklettiği bir rivâyete göre Ebû Tâlib, vefat etmeden hemen önce yeğenini yanına çağırarak dayıları olan Benî Neccâr'ın yanına gitmesini ve onların yanında kalmasını tavsiye etmiştir.¹⁵⁰

Resûlullah'la Akabe'de görüşen ve Müslüman olan Hazrec'ten altı kişi¹⁵¹ Yesrib'e döndükten sonra İslâm'ı tebliğ etmeye başlamışlardır. Kısa süre içerisinde İslâm, Yesrib sokaklarında yayılmaya başlamıştır. Akabe'deki ilk görüşmede Hazrecliler, gelecek yıl hac mevsiminde tekrar randevu sözü vermiş ve bu sefer on iki kişiden oluşan bir heyetle Akabe'de Resûlullah'la görüşmüşlerdir. Bunlar arasında on kişi Hazrec'ten geri kalan iki kişi ise Evs kabilesindedir.¹⁵²

Birinci Akabe Biati olarak kaynaklarımıza yansıyan bu ikinci görüşmeye katılanlarla Resûlullah arasında biat gerçekleşmiştir. Bu biat maddelerinde “*Allah'a*

¹⁴⁶ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 197, 372; el-Ya'kûbî, *Târihu'l-Ya'kûbî*, C. II, ss. 37- 38.

¹⁴⁷ Bebel, *Hz. Muhammed Dönemi ve Arap-İslâm Devleti*, s. 10.

¹⁴⁸ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, ss.365-366.

¹⁴⁹ Sarıçam, *Emevi-Hâşimi İlişkileri*, s. 26.

¹⁵⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 503.

¹⁵¹ Yedi kişinin ismi için bkz.: İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, ss. 372-373; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. I, s. 186; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. 1, s. 610.

¹⁵² İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, ss. 373- 375; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. I, s. 187; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. I, s. 611.

ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, iftira atmamak, evlatlarınızı öldürmemek, asi olmamak.” hususlarında Allah’a ve Resûlullah’a söz verilmiştir. Kaynaklarımızda bu biat, cihat emri içermediği için “*Kadınlar Biati*” olarak da adlandırılmıştır.¹⁵³ Semhûdî’nin rivâyetine göre ise “*Kadınlar Biati*” denmesinin nedeni, Mekke’nin fethi sonrasında Resûlullah’a gelen kadınların biatinin alınış şeklinin Mümtehine Sûresi, 12. âyette¹⁵⁴ zikredilen şartlar ile I. Akabe Biatinde, biat edilen maddelerin aynı olmasından ötürüdür.¹⁵⁵

Hiz. Muhammed’in Yesrib’e hicret etmeden önce bu insanlara inanç ve ahlak ilkelerini şart koşması ve onların da bunları kabul etmeleri aslında Resûlullah’ın hicret öncesi burada oluşturmak istediği inanç ve ahlak merkezli örnek bir toplum inşâsının adımlarını attığının göstergesidir. Allah’a ortak koşmamak ve Resûlullah’a her şartta itaat edip asi olmamak, inançla alakalı ilk kurallar iken hırsızlık yapmamak, zina etmemek, iftira atmamak ve öldürmemek ise oluşturulmak istenilen ahlaklı toplumun ilk ilkeleri olarak daha ilk biatte söz konusu olmuştur.

Tarihin her aşamasında birlikte yaşayan insanların oluşturduğu toplumlarda herkesin kabul edip güvenliğinin sağlandığı ortak kuralların konulması ve caydırıcı cezaların belirlenmesi aslında bir zorunluluktur. Resûlullah’ın “*Kişi kendisi için istediğini kardeşi için de istemediği sürece gerçek manada iman etmiş sayılmaz.*” sözü ve “*Sana yapılmasını istemiyorsan başkasına da yapmayacaksın.*” şartlı ilkesi oluşturulmak istenilen bir toplumun eğitici ilkeleri olarak ortaya konulmuştur.¹⁵⁶ Her ne kadar birinci biat yapıldığı esnada Resûlullah, daha hicret etmemiş olsa da bu ahlak ilkelerini belirleyerek toplumsal hukukun temellerini bu vesileyle atmıştır.

Biat sonrası Yesribli Müslümanlar, yurtlarına geri dönmüşlerdir. Kaynaklarımızda yer alan farklı iki rivâyetin ilkinde göre Yesribli Müslümanlar yurtlarına döndükten sonra Resûlullah’a “*Bizlere Kur’ân-ı Kerim’i öğretecek bir öğretmen gönder.*” talebini içeren bir mektup yazmışlardır. Talep sonrası Resûlullah, Yesrib’e Mus’ab b. Umeyr’i

¹⁵³ İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, s. 373, 376; İbn Sa’d, *et-Tabakât*, C. I, s. 187; el-Belâzürî, *Ensâbu’l-Eşraf*, C. I, s. 276; İbnü’l-Esir, *el-Kâmil*, C. I, s. 611.

¹⁵⁴ Bkz.: “*Ey Nebi! Mü’min kadınlar sana biat etmek için geldiklerinde onlardan Allah’a ortak koşmayacaklarına, hırsızlık yapmayacaklarına, zina etmeyeceklerine, evlatlarını öldürmeyeceklerine, hiçbir şekil de iftira atmayacaklarına ve asla sana karşı gelmeyeceklerine dair söz al...*”

¹⁵⁵ Semhûdî, *Vefâ*, C. I, s. 176.

¹⁵⁶ Detalı bilgi için bkz.: Bebel, *Hiz. Muhammed Dönemi ve Arap-İslâm Devleti*, ss. 14-15.

göndermiştir.¹⁵⁷ Diğer rivâyete göre ise Resûlullah, Yesrib'teki Müslümanlara İslâm'ı ve Kur'ân'ı daha iyi öğretebilmek için onlarla beraber Mus'ab b. Umeyr'i göndermiştir. Mus'ab, Yesrib'te Evs ve Hazrec kabilelerine imamlık da yapmıştır. Zira bu iki kabile, namazda imam olma hususunda birbirlerine tabii olmayı istememişlerdir.¹⁵⁸ Bu yolla, iki kardeş kabilenin arasındaki düşmanlık, İslâm'la beraber ortadan kaldırılmaya çalışılarak bir cemaat ruhu oluşturulmak istenmiştir. Kaynaklarımızda ayrıca Mus'ab'ın yalnız olmadığını İbn Ümmü Mektûm'un¹⁵⁹ da Kur'ân öğreticisi olarak görevlendirildiği zikredilmektedir.¹⁶⁰

Mus'ab b. Umeyr, Medine'de sadece yukarıda zikredilen işlerle ilgilenmemiş, Yesrib'in Müslümanlaşması için çalışmalar ve görüşmeler de yapmıştır. Bir seferinde Zaferoğulları'nın mahallesine Es'ad b. Zûrâre ile giden Mus'ab, Evs kabilesinden Abdüleşheloğulları'nın en önde gelen iki adamı Sa'd b. Muâz ve Üseyd b. Hudayr ile görüşme sağlamış ve bu kimseler Müslüman olmuşlardır. Sa'd, sadece Müslüman olmakla yetinmemiş kabilesinin önüne çıkarak onların Müslüman olmasına vesile olmuştur. Böylece İslâm'ın, Yesrib'te girmediği mahalle ve kabile kalmamıştır.¹⁶¹

Resûlullah'la üçüncü görüşme için hazırlıklar tamamlanmış ve yetmiş iki kişiden¹⁶² oluşan bir heyet Akabe'de buluşmak üzere hac mevsiminde Yesrib'ten Mekke'ye Resûlullah'ın yanına gelmişlerdir. Mekke'ye vardıkları zaman Sa'd b. Hayseme'nin içinde bulunduğu bir grup iman ettikleri hâlde Resûlullah'la henüz tanışmadıklarından Uveyym b. Sâide'den kendilerine eşlik etmelerini istemişlerdir. Resûlullah, bu sıralarda amcası Abbâs'ın evinde kaldığından gelen Yesribli grup, Abbâs'ın evine yönelmişlerdir. Grup, Resûlullah'la görüşme saatini ve yerini sordukları zaman ise Abbâs, onlara işi gizli tutmalarını çünkü bu görüşmeyi istemeyenlerin

¹⁵⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. I, s. 187, C. III, s. 110; el-Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşraf*, C. I, s. 276.

¹⁵⁸ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, ss. 376-377; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. I, s. 611; Semhûdî, *Vefâ*, C. I, s. 176.

¹⁵⁹ İbn Ümmü Mektûm' un adı, Medine halkına göre Abdullâh; Irak halkına göre ise Amr olarak zikredilir. Bkz.: İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. IV, s. 191.

¹⁶⁰ Buhârî, "Menâkibu'l-Ensâr", 140; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. I, s.201; Semhûdî, *Vefâ*, C. I, s. 176.

¹⁶¹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. I, ss. 611- 612.

¹⁶² Kaynaklar da sayı hakkında farklı rivâyetler bulunmaktadır: İbn Hişâm'ın rivâyetine göre: 73, bkz.: İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 372; İbn Sa'd'a ve el-Belâzürî'ye göre ise: 70, bkz.: İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. I, s.188, C. III, s. 110; el-Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşraf*, C. I, ss. 277- 278; İbnü'l-Esîr'in naklettiğine göre ise 72, bkz.: İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. I, s. 612.

olduğunu belirterek Akabe’de gece yarısı gizlice toplantının yapılacağını söylemiştir.¹⁶³ Hz. Muhammed’le görüşmek için gece yarısını bekleyen Müslümanlar, vakit gelince gizlice Akabe’de kararlaştırılan yerde buluşmuşlardır.¹⁶⁴ Bu buluşmaya Resûlullah’la beraber, henüz Müslüman olmadığı iddia edilen,¹⁶⁵ amcası Abbâs b. Abdulmuttâlib de katılmıştır. Çünkü amcası hem işi sağlama almak hem de yeğenini yalnız bırakmamak adına toplantı yerinde bulunmuştur.¹⁶⁶

Resûlullah, amcası Ebû Tâlib vefat ettikten sonra müşriklerin artan işkence ve baskılarından dolayı amcası Abbâs’ın evinde ikamet etmiştir. II. Akabe Biati için Yesribli bir grup Müslümanın Hz. Muhammed’i amcasının evinde bulmaları, onun güvenliği açısından gelen misafirlerle Abbâs’ın konuşması ve gece kararlaştırılan yere giderken Hz. Muhammed’e Abbâs’ın eşlik etmesi önemli bir detay olarak karşımıza çıkmaktadır¹⁶⁷. Her ne kadar Ebû Tâlib vefat ettikten sonra kabilenin reisliği Ebû Leheb’in eline geçse de Abbâs’ın elinde sikâye ve rifâde görevlerinin bulunması, o dönem için Abbâs’ın Mekke’de bir gücünün ve otoritesinin bulunduğunu göstermektedir.¹⁶⁸

Abbâs’ın talimatlarına harfiyen uyan Yesribli heyet, kararlaştırılan vakit geldiği zaman gizlice Akabe mevkiine ulaştıklarında Resûlullah ve amcası orada hazır bulunmuşlardır. Söze ilk başlayan Abbâs, konuşmasıyla gelen heyetin kararlılık derecesini ölçmek istemiş ve alacakları sorumluluğun ne anlama geldiğini açıklamaya çalışmıştır. Şöyle ki:

“Ey Hazrecliler!¹⁶⁹ Sizin de gördüğümüz gibi Muhammed, kendi ailesi içinde önemli bir kimsedir. Bizden iman eden de etmeyen de onu korur. Sizin dışınızda diğer kabileler, Resûlullah’ın davetini kabul etmemişlerdir ve sizler Resûlullah’a destek olarak tüm Araplara karşı gelmiş olacaksınız. Biliniz ki onlar size karşı birleşeceklerdir. Bu sebepten, verdiğiniz kararı bir daha düşünün, kararınızı verin şüphesiz ki sözün en

¹⁶³ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, C. IV, ss. 6-7.

¹⁶⁴ İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, s. 381.

¹⁶⁵ Müslüman olduğu hâlde gizlediğine dair rivâyetler de bulunmaktadır. Bkz.: İbn Sa’d, *et-Tabakât*, C. IV, s. 9.

¹⁶⁶ İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, s. 382; İbn Sa’d, *et-Tabakât*, C. I, s. 188, C. IV, s. 7,8; İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, C. I, s. 612; Semhûdi, *Vefâ*, C. I, s. 179.

¹⁶⁷ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, C. IV, ss. 6-7.

¹⁶⁸ Hamidullah, *İslâm Tarihine Giriş*, s. 45.

¹⁶⁹ Heyetin içerisinde Evs kabilesinden de insanlar bulunmaktadır. O dönemde Ensâr’dan Evs ve Hazrec kabilesine ortak isim olarak Hazrec denilmektedir. Bkz.: İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, s. 382; İbn Sa’d, *et-Tabakât*, C. IV, s.7; İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, C. I, s. 612.

güzeli doğru olanıdır. Eğer destek konusunda kararlı iseniz o hâlde savaş sanatları hakkında bilginizden bahsediniz. Düşmanlarınızla nasıl savaşıyorsunuz?¹⁷⁰

Abbâs'ın bu uyarıcı hitabı üzerine heyet içerisinde Câbir'in babası Abdullâh b. Amr b. Harâm, “Allah'a yemin olsun ki bizler savaşçı bir topluluğuz. Bu özelliğimiz bizlere babalarımızdan kaldı ve bizler bununla büyüdük...” gibi övücü ifadelerle beraber savaş ehli olduklarını belirtmişlerdir.¹⁷¹

Abbâs'ın sözleri sonrasında Ensâr, Resûlullah'a dönerek, “Ya Resûlullah! Kendin ve Rabbin için sana nasıl bir söz vermemizi istersin?” dediklerinde İbn Hişâm ve İbnü'l-Esîr'in rivâyetlerine göre Resûlullah, “Hanımlarınızı ve evlatlarınızı koruduğunuz gibi beni de korumanızı istiyorum.” demiştir. İbn Sa'd'ın rivâyetine göre ise Ensâr'ın bu sorusuna Resûlullah, “Sizlerden Allah için O'na hiçbir zaman ortak koşmamanızı ve yalnızca O'na ibadet etmenizi istiyorum. Kendim ve ashâbım için ise bizleri korumanızı, yurtlarınızda ve evlerinizde bizleri ağırlamanızı istiyorum.” demiştir. Ensâr, Resûlullah'ın himaye ve destek şartını kabul etmekle beraber biat etmeye hazır olduklarını da ifade etmişlerdir.¹⁷²

Resûlullah ve amcası konuşmalarını yaptıktan sonra bu sefer Ensâr'dan Ebû'l Heysem b. Teyyihân, “Ya Resûlullah! Bizlerle insanlar arasında ilişkiler vardır. Bizler, sizi destekleyerek ve kabul ederek, ilişkilerimizi bozmuş oluyoruz. Şayet Allah, sana bizim yanımızdayken zafer nasip ederse sen bizleri bırakıp gidecek misin?” sorusunu yönelttiğinde Resûlullah, bu soruya gülümseyerek “Ben sizdenim, siz de bendensiniz.” diye karşılık vermiştir.¹⁷³ Konuşmalar sonrası Hz. Muhammed (s.a.v), Ensâr'dan kendilerini temsil edecek on iki kişinin seçilmesini istemiştir. Ensâr, topluluk arasından dokuz Hazrec'ten, üç tane ise Evs kabilesinden olmak üzere on iki kişiyi temsilci olarak belirlemiştir.¹⁷⁴

İbn Sa'd'ın naklettiği rivâyete göre nakîbleri, Cebrâil (a.s.) seçmiştir. Herkesin tek tek biat etmesi sonrasında Hz. Muhammed, topluluğa dönerek “Mûsâ (a.s.), Benî

¹⁷⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. IV, s.7.

¹⁷¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. IV, s.7.

¹⁷² İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 382; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. IV, ss. 8-9; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. I, s. 613.

¹⁷³ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 383; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. I, s. 613.

¹⁷⁴ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 383; el-Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, C. I, s. 293; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. I, s. 613.

İsrâil'den on iki tane nakîb/ temsilci seçmişti. Şu an kimse içinden 'Acaba benim dışımda biri olabilir mi' şeklinde bir düşünce geçirmesin çünkü Cebrâil seçiyor." dedikten sonra on iki tane nakîb seçilmiş ve ardından Resûlullah, temsilcilere dönerek, *"Havârîlerin İsâ'ya karşı sorumlu oldukları gibi sizler de kavminize karşı sorumlusunuz. Ben ise tüm kavmime karşı sorumluyum."* buyurmuştur.¹⁷⁵ Böylece nakîblerin seçildikleri ve temsil ettikleri topluluğa karşı sorumlulukları belirlenmiştir.

Ensârın, Resûlullah'la biatleşmesini gören Benî Sâlim b. Avf'ın kardeşi Abbâs b. Ubâde el-Ensârî, *"Ey Hazrecliler! Siz, ne yaptığının ve neye biat ettiğinizin farkında mısınız?"* sorusunu sormuştur. Ensâr'ın *"Evet"* cevabı sonrasında *"Siz, onunla beraber bütün insanlara savaş açmak üzere biat ediyorsunuz. Bu kararınızın sonucunda mallarınız eksilince ve kabilenizin önde gelenleri öldürülünce verdiğiniz destekten vazgeçip onu tek başına bırakırsanız bu sizin dünya ve âhiret hayatınız için kötü bir karar olur. Bunu iyice düşünün eğer sonradan yalnız bırakacaksanız bunu şimdi yapın ve vazgeçin. Yok, eğer her türlü tehlikeye ve zarara rağmen yalnız bırakmayacağız diyorsanız o zaman bu kararınızda sizin dünya ve âhiret hayatınız için hayırlı bir karar olur."* demiştir. Abbâs b. Ubâde'nin bu sözlerine Ensâr, *"Biz her şeye rağmen onu destekleyeceğiz. Ya Resûlullah! Biz, ahde vefâ gösterirsek bize ne vardır?"* soruna Resûlullah, *"Cennet"* cevabı sonrası Ensâr, *"Uzat elini Ya Resûlullah! Sana biat edelim."* sözleriyle Akabe'de ikinci kez biat söz konusu olmuştur.¹⁷⁶

İkinci Akabe Biatinde ilk kimin biat etmek için elini uzattığı konusunda farklı isimler zikredilmektedir. Hazrec'ten Benî Neccâr'a göre Es'ad b. Zürâre; Evs'ten Benî Abdüleşhel'e göre Ebû'l-Heysem b. Teyyihân, başkalarına göre ise el-Berâ' b. Ma'rûr el-Hazrecî'nin olduğu iddia edilmiştir.¹⁷⁷ Zira Hazrec ve Evs kabilesi bu konuda birbirleriyle övünme yarışına girmişlerdir. Muhtemelen o dönemde de ashâb tarafından bu bilgi kesin olmadığından II. Akabe Biatî'nde bulunan Abbâs b. Abdulmuttâlib'e bu soru daha sonraları yöneltilmiştir. Abbâs ise *"O gece, Resûlullah'a ilk biat edip elini*

¹⁷⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. I, ss. 189-190; el-Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, C. I, s. 295, 296.

¹⁷⁶ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 386; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. I, ss. 613- 614; Semhûdî, *Vefâ*, C. I, s.181.

¹⁷⁷ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 386; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. I, s. 189; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. I, s. 614; Semhûdî, *Vefâ*, C. I, s. 181.

uzatan Es'ad b. Zürâre, ardından el-Berâ' b. Ma'rûr daha sonra ise Useyd b. Hudayr'di." cevabını vermiştir.¹⁷⁸

Kaynaklarımızda yer alan Âsım b. Katâde'nin yukarıda zikredilen rivâyeti için iki farklı yorum yapılmıştır. Rivâyeti nakleden Âsım'a göre Abbâs b. Ubâde, bu sözler ile Ensâr'ın yaptıkları işin farkına varmaları ve biatlerini pekiştirmek amacıyla yaptığını belirtir ki Resûlullah'ın amcası Abbâs da görüşmeye başlamadan önce buna benzer bir yöntem kullanmıştır. Rivâyet hakkında Abdullâh b. Ebû Bekir ise Abbâs b. Ubâde'nin bu yolla Ensâr'ın kafasını karıştırmak ve Abdullâh b. Ubeyy b. Selûl gelene kadar biati geciktirmek istediğini belirtmiştir.¹⁷⁹

Biat sonrası herkes geldikleri gibi sessizce ve gizlice konakladıkları yerlere dönmeye hazırlanırken Abbâs b. Ubâde b. el-Ensârî, Resûlullah'a *"Ya Resûlullah! Vallahi, eğer istersen yarın Mina'yı senin için kılıçlarımızla doldururuz."* demiştir. Resûlullah ise *"Bizler, bunun için emrolunmadık."* cevabıyla talebi reddetmiştir.¹⁸⁰ Kaynaklarımızda biat esnasında yanında kılıç olan tek kişi Abbâs b. Ubâde olduğu rivâyet edilmiştir.¹⁸¹ Durum böyleyken Abbâs'ın böyle bir teklifi sunması ilginç olduğu kadar Resûlullah'ın da reddetmesi ince bir detaydır. Müslümanların, Mekke'de önemli bir güce ulaşmamış olması, Yesrib'ten gelen kervan içerisinde halen iman etmemiş olanların bulunması ve belki de en önemlisi, gerek Kureyş'in ve gerek diğer Arap kabilelerin o gün için dikkatlerini çekmemek adına önemli bir karar gibi görünmektedir.

Ensâr, biat sonrası gece konakladıkları yere döndükten sonra sabah, Kureyş'ten bazı adamlar Yesriblilerin konakladığı yere gelmiş ve *"Ey Hazrecliler! Bizler, duyduk ki sizlerden bir grup bizim adamımıza gelmiş ve onu kendi yanınıza çekip bizimle savaşmak üzere biatleşmişsiniz. Şayet bir savaş çıkarsa hiç kimseye duymadığımız kadar nefreti size duyuruz."* şeklinde tehdit dolu konuşmaları sonrasında Abdullâh b. Ubeyy b. Selûl ve kabilelerinin önde gelenleri, böyle bir şeyin olmadığına dair yeminler ederek iddiaları reddetmişlerdir. Kureyşli heyete karşı Abdullâh'ın ve diğerlerinin söyledikleri aslında doğrudur. Nitekim kervan içerisinde iman edenler hariç

¹⁷⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. IV, s. 8.

¹⁷⁹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 386.

¹⁸⁰ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 387; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. I, s. 190.

¹⁸¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. I, s. 190.

kimse biatten haberdar değildi. Karşılıklı konuşma sonrasında Mekkeli müşrikler, Yesrib kervanının konakladığı yerden ayrılmışlardır.¹⁸²

Müşrikler, biat haberinin peşini bırakmamış aksine olayı daha detaylı araştırma yoluna gitmişlerdir. Kendilerine ulaşan bilginin doğruluğu kesinleşince bu sefer biate katılanların kimler olduğunu tespit etmeye çalışmışlardır. Araştırmaları sonrasında her ikisi de nakîb olan Sa'd b. Ubâde ve Münzir b. Amr'ın biate katıldıklarını öğrenmişlerdir. Sa'd b. Ubâde'yi yakalayan müşrikler, ona işkence ederek Mekke'de hapsetmişlerken Münzir ise ellerinden kaçmıştır. Sa'd'ı, müşriklerin elinden anlaşmalı olduğu kişiler kurtarmıştır.¹⁸³ Bu artan baskılar ve işkenceler ne yazık ki sadece Yesribliler için değil, Mekke'deki Müslümanlar için de geçerli bir durumdur. Zira biati duyan müşrikler, Müslümanların en kısa zamanda Yesrib'e gideceklerini tahmin ettiklerinden işkence ve baskılarının dozajını daha da arttırmışlardır.¹⁸⁴

İkinci Akabe Biati sonrasında Resûlullah, Muhâcirlere “*Şüphesiz ki Allah, sizler için güvenilir bir yurt ve orada yaslanabileceğiniz kardeşler seçti.*¹⁸⁵” müjdesini vermiş ve onların Yesrib'e hicret etmelerini emretmiştir. Kaynaklarımızda yer alan bilgiye göre Resûlullah'ın hicret emri öncesinde Yesrib'e giden Muhâcirlerin olduğundan bahsedilir. Hatta hicret yurduna varan ilk kişinin Ebû Seleme b. Abdilesed el-Mahzûmî olduğu zikredilmektedir*. Ama genel bir hicret akımı, İkinci Akabe Biati sonrasında Resûlullah'ın emriyle gerçekleşmiştir.¹⁸⁶ Zilhicce ayında¹⁸⁷ Mekke'den ayrılan Ensâr'ın peşinden Muhâcirler, hazırlanmaya başlamış, Resûlullah'ın emriyle hicret süreci başlamıştır. Bu zorlu süreçte Muhâcirler, birbirlerine destek amaçlı gruplar halinde yolculuk yapmışlardır. Bineği olanlar, grup içerisindeki arkadaşlarıyla beraber paylaşımlı olarak binmişlerdir¹⁸⁸. Ashâbını bir kez daha uğurlayan Allah Resûlü, hicret

¹⁸² İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, ss. 387-388; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. I, s. 614.

¹⁸³ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, ss. 388-389; el-Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, C. I, s. 296.

¹⁸⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. I, s. 192; el-Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, C. I, s. 303.

¹⁸⁵ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 404.

* Ebû Seleme, Mus'ab b. Umeyr ve ardından İbn Ümmü Mektûm'den sonra Yesrib'e giden üçüncü Muhâcirdir. Detaylı bilgi için bkz.: el-Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, C. I, ss. 303-304.

¹⁸⁶ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 404; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. I, ss. 615-616; Semhûdî, *Vefâ*, C. I, s. 184.

¹⁸⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. I, s. 615.

¹⁸⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 251; el-Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, C. I, s. 303.

etmek üzere Rabbinden emrin gelmesini beklemek üzere Mekke'de kalmaya devam etmiştir.¹⁸⁹

¹⁸⁹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 404.

İKİNCİ BÖLÜM

HİCRET SÜRECİNDE MUHÂCİR OLMAK

1. HİCRET

Hicret; kökleşmiş, sert bir yapının ardından zorunlu olarak ortaya çıkan göç eyleminin adıdır. Resûlullah (s.a.v) ve Mekkeli müslümanların inançlarını özgürce yaşamalarının ilk adımıdır, diyebiliriz. Yaklaşık on üç yıllık bir tebliğ çalışmasının sonucunda Mekkeli müşriklerin inat ve çıkarlarından vazgeçmek yerine daha da zalimleştiği bir dönemde Resûlullah, Hazrec kabilesiyle tanışmış ve onların İslâm'ı kabulü sonrası artık müslümanlar için peygamberleriyle hicret edebilecekleri yeni bir yurdun kapıları açılmıştır.

Din, bireyselliğe önem vermektedir ama yerleşip yayılabilmesi için topluma ihtiyaç duymaktadır.¹⁹⁰ Mekke'de uygun ortamın oluşmaması din ve dinin kurmayı amaçladığı medeniyetin inşasının önündeki en büyük engel olmuştur. Bu sebepten medeniyetin ve medeniyetin kurmak istediği, özelde insan genelde örnek bir toplum inşasının ilk adımı bu engelin kaldırılması yani hicret olmuştur. Şunu da belirtmeliyiz ki İslâm'ın oluşturmak istediği kabilesel veya ırksal bir toplum inşası değil aksine özgür ve hür bir iradeye dayalı bağımsız bir millet oluşturmaktır. Allah, Kur'ân-ı Kerîm'de din seçimindeki özgürlüğü "*Dinde zorlama yoktur.*¹⁹¹" âyetiyle vurgulamıştır.

Şerif Mardin, bir kitabında Margoliouth'ın "*Her ne kadar İslâmiyeti, biz bir din olarak tanımlamaya eğilimliyse de, Peygamberin onu daha çok bir millet olarak tanımlamış olması muhtemeldir.*¹⁹²" sözünü nakletmektedir. Aslında Hz. Muhammed'in (s.a.v) oluşturmak istediği, medeniyeti özgür iradeye dayalı bir milletin omuzlarında inşa etmektir. Bu inşa çalışmaları ilk olarak Mekke'de bulunan Müslümanlarla başlamıştır. Resûlullah (s.a.v), Mekke'de bulunduğu süreç içerisinde yürüttüğü tebliğ

¹⁹⁰ Aydın, *İslam'ın Tarih Sosyolojisi İlk Dönem İslam Toplumunun Şekillenışı*, s. 17.

¹⁹¹ el-Bakara Sûresi, 2/ 256.

¹⁹² Mardin, *Din ve İdeoloji*, ss. 67-68.

çalışmalarıyla, yetiştirdiği örnek insan profiliyle bunu başarmıştır. Mus‘ab’ın ve daha sonra İbn Ümmü Mektûm’un kardeş savaşlarının hüküm sürdüğü topraklara gönderilmesi ve burada kısa zaman içinde barış ve kardeşlik ortamını kurmayı başarmaları bunun en büyük göstergesidir.

1.1. Muhâcirlerin Hicreti

Âmiran Kurtkan, tek ilaha inanmanın iki önemli sonucu olabileceğinden bahseder. Ona göre inancın bir sistem oluşturması fert için psikolojik tatmin iken diğeri ise ferdin oluşturduğu topluluğun faydasına olan toplumsal bütünleşmedir.¹⁹³ Allah Resûlü, psikolojik tatmini Mekke’de yetiştirdiği daha sonra “*Muhâcir*” ismini alacak grup için sağlarken diğerk taraftan müşriklerin zorluklarına ve baskılarına dayanamayan bu Muhâcir grubu Habeşistan’a göndermek zorunda kalmıştır. Mekke’de kalan azınlık bir grup için ise gizlice ibadet etmek ve Dâru’l-Erkâm’a sığıdırılan bir eğitim hakları bulunmaktaydı¹⁹⁴ Bu sonuç, İslâm’ın ve peygamberin istediği bir sonuç değildi.

Allah, Mekke’de bulunan bir avuç Müslüman’ın durumunu Enfâl Sûresi’nde “*Sizler, orada zayıf azıcık bir topluluktunuz. Dolayısıyla insanların size zarar vermelerinden korkuyordunuz.*”¹⁹⁵ sözleriyle belirtmiştir. Müslümanların içinde bulunduğu zor durumdan ilâhî yardımla kurtulduklarını âyetin devamında “*Allah, sizlere kalacak bir yer verdi, sizlere yardım etti ve yiyebilmeniz için güzel yiyecekler verdi.*”¹⁹⁶ ifadesinden öğrenmekteyiz. Mekke’de oluşturulan ferdin canlı kalması ve sürekliliğini devam ettirebilmesi için Yesrib’in kapıları muhâcirlere böylece açılmıştır.¹⁹⁷

Allah Resûlü, ashâbıyla beraber hicret etmeden önce uygun ortamın ve sosyolojik alt yapının oluşturabilmesi için önce Muhâcirlerden Mus‘ab ve İbn Ümmü Mektûm’u Yesrib’e yollamıştır. Bu süreçte Mus‘ab, Benî Neccâr’ın lideri, Esa‘d b. Zûrâre’nin evinde konuk olmuş, Yesrib’te bulunan kabilelere İslâm’ı anlatmış, o dönemde düşman olan Evs kabilesiyle görüşmeler sağlamış ve böylece Evs’in de İslâm çatısı altına

¹⁹³ Bilgiseven, *Din Sosyolojisi*, s. 191; Aydın, *İslam’ın Tarih Sosyolojisi İlk Dönem İslam Toplumunun Şekillenışı*, s. 89.

¹⁹⁴ İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, ss. 304- 305; İbn Sa‘d, *et-Tabakât*, C. III, s. 224.

¹⁹⁵ el-Enfâl Sûresi, 8/26.

¹⁹⁶ el-Enfâl Sûresi, 8/26.

¹⁹⁷ Aydın, *İslam’ın Tarih Sosyolojisi İlk Dönem İslam Toplumunun Şekillenışı*, s. 130.

alınmasını sağlamıştır.¹⁹⁸ Mus'ab, burada sadece dini tebliğ etmek ve Kur'ân'ı öğretmek görevleri dışında Evs-Hazrec kabilelerini namaz ibadetinde tek bir imama tabi olmak suretiyle bir çizgide buluşturmayı başarmıştır. I. Akabe Biati sonrasında Yesrib'e gelen Mus'ab, ertesini yıl hac mevsiminde Evs ve Hazrec kabilelerini yani Ensâr grubunu II. Akabe Biati için Mekke'ye Resûlullah'a biat etmek için hazırlamış ve Ensâr grubu, hac mevsiminde Resûlullah'a biat etmek için yurtlarından çıkmışlardır.¹⁹⁹

Mus'ab, II. Akabe Biati için Ensâr grubuyla Mekke'ye geldikleri zaman ilk iş olarak Resûlullah'ın (s.a.v) yanına uğramış ve Yesrib'te yapılan çalışmalar hakkında bilgi vermiştir. Çalışmaların başarıyla sonuçlandığı ve Yesrib'te İslâm'ın yayıldığı haberini Mus'ab'tan öğrenen Resûlullah, sonrasında Ensâr'la görüşme sağlamış ardından biat gerçekleşmiştir.²⁰⁰

Biat öncesi Hz. Abbâs'ın Ensâr'a hitabında himaye konusu ve savaş ehli olup olmadıklarını sorması artık hicret için son adımın atıldığına göstergesidir. Biatın ardından rahatlayan ve huzur bulan Resûlullah, ashâbının yanına giderek "*Hicret edeceğiniz yer Yesrib'tir.*" buyurarak müjdeli haberi paylaşmış ve "*Çıkmak isteyen oraya gitsin.*" emrini vermiştir. Muhâcirler grup halinde birbirlerine yardımlaşarak hicret ederlerken²⁰¹ Resûlullah (s.a.v), Allah tarafından kendisine izin verilene kadar Mekke'de bir müddet daha beklemiştir.²⁰²

Hz. Muhammed (s.a.v), hicrete katılmaları konusunda ashâbını teşvik etmiş ve Mekke'de hiçbir Müslümanın kalmaması için önlemler almıştır. Süreç içerisinde Ensârın vazgeçmesi, Muhâcirlerin yolda bir zarara uğraması veya vazgeçmeleri, müşrikler tarafından Muhâcirlerin yakalanmaları ve hapsedilmeleri, civardaki kabileler tarafından saldırıya uğramaları gibi ihtimaller silsilesini düşünürsek Resûlullah (s.a.v) ve Muhâcirler, bu süreçte desteğe çok ihtiyaç duymuşlardır.

Hicret sürecinde Allah da iman eden kullarını indirdiği âyetlerle desteklemiş ve teşvik etmiştir. Nahl Sûresinde iman ettikleri için zulme uğrayan ve hicret eden

¹⁹⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 389.

¹⁹⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 110, 563; el-Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, C. I, ss. 276-277.

²⁰⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 110; el-Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, C. I, s. 277.

²⁰¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 251; el-Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, C. I, s. 303.

²⁰² İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 404; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. I, s. 193; Semhûdî, *Vefâ*, C. I, ss. 184-185.

Muhâcirlerin, yeryüzünde güzel ve onlara uygun bir yere yerleştirileceği sözü verilirken fedâkarlıklarının asıl karşılığını ise âhirette alacakları müjdelenmiştir²⁰³. Belirtilen âyetin devamında Muhâcirler “ *Onlar ki Rableri için sabredip tevekkül edenlerdir.*²⁰⁴” buyurularak hem övülmüş hem de Muhâcirlere nasıl bir davranış sergilemeleri gerektiği konusunda ilahi rehberlik yapılmıştır. İndirilen âyet çok önemli detayları içinde bulundurmaktadır. Muhâcirlerin yaptıklarına karşılık Allah tarafından dünyada desteklenecekleri ve mükâfatlarının her iki taraf için de verileceği sözüyle hem Muhâcirlerin rahatlanması sağlanmış hem de Yesrib’in onlar için uygun bir yer olduğu vurgulanılarak tedirgin ve huzursuz olmamaları sağlanmıştır. Âyetin devamında “*sabırlı olun ve tevekkül edin.*²⁰⁵” vurgusu da psikolojik desteğin huzurun anahtarı olduğuna işaret etmektedir.

Müşrikler, II. Akabe Biati’nden sonra baskı ve işkencelerini arttırma yoluna gitmişlerdir. Bu yolla Müslümanların hicret etmelerini ve hicret ettikleri yerde bir güç oluşturmalarını engellemeyi istemişlerdir. Müşriklerin kurdukları tüm planlar, boşa çıkmış ve Allah’ın yardımıyla Muhâcirler bu son imtihandan da kurtulmuşlardır.²⁰⁶ Nisâ Sûresinde müşriklerin planları “*Sizlerin de kendileri gibi inkâr etmelerini istemekteydiler. Böylece onlarla bir olacaktınız. Onları dost edinmeyin Allah yolunda hicret edin.*” âyetine konu olmuştur.²⁰⁷

Bu süreç içerisinde ne yazık ki hicret etmeyip kendi istekleriyle Mekke’de kalmayı tercih eden Müslümanlar da olmuştur. Bu durum şüphesiz ki Allah tarafından hoş karşılanmamıştır. Nitekim Nisâ Sûresi 97. âyette, müşriklerin yanında vefat edenlere melekler “*Neredeydiniz?*” sorusunu yöneltmiş ve Müslümanlar, “*Biz, orada zayıf kimselerdik.*” cevabını vermişlerdir. Melekler, “*Allah’ın arzı geniş değil miydi niçin hicret etmediniz?*” şeklindeki sorusuyla bahanelerinin gerçekçi olmadığı ve kabul edilmeyeceği belirtilerek hicret etmeyen Müslümanların âhiretteki yurtlarının cehennem olduğu vurgulanmıştır.²⁰⁸

²⁰³ Bkz.: en- Nahl Sûresi, 16/ 41.

²⁰⁴ En-Nahl Sûresi, 16/ 42.

²⁰⁵ En-Nahl Sûresi, 16/ 42.

²⁰⁶ İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, C. I, s. 615.

²⁰⁷ En-Nisâ Sûresi, 4/ 89.

²⁰⁸ En-Nisâ Sûresi, 4/ 97.

Hicret, başlı başına bir fedâkarlığın simgesi olmuştur. Resûlullah (s.a.v) ve özellikle ashâbı, inandıkları ve savundukları değerler için hep bir şeylerden vazgeçmişlerdir.²⁰⁹ Muhâcirlerin bu zorlu süreçleri ve mücadelelerini Habbâb,

“Bizler, Allah’ın rızasını kazanmak için hicret ettik. Kimimiz yaptıklarının karşılığını alırken kimimiz de hiçbir karşılık alamadılar. Uhud Savaşı’nda şehit edilen Mus‘ab b. Umeyr, karşılığını bu dünyada alamayanlardandı. Şehit edildikten sonra kefenlenmesi aşamasında kefen olarak bir hurka dışında hiçbir şey yoktu. Öyle ki kefen için kullanılan hurkayla Mus‘ab’ın başını örtüklerinde ayakları, ayakları örttüklerinde ise başı dışarıda kalmaktaydı. Bu durumda Resûlullah (s.a.v), ‘Hurkayla başını örtün dışarıda kalan ayaklarınızı da otları kapatın.’ buyurdu.”²¹⁰

sözleriyle Muhâcirlerin durumunu ve fedâkarlıklarını gözler önüne sermiştir.

Kaynaklarda Mus‘ab’ın, Mekke’de anne ve babası tarafından çok sevilen ve zengin bir aileye mensup yakışıklı bir genç olduğu nakledilir. O, İslâm’la tanıştıktan sonra ailesi tarafından bu yeni dinden dönmesi için baskıya uğramış, Habeşistan’a hicret edene kadar hapis hayatı yaşamıştır. Hz. Muhammed (s.a.v), onun için *“Mekke’de ailesi ve anne babasının yanında Mus‘ab’tan daha fazla bolluğa ve nimete sahip hiç kimseyi görmedim. Ama Mus‘ab, Allah ve Resûlü’nü tercih ederek bu nimetlerden vazgeçti”* buyurmuştur.²¹¹

Mus‘ab, II. Akabe Biati’nden sonra Ensâr’la Mekke’ye dönüşlerinde ilk olarak Allah Resûlünün yanına uğramış, bunu duyan annesi ise Mus‘ab’a, *“Ey isyankâr! Hem yurduna geri dönüyorsun hem de ilk olarak benim yanıma gelmiyorsun?”* haberini yollatmıştır. Mus‘ab ise annesinin sarf ettiği bu sözlere karşılık *“ Resûlullah’ı ziyaret etmeden önce hiç kimseyi ziyaret etmem.”²¹²* cevabıyla bağlılığını bir kez daha göstermiştir. Verilen görevi yerine getiren Mus‘ab, Zilkade, Muharrem ve Safer aylarında Mekke’de ikamet etmiş ve Resûlullah hicret etmeden on iki gün önce Rebû’l-Evvel ayının ilk gününde Muhâcirlerle beraber hicret etmiştir.²¹³

Medine’ye hicret eden fedâkar Muhâcirlerden bir tanesi de Suheyb b. Sinân er-Rûmî’dir. Mekke’de zayıf ve korunmasız olduğundan işkence ve baskılara maruz kalmıştır. Resûlullah’ın emri sonrası o da Muhâcirler kervanına katılmıştır. Hicret

²⁰⁹ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, C. IV, s. 256.

²¹⁰ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, C. III, s. 113; İbn Ebî Şeybe, *Kitâbu’l-Meğâzî*, s. 224.

²¹¹ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, C. III, ss. 108- 109, 113.

²¹² İbn Sa’d, *et-Tabakât*, C. III, s. 110.

²¹³ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, C. III, s. 111; el-Belâzürî, *Ensâbu’l-Eşraf*, C. I, s. 304.

edeceği zaman Kureyşli bir grup tarafından yolu kesilerek, “*Sen, buraya bizim yanımıza fakir olarak gelmiştin. Bizim yanımızda zenginleştin şimdi ise malınla beraber hicret mi etmek istiyorsun?*” denilerek yolu kesilmiştir. Bunun üzerine Suheyb, “*Malımı bırakırsam yolumu açar mısınız?*” demiştir. Yolunun açılması karşılığında malını ve kazancını veren Suheyb’in durumu Resûlullah’a ulaşınca “*Suheyb, kazandı. Suheyb, kazandı.*” demiştir.²¹⁴

Hicret, imanı için dünyadan vazgeçmektir. Kimi kendisinin veya ailesinin malını, mülkünü ve zenginliğini terk ederken kimi ailesinden ve evladından vazgeçmek zorunda kalmıştır. Resûlullah’ın (s.a.v) halasının oğlu²¹⁵ Ebû Seleme Abdullâh b. Abdilesed el-Mahzûmî bunlardan bir tanesidir. Mekke’nin ve Kureyş’in o dönem, en önde gelen ailesine yani Benî Mahzûm kabilesine mensup olmasına rağmen İslâm’ı kabul ettiği için işkence ve baskılara maruz kalmış ve ardından Ebû Seleme, eşi Ümmü Seleme Hind bt. Ebû Ümeyye b. el-Muğîre el-Mahzûmî’yle beraber Habeşistan’a hicret etmiştir. Daha sonra tekrardan Mekke’ye dönmeleriyle işkence ve baskılara maruz kalmaya devam etmişlerdir. Ebû Seleme, eşi ve oğluyla beraber hicret için Yesrib’e giderlerken kabileleri tarafından yolları kesilmiş ve eşi Benî Müğîre tarafından, oğulları Seleme ise Benî Abdilesed tarafından rehin alınmıştır. Hatta iki taraf arasında çıkan tartışma ve kargaşada küçük Seleme’nin kolu zarar görmüş ve bu zararın izi vefat edene kadar kolunda kalmıştır. Ebû Seleme ise ailesini geride bırakarak Yesrib’e hicret etmiştir.²¹⁶

Kaynaklarımızda Ebû Seleme’nin hicret zamanı hakkında farklı rivâyetler nakledilmiştir. Birinci rivâyete göre Ebû Seleme, ilk hicret eden kişi olmuş ve Muharrem ayının 10. günü Yesrib’e ulaşmıştır.²¹⁷ Diğer bir rivâyete göre ise I. Akabe Biati’nden sonra Mus‘ab ve İbn Ümmü Mektûm’dan sonra üçüncü hicret eden kişi olmuştur.²¹⁸ Aslında “*hicret*” kapsamındaki rivâyetlere bakarsak her iki rivâyetin de doğru olduğuna kanaat getirebiliriz.²¹⁹ Çünkü Mus‘ab ve İbn Ümmü Mektûm, hicret için değil görev amaçlı Yesrib’te bulunmuşlardır. Mus‘ab’ın II. Akabe Biati için Ensâr’ı

²¹⁴ İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, s. 411; İbn Sa‘d, *et-Tabakât*, C. III, ss. 208- 209; İbnü’l-Esir, *el-Kâmil*, C. I, s. 590.

²¹⁵ Annesi: Berre bt. Abdulmuttalib b. Hâşim. Bkz.: İbn Sa‘d, *et-Tabakât*, C. III, s. 220.

²¹⁶ İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, s. 404; İbn Habîb, *Kitâbu’l-Muhabber*, ss. 83- 84; el-Belâzürî, *Ensâbu’l-Eşrâf*, C. I, ss. 304- 305.

²¹⁷ İbn Sa‘d, *et-Tabakât*, C. III, s. 221.

²¹⁸ el-Belâzürî, *Ensâbu’l-Eşrâf*, C. I, ss. 303- 304.

²¹⁹ İbn Sa‘d, *et-Tabakât*, C. III, s. 221, 359.

Mekke'ye getirmesi sonrasında aylarca Mekke'de ikamet etmesi ve Ensârla geri dönmemesi, muhtemelen verilen görevi tamamlaması sebebiyledir.

Muhâcirlerin yeni bir yurda hicret ettikten sonra geride kalan eşyalarına ve evlerine müşrikler tarafından el konulmuş ve bu mallar, başkalarına satılmıştır. Benî Abdişems'in anlaşmalıları²²⁰ olan Benî Ganm b. Dûdân kabilesinin tamamı Müslüman olduktan sonra evlerini kilitleyerek hicret etmişler ve arkalarından hiç kimse Mekke'de kalmamıştır. Bu kabileye mensup Abdullâh b. Cahş da ailesiyle beraber hicret edenler arasındadır.²²¹ Abdullâh ve ailesi, Mekke'den çıktıktan sonra Ebû Süfyân, geride kalan evlerini gasp etmiş hatta evi Amr b. Alkame'ye satmıştır. Haberi alan Abdullâh, duruma üzülmüş ve Resûlullah'a (s.a.v) durumu arz etmiştir. Bunun üzerine sahâbesini teskin etmek isteyen Resûlullah, "*Ey Abdullâh! Allah'ın, sana cennette ondan daha hayırlı bir ev vermesini kabul eder misin?*" teklifinde bulunmuştur.²²²

Müşrikler, Hz. Muhammed'in de mallarına el koymuşlardır. Resûlullah (s.a.v) hicret ettikten sonra geride bıraktığı Hz. Hatîce'den kalan evi, Akîl b. Ebî Tâlib tarafından satılmıştır. Mekke'nin fethedildiği gün kalacak bir yer sorulduğunda Resûlullah (s.a.v), "*Akîl, ev mi bıraktı?*" sözünü bunun için söylemiştir. Akîl sadece Resûlullah'ın değil, kendi ailesinden Müslüman olup hicret eden kim varsa hepsinin mallarını ve evlerini satmıştır.²²³

Allah'ın takdir ettiği ve bizlerin anlamını tam olarak bilmediğimiz bir kader vardır. Belki de bunun en büyük örneklerinden bir tanesi, Ebû Cendel'in hayatı ve mücadelesidir. Ebû Cendel b. Süheyl b. Amr, tebliğin ilk dönemlerinde İslâm'la tanışan gençlerden bir tanesidir. Kureyş'in ve Mekke'nin önemli kabilelerinden Benî Âmir b. Lüey kabilesine mensup olduğu hâlde kabilesi ve ailesi tarafından İslâm'ı kabul etmesi sebebiyle şiddet ve baskıya maruz kalmıştır. Babası Süheyl b. Amr tarafından demir zincirlere vurularak hapsedilmiş ve bu sebepten hicret edememiştir. Hudeybiye Anlaşması sırasında bir fırsatını bulup Resûlullah'a (s.a.v) ve ashâbına yetişse de ne yazık ki anlaşma gereği "*Müslümanlardan her kim ki Mekke'ye gidip müşriklere teslim*

²²⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 84.

²²¹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, ss. 405- 407; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 84.

²²² İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 429.

²²³ el-Ezrakî, *Ahbâru Mekke*, s. 745, 747; el-Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, C. I, s. 452; Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, *Kitâbu'l-Emvâl*, C. I, ss. 318- 319.

olursa iade edilmeyecek lakin Mekke'den Medine'ye izinsiz giden her Müslüman, Mekke'ye teslim edilecektir"²²⁴ şeklindeki hüküm gereği babasına teslim edilmiştir.²²⁵

Ebû Cendel gibi Medine'ye giremeyen müslümanlardan birisi de Ebû Bâsir'dir. Ebû Bâsir, Mekke'de müşriklerin işkencelerinden kaçmış ama anlaşma gereği Medine'ye gidemediği için Mekke kervanlarının geçiş güzergâhında bulunan Zü'l-Merve bölgesinde yer alan Âs mevkiine gitmiş ve Ebû Cendel'le beraber Mekke'den kaçan yaklaşık yetmiş Müslüman burada toplanarak müşriklerin kervanlarını tehdit etme gücüne ulaşmışlardır. Müşrikler, Resûlullah'tan (s.a.v) anlaşmadaki ilgili maddenin Ebû Bâsir ve arkadaşları için kaldırılmasını istemişlerdir. İlgili maddenin kaldırılması sonrasında Hz. Muhammed, Ebû Bâsir (r.a) ve arkadaşlarını Medine'ye çağırtmıştır. Resûlullah'ın (s.a.v) çağrısı Ebû Bâsir'e son nefesindeyken ulaşmış ve o, Medine'ye hicret edemeden buldukları mevkiide vefat etmiştir. Ebû Cendel ve diğer arkadaşları ise davet mektubundan sonra Medine'ye dönmüş, Muhâcir safında yerlerini almışlardır.²²⁶

Muhâcirler, hicret esnasında Yesrib'e ulaşmış olmalarına rağmen müşrikler tarafından takip edilmişlerdir. Ebû Cehil, baskı ve tehditlerini sadece Mekke'yle sınırlamamış aksine Yesrib'e kadar kendiyile beraber bu düşman tutumunu taşımıştır. Ömer, Ayyâş b. Ebî Rebîa ve Hişâm b. el-Âs b. Vâil, beraber hicret etmişlerdir. Yolculuk esnasında Hişâm, müşrikler tarafından yakalanmış ve Mekke'ye geri götürülerek işkence ve baskılara maruz bırakılırken Ayyâş ve Ömer ise Kubâ'ya ulaşmışlardır. Arkalarından Ayyâş b. Rebîa'nın anne bir kardeşleri olan Ebû Cehil Amr b. Hişâm ve Hâris b. Hişâm, onlarla beraber Kubâ'ya gelmiş ve ısrarlı çabaları sonrasında Ayyâş'ı Mekke'ye geri götürmeyi başarmış ve orada hapsedmişlerdir.²²⁷

Resûlullah (s.a.v), her namaz sonrasında "*Allah'ım! Seleme b. Hişâm'ı, Ayyâş b. Ebî Rebîa'yı, el Velîd'i ve diğer güçsüz, zayıf Müslümanları kurtar.*"²²⁸ diye dua etmiştir. Resûlullah'ın (s.a.v) duada zikrettiği her üç sahâbî de Benî Mahzûm kabilesindedir. Ayyâş ve Seleme, Ebû Cehil tarafından baskı ve işkencelere maruz

²²⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. V, ss. 93- 94.

²²⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. V, ss. 93- 94.

²²⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. IV, s. 125, C. V, s. 94.

²²⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 251, C. IV, s. 121; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. I, ss. 615- 616.

²²⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. IV, s. 122.

bırakılmış hicret etmelerini engellemek adına hapsedilmişlerdir. El-Velîd b. el-Velîd ise Bedir Savaşı'na kadar müşrik iken Bedir Savaşı'nda esir düşmesi sonrasında fidyeye kurtulmuş ve Mekke'ye döndükten sonra Müslüman olmuştur. Ayyâş ve Seleme gibi el-Velîd de Mahzûmoğulları tarafından hapsedilmişlerdir. Her üç sahâbî de daha sonra bir yolunu bularak müşriklerin ellerinden kaçmışlardır. Medine'ye Resûlullah'ın (s.a.v) yanına gelmiş ve Muhâcir safına katılmışlardır.²²⁹

Resûlullah'ın (s.a.v) hicret emri sonrasında dinlerinden dönenler ve hapsedilen Müslümanlar hariç bütün Müslümanlar, Yesrib'e aileleriyle, eş ve dostlarıyla beraber hicret etmişlerdir. Özellikle Benî Cahş, Benî Esed b. Huzeyme, Benî Maz'ûn gibi büyük ailelerin hicreti Mekke'de büyük bir sessizliğin oluşmasına neden olmuştur²³⁰ Utbe b. Rebîa ve Ebû Cehil bir gün Benî Cahş'ın evlerinin önünden geçerlerken rüzgarın etkisiyle kapıların açılıp kapandığını ve kimsenin içeride olmadığını gören Utbe, manzara karşısında üzüntüsünden bir şairin şiirinden bir kesiti mırıldanmıştır.²³¹ Artık hicretle beraber Mekke'nin eski Mekke olmayacağı herkes tarafından bilindiği gibi müşrikler tarafından da bu durum netlik kazanmıştır. Muhtemelen Ebû Süfyân ve Akîl b. Ebî Tâlib'in Muhâcirlerin geride kalan evlerini başkalarına satmalarının altında da tekrardan Mekke'yi canlandırma ve boş kalan yerlerin tekrardan başkaları tarafından doldurulabileceği düşüncesi yatmış olabilir.

1.2. Resûlullah'ın Hicreti

Tüm Müslümanlar hicret ettikten sonra kaynaklarımıza göre Mekke'de sadece Resûlullah (s.a.v), Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ali kalmıştır.²³² Resûlullah (s.a.v), hicret emrini verdiği zaman Ebû Bekir, hicret için hazırlıklar yapmaya başlamış hatta yolculuk için iki tane deve satın almıştır. Bunu duyan Resûlullah (s.a.v), Ebû Bekir'in yanına gelmiş, hicret etmek için biraz daha beklemesini tavsiye etmiştir. Ebû Bekir de birkaç kez Resûlullah'tan (s.a.v) hicret için izin alma girişiminde bulunmuş olsa da Resûlullah (s.a.v), "*Hicret için acele etme, belki Allah, sana bu yolculukta eşlik edecek bir arkadaş nasip eder.*" buyurmuştur.²³³ Bu süreçte Hz. Muhammed (s.a.v), Yesrib'te kendisini

²²⁹ Daha detaylı bilgi için bkz.: İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. IV, ss. 122- 124.

²³⁰ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 429; el-Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, C. I, ss. 305- 306.

²³¹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 406; el-Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, C. I, s. 306.

²³² İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. II, s. 3; Semhûdî, *Vefâ*, C. I, s. 185.

²³³ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, ss. 413-414.

bekleyen ashâbının yanına gidebilmek için Allah'tan izin beklerken Ebû Bekir ise Resûlullah'ın (s.a.v) izin vermesini beklemiştir.

Resûlullah'ın (s.a.v), Hz. Hamza ve Hz. Ömer gibi güçlü kişilerin içinde bulunduğu Muhâcir grubunu Yesrib'e yollaması ve Mekke'de sadece Ebû Bekir ve Ali'nin kalmasına izin vermesi aslında Resûlullah'ın (s.a.v) uyguladığı büyük bir stratejinin sinyalleri olabilir. Şöyle ki Resûlullah (s.a.v), müşriklerin Muhâcirlerin peşine düşmelerini engellemek adına “*Ben, Mekke'deyim ve bana istediğinizi yapabilirsiniz.*” şeklinde bir fedakarlık yapmış olabilir. Zira Ebû Cehil gibi müşrikler, Kubâ'ya kadar gelip Muhâcirlerin hatta Ensârın bölgesinde akrabalarını Mekke'ye geri döndürme konusunda başarılı olabilmekte ya da Muhâcirleri, hicret yolunda önlerini kesip hicret etmelerini engelleyebilmekteydiler. Resûlullah (s.a.v)'ın bu stratejisi Müşriklerin ileri gelenlerinin Dâru'n-Nedve'de kendisi için kararlar alınabilmesi için toplanmalarına sebep olmuştur.

Kureyş, İslâm'ın her geçen gün yayıldığını ve Müslümanların sayısının arttığını görmekteydi. Buna ek olarak Müslümanların gruplar halinde yurt değiştirmeleri ve Yesrib'in müslümanlaşması eklenince Kureyş için artık sert bir hamle yapmanın vakti gelmişti. Müslümanların Yesrib'te bir güç oluşturmasını değerlendirmek ve bu yükselişi engellemek adına Dâru'n-Nedve'de bir toplantı tertip edilmiştir.²³⁴ İbn Sa'd'ın naklettiğine göre bu toplantı için görüşüne güvenilecek liyâkat sahibi herkes davet edilmiştir. Karşılıklı fikir alışverişleri ve diyaloglar sonrasında Hz. Muhammed'i ortadan kaldırmak için suikast kararı alınmış lakin fikrin uygulanması konusunda asabiyet engeline takılmışlardır. Bu engelin ise her kabileden bir kişinin katılması yöntemiyle aşılabacağı düşünüülerek kararı uygulamaya koymak üzere Dâru'n-Nedve'den ayrılmışlardır.²³⁵

Hz. Muhammed'e karşı tebliğ süreci içerisinde defalarca öldürme teşebbüsünde bulunulmasına rağmen Hz. Peygamber her seferinde Allah'ın yardımıyla kurtulmuştur. Şüphesiz ki Dâru'n-Nedve'de alınan bu suikast kararı da Allah tarafından Peygamber'e (s.a.v) bildirilmiştir. Bu durum Enfâl Sûresi'nde geçen “*Kâfirler, seni hapsetmek,*

²³⁴ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 414.

²³⁵ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, ss. 414- 415; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. I, ss. 193- 194; el-Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, C. I, ss. 306- 307; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. II, ss. 3-4; Semhûdî, *Vefâ*, C. I, s. 185.

*öldürmek veya çıkarmak hususunda sana tuzak kurmak istediklerinde Allah, onların tuzaklarını bozmuş çünkü Allah, tuzak bozanların en hayırlısıdır.*²³⁶” âyetinde de belirtilmiştir.²³⁷

Resûlullah (s.a.v), yanında Ebû Bekir, Âmir b. Führeyre ve o gün, henüz Müslüman olmamış olan rehber Abdullâh b. Uraykıt ed-Deylî'yle* beraber Yesrib'e hicret için Mekke'den çıkmışlardır.²³⁸ Ali ise Resûlullah'ın (s.a.v) verdiği görevleri yapmak için Mekke'de kalmıştır. Cebrâil'in müşriklerin planlarını haber vermesi sonrasında Resûlullah (s.a.v), Ali'ye kendi hırkasına sarılı bir vaziyette yatağa yatmasını emretmiş ve “*Sana, hiçbir şekilde zarar gelmeyecek, müşriklerin bende emanetleri var, onları sahiplerine teslim et.*” buyurduktan sonra kuşatılmış evinden Allah'ın yardımıyla çıkmıştır²³⁹. Olanları ve hicret iznini Hz. Ebû Bekir'e haber veren Resûlullah (s.a.v), Sevr mağarasında gizlenmek için Mekke'den çıkmıştır.²⁴⁰

Hz. Ali, bizzat kendisine verilen görevleri yapmak için üç gün Mekke'de kalmıştır. Görevleri yerine getirdikten sonra hicret etmek için Mekke'den çıkmış ve Rebû'l-Evvel ayının ortalarına doğru Resûlullah'a Kubâ'da yetişmiştir.²⁴¹ İbnü'l-Esîr'in naklettiğine göre müşrikler, Hz. Ali'yi Resûlullah'ın (s.a.v) yatağında bulduklarında onu bağlamış ve ona Hz. Muhammed'in nerede olduğuna dair sorular sormuşlardır. Onların sorusuna karşılık, “*Onun nerede olduğunu bilmiyorum. Sizler, çıkmasını istediniz ve o da çıktı.*” demiştir. Ali, Mekke'de bir müddet hapsedilmiş ve sonrasında serbest bırakılmıştır.²⁴²

Resûlullah'ın (s.a.v) Sevr'de üç gün kaldığı rivâyet edilmektedir. İlk rivâyete göre Ali'nin de üç gün Mekke'de kalıp sonrasında Mekke'den çıktığı düşünülürse o hâlde “*Resûlullah (s.a.v), Ali'yi neden beklemedi?*” ya da “*Yolda karşılaşmadılar mı?*” şeklinde soruları akla gelebilmektedir. Müşriklerin, Müslümanlara karşı tutumları göz

²³⁶ el-Enfâl Sûresi, 8/ 30.

²³⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. II, s. 4.

* Benî Deyl b. Bekir b. Abdümenât b. Kinâne kabilesi Medine'de yaşayan bir kabiledir. Aynı zamanda bu kabile, Resûlullah'ı, panayırlarda İslâm'ı Arap kabilelerine tebliğ ederlerken görmüşlerdir. Daha detaylı bilgi için bkz.: İbn Sa'd, *et-Tabakat*, C. V, s. 131, 133- 134.

²³⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 159.

²³⁹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, ss. 415- 146; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. II, s. 4.

²⁴⁰ Semhûdî, *Vefâ*, C. I, s. 185.

²⁴¹ İbn Zebâle, *Ahbâru'l-Medîne*, s. 71; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 424; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 20; Semhûdî, *Vefâ*, C. I, s. 194.

²⁴² İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. II, s. 4.

önüne alındığında ve Ali'nin Kubâ yolculuğunda gündüzleri saklanıp geceleri yol almak suretiyle Kubâ'ya ulaşması ve yolda ayaklarının zarar görmüş olması rivâyeti²⁴³ dikkate alınırsa ikinci rivâyetin doğru olması ihtimali güçlenmektedir.

Hicret başlı başına bir strateji hamlesidir. Resûlullah'ın (s.a.v) Muhâcirlerin Mekke'den sapasağlam çıkmaları için kendisinin Mekke'de kalması ve ardından Hz. Ali'ye hırkasına sarılması suretiyle yatağına yatmasını emretmesi, Sevr Mağarasına kadar uzanan zekice tasarlanmış bir planın varlığına işaret etmektedir. Stratejiye göre Ali, yatakta uyuyacak ve müşrikler, durumu fark edene kadar Hz. Muhammed, Mekke'den çıkmış olacaktır. Kaynaklarımızda yer alan rivâyetler, Ebû Bekir'in hicret planından haberinin olmadığını nakletmişler ki bu durumda Resûlullah'ın (s.a.v) bir planı olduğunu görmekteyiz. Resûlullah (s.a.v)'ın kendi evinden çıkıp Ebû Bekir'in evine alışılmadık bir zamanda gelmesi ve Ebû Bekir'e “*Oda da kim varsa çıkar.*” talimatını vermesi hicret planının gizli tutulduğuna ve Ebû Bekir'in o an öğrendiğine işaret etmektedir.²⁴⁴

Hicret yolculuğunda uygulanan stratejinin sadece Hz. Muhammed ve Hz. Ali için değil hicret kervanına katılan tüm fertler için uygulandığını görmekteyiz. Mekke'den çıkarken Ebû Bekir'in azatlı kölesi ve koyun çobanı olan Âmir b. Führeyre'nin hicret yolculuğunda oluşan izleri silmek ve Sevr mağarasında bekleyişleri sırasında²⁴⁵ koyun sütü sağmak gibi görevleri bulunmaktadır. Ebû Bekir'in oğlu Abdullâh'ın ise gece onlara yiyecek bir şeylerle beraber Mekke'deki olayları ve haberleri getirmesi gibi önemli bir görevi bulunmaktadır.²⁴⁶

Hicret yolculuğunda karşımıza çıkan ilginç ve bir o kadar da önemli detaysa rehber olarak o günlerde henüz daha Müslüman olmamış olan Abdullâh b. Uraykıt ed-Deylî'nin seçilmesi ve kendisine güvenilmesi hadisesidir. Zira Hz. Muhammed'in (s.a.v) ve Hz. Ebû Bekir'in tüccar olduklarını bilmekle beraber ticaret için ister istemez

²⁴³ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. II, s. 7.

²⁴⁴ Bu konu hakkında Hz. Âişe, “*Resûlullah'ın sabah ve akşam bizim eve geliş zamanını bilirdik. Ama hicret edeceği zaman öğlen vakti, herkesin dinlenmeye çekildiği uygunsuz bir zamanda evimize geldi... Resûlullah, evimize girdiği zaman 'Burada olan herkesi dışarı çıkart.' emrini verdi...*” buyurmuştur. Daha detaylı bilgi için bkz.: İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. II, s. 5.

²⁴⁵ Mağarada 3 gün kalmışlardır. Bkz.: İbn Ebî Şeybe, *Kitâbu'l-Meğâzî*, s. 151; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. II, s. 5.

²⁴⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 158; İbn Ebî Şeybe, *Kitâbu'l-Meğâzî*, s. 150; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. II, s. 5.

Yesrib yolunu bilmeleri gerekmektedir. Resûlullah'ın (s.a.v) bir rehberine ihtiyaç duyması belirlenen yol güzergâhında alışılmışın dışında bir yöntem kullandığını zaten kaynaklarda rivâyet edilen hicret güzergâhından bilmekteyiz. Rehberin, kim tarafından ve ne zaman tutulduğunu ne yazık ki bilmemekteyiz.

Diğer taraftan, Resûlullah'ın (s.a.v) Sevr'den Yesrib'e kadar olan yol güzergâhını incelediğimizde ince detaylarla karşılaşmaktayız. Hz. Muhammed (s.a.v), mağarada üç gün kaldıktan sonra Abdullâh b. Uraykıt, iki deveyle beraber mağaranın önüne gelmiş ve yolculuk başlamıştır.²⁴⁷ Kafilenin Kureyş'in o dönem kullandığı ticaret yolunun tam zıttına doğru zikzak çizerek ilerlediklerini görmekteyiz. Sahil yolundan Mekke'nin çevresini dolanan kabile, ardından Kureş'in ticaret yolunun birleştiği Usfân mevkiine vardıklarında bu noktadan geçmeyip kervan yolunun tam zıttı istikametinde Usfân'ın güneyinden Emec Vadisine yönelmişlerdir.²⁴⁸

Resûlullah (s.a.v), Usfân'a yakın bir yer olan Gamîm mevkiine vardıklarında Eslem kabilesine bağlı Sehmoğullarının arazisinden geçmekteyken Büreyde b. Husayb el-Sehmî ve yetmiş süvarisi tarafından durdurulmuştur. Müşrikler, Hz. Muhammed'i ellerinden kaçırdıktan sonra onu bulana yüz deve ödülü vereceklerini ilan etmişlerdir. Muhtemelen bunu duyan Sehm kabilesi, Resûlullah'ı kendi topraklarından geçerken yollarını kesmişlerdir. Büreyde ile Resûlullah'ın sohbeti sonrasında Büreyde ve kabilesi iman etmişlerdir. Resûlullah (s.a.v) ve arkadaşları, yatsı namazını onlarla beraber cemaatle kılmış, geceyi orada geçirmişlerdir. Sabah olduğunda Resûlullah (s.a.v), yola tekrardan çıkacağı esnada Büreyde, Hz. Muhammed'e Yesrib'e sancaksız girmemesi yönünde bir öneride bulunmuş, daha sonra başındaki sarığını çıkararak mızrağının ucuna bağlamış ve böylece Resûlullah'a (s.a.v) kendi elleriyle bir sancak yapmıştır. Büreyde, kendi topraklarından çıkana kadar Resûlullah (s.a.v) ve arkadaşlarına eşlik etmiştir.²⁴⁹

Kureyş'in kervan yoluyla Resûlullah'ın (s.a.v) güzergâhının birleştiği ikinci ortak nokta ise Emec Vadisi'dir. Kabile bu kilit noktaya uğramayıp Emec'in aşağısından

²⁴⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. II, s. 5.

²⁴⁸ İbn Zebâle, *Ahbâru'l-Medîne*, s. 70; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 422.

²⁴⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. IV, s. 228; Semhûdî, *Vefâ*, C. I, s. 190.

Kudeyd'e doğru yine aynı şekilde kervan yolunun zıttı istikametinde yol almışlardır.²⁵⁰ Kudeyd mevkiinde Huzâa kabilesinden Kâ'boğulları yaşamaktadır. Buranın yakınlarından geçerken Resûlullah (s.a.v) ve arkadaşları, Ümmü Ma'bed Âtike bint Hâlid el-Huzâiyye'nin çadırına misafir olmuş ve orada bir müddet dinlenmişlerdir.²⁵¹

Müşriklerin, Hz. Muhammed'i bulan kişi veya kişilere yüz deve vaadini duyan Kinâne kabilesine bağlı Benî Müdlic'ten Sürâka b. Mâlik, Resûlullah (s.a.v) ve arkadaşlarının izini bulmuştur. Atın ayaklarının toprağa saplanması sonrasında Rasûlullah'tan eman dilemiş ve daha sonra birbirlerinden emin olmak adına aralarında yazılı belge oluşturmuşlardır.²⁵² Olay sonrasında Sürâka, kavminin yanına dönerken yol üstünde peygamberi arayan birilerini gördüğünde kendisinin oradan geldiğini ve orada kimsenin olmadığını söylemekle Hz. Peygamber'i korumuştur.²⁵³ Aynı zamanda Sürâka, olay hakkında hiç kimseye de bir şey söylememiştir.²⁵⁴

Hicret yolculuğuna kaldığı yerden devam eden Resûlullah ve arkadaşları, Yesrib'in yakınlarında bulunan Arc mevkiine geldikleri zaman kılavuzları Eslem kabilesinin mevlâsı Sa'd idi. Dağlık ve geçilmesi zor olan Rekûbe noktasını geçmek için Ebû Bekir, Ebû Temîm Evs'e haber yollamıştır.²⁵⁵ Çünkü Ebû Bekir' in Eslem kabilesinden Ebû Temîm Evs b. Hucr el-Eslemî'yle anlaşması vardı. Kafileyi gören Ebû Temîm'in mevlâsı Mes'ûd b. Hüneyde, gruba selâm vermek için yaklaştığında Ebû Bekir, "*Efendin Ebû Temîm'e git ve benim buraya geldiğimi haber ver. Yolda bizlere yol gösterecek bir rehber, bir deve ve yolda yiyeceklerimiz için yiyecek hazırlayıp bana yollasın.*" demiştir. Ebû Temîm'e iletilen istekler yerine getirilmiş ve Mes'ûd b. Hüneyde de kafileyi rehberlik ederek Rekûbe'den onları geçirmiş ve Kubâ'ya kadar onlara eşlik etmiştir. Yolculuk esnasında Resûlullah'ı yakından tanıma fırsatı bulan Mes'ûd, iman etmiş ve Müslüman olmuştur.²⁵⁶

²⁵⁰ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 422.

²⁵¹ İbn Zebâle, *Ahbâru'l-Medîne*, s. 70; el-Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, C. I, s. 309.

²⁵² İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, ss. 420- 421; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. I, s. 199; İbn Ebî Şeybe, *Kitâbu'l-Meğâzî*, s. 144- 145, 148; el-Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, C. I, s. 310; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. II, s. 6.

²⁵³ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. II, s. 6.

²⁵⁴ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 421.

²⁵⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. V, s. 217.

²⁵⁶ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 423; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. V, s. 216.

Ebû Temîm Evs b. Hucr, Resûlullah'ın (s.a.v) hicreti sonrasında Müslüman olmuş ve Resûlullah'la işbirliği içerisinde olmaya devam etmiştir. Zira Uhud Savaşı öncesinde kendi topraklarından geçip Uhud'a ilerleyen Kureyşli müşriklerin savaş haberini ve orduları hakkında bilgileri de Ebû Temîm mevlâsı Mes'ûd aracılığıyla Medine'ye iletmiştir.²⁵⁷

Hz. Muhammed, Kubâ'ya Rebû'l-Evvel ayının on ikinci günü pazartesi günü öğlen vakti havanın çok sıcak olduğu bir vakitte ulaşmıştır.²⁵⁸ Hicret eden Muhâcirler, Kubâ'da Evs kabilesine bağlı Benî Amr b. Avf'ın evlerinde misafir edilmişlerdir.²⁵⁹ Ali de Resûlullah'ın (s.a.v) ardından Rebû'l-Evvel ayının ortalarına doğru Kubâ'ya gelmiştir.²⁶⁰ Kaynaklarımızda nakledilen rivâyete göre Ali, yanında Suheyb b. Sinân er-Rûmî'yle gelmiştir. Hatta rivâyete göre Suheyb, hicret yolculuğunda açlığa maruz kalmış ve gözleri iltihaplanmıştır.

Resûlullah (s.a.v), içlerinde Ebû Bekir ve Ömer gibi sahâbîlerin bulunduğu bir mecliste iken Ali ve Suheyb huzura çıkmışlardır. Suheyb, Resûlullah'ın (s.a.v) önünde bulunan hurmaları art arda yemeğe çalışırken olayı gören Ömer, *“Ya Resûlullah! Suheyb'in gözleri iltihaptan kapandığı hâlde görüyor musun nasıl da yiyor?”* dedikten sonra Suheyb, *“Hurmaları, gözlerimin açık tarafıyla görüp yiyorum.”* demiştir. Suheyb'in bu cevabına ise Resûlullah (s.a.v), tebessümle karşılık vermiştir.²⁶¹

August Bebel, eserinde *“Onun en çok aleyhinde konuşanlarsa kendi Kureyş Kabilesi'nden gelen soydaşlarıydı, bunların karşı çıkışlarının temelinde yazıbilimci Judas'ın İsa'ya karşı çıkışındaki etmen yatıyordu: Hiçbir peygamber kendi memleketinde etkin olmaz.”* sözlerini nakleder.²⁶² Aslında bizler, daha önce de belirttiğimiz gibi bu durumu Varaka b. Nevfel'in Resûlullah'a risâletinin başlarında *“Şüphesiz ki sen de yalanlanacaksın, işkenceye maruz kalacaksın, seni yurdundan çıkartacaklar ve seninle de savaşacaklardır.”*²⁶³ uyarısından zaten bilmekteyiz. Diğer peygamberlerin, kendi yurtlarında başarılı olamadıkları için hicret ettiklerini âyetlerden

²⁵⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. V, ss. 215- 216.

²⁵⁸ Halîfe b. Hayyât, *et-Târih*, s. 55.

²⁵⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 221; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, C. IV, s. 302.

²⁶⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 20, 209.

²⁶¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, ss. 209- 210; el-Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, C. I, ss. 207-208.

²⁶² Bebel, *Hz. Muhammed ve Arap-İslâm Kültürü Dönemi*, s. 31.

²⁶³ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 219.

bildiğimiz gibi son peygamber Hz. Muhammed'in de Muhâcirlerle beraber hicretinin kaçınılmazlığına böylece tanıklık etmiş bulunmaktayız. Yıllar sonra Hz. Ömer, kendi hilâfeti döneminde takvim başlangıcı olarak neden hicret tarihini seçtiğini “*Resûlullah'ın (s.a.v) hicreti hak ile batılı birbirinden ayırdı.*²⁶⁴” sözleriyle açıklamıştır. Böylece hicret, yepyeni bir dönemin başlangıcı olmuştur.

2. KUBÂ

Muhâcirlerin, hicret yolculuklarında Yesrib'e girmeyip Kubâ'da toplanmaları ve Resûlullah'ı (s.a.v) burada beklemeleri, tezimiz için araştırma yaparken dikkatimizi çeken bir detaydır. II. Akabe Biati'nde seçilen on iki nakîbten dokuz tanesinin Hazrec kabilesinden ve özellikle Nakîbu'n-Nukebâ dediğimiz bütün temsilcilerin başında yer alan Esa'd b. Zürâre en-Neccârî'nin yani Hz. Muhammed'in dayı tarafı olmalarına rağmen Muhâcirlerin Kubâ'da Evs'in yanında misafir edilmeleri, Resûlullah'ın buraya gelmesi ve bir müddet konuk olması gibi etkenler bu alt başlığı açmamıza sebep olmuştur.

Bu başlık altında, tezimizin çerçevesini aşmamak adına Kubâ'nın bir yerleşim yeri olarak şehir tarihini ya da Beni Amr b. Avf'ın nesebinin detaylıca incelemesini yapmadık. Amacımız hicret sürecinde, Muhâcirlerin ve Resûlullah'ın konuk oldukları ve burada yaşadıkları durumları incelemektir. Yine bu başlık altında, Kubâ'nın Yesrib'e olan konumu, burada yaşayan Evs kabilesi özellikle Benî Amr b. Avf kabilesi'nin İslâm'dan sonraki durumu ve Resûlullah'ın (s.a.v) Muhâcirlerle beraber burada konuk oldukları evler ve son olarak tarihe, Ensârla Muhâcirin ortaklaşa ilk inşâsı olarak geçen Kubâ Mescidi'ne değinmeyi amaçladık.

Kubâ, Yesrib'e bağlı hurma bahçelerinin ve Gars kuyusunun bulunduğu büyük bir yerleşim yeridir. Köyün Kubâ olarak isimlendirilmesinin nedeni olarak kaynaklarımızda, burada Yahudilerden Benî Nadîr'e mensup Sevbe b. Hüseyin adından bir kimsenin yaşadığı ve evinin yakınlarındaki kuyunun adının, Kubâ²⁶⁵ olmasından

²⁶⁴ Halîfe b. Hayyât, *et-Târîh*, s. 51.

²⁶⁵ Sonradan Kubâ olarak isimlendirilen kuyunun isminin aslında, İbn Zebâle'nin ve Semhûdi'nin eserlerinde naklettiklerine göre, Kubâr (قبار); Semhûdi'nin naklettiği diğer rivâyete göre ise bahsedilen kuyunun adının Hubâra (هبار) olduğu belirtilir. Her iki rivâyete göre de zikredilen kuyunun isminin Kubâ olarak değiştirildiği ve böylece bu yerleşim yerinin bu kuyudan dolayı Kubâ ismini aldığı

ötürü bu ismi aldığı zikredilir. Kubâ, Yesrib'e yaklaşık iki mil uzaklıkta olup burada Yahudiler'in dışında Evs kabilesine bağlı Benî Amr b. Avf'ın evleri bulunmaktadır.²⁶⁶

Kubâ'da yer alan Gars kuyusunun, Sa'd b. Hayseme'nin kuyusu olduğu nakledilir.²⁶⁷ Resûlullah, “*Cennet'te bulunan çeşmelerden bir tanesidir.*”sözyle bu kuyuyu övmüş ve içme suyu olarak bu kuyunun suyunu tercih etmiştir. Resûlullah (s.a.v) vefat ettiğinde cenaze işlemleri için gerekli suyun bu kuyudan getirildiği belirtilmiştir.²⁶⁸

Kahtânîlerden Benî Hârise b. Sa'lebe b. Amr'ın çocukları olan Evs ve Hazrec kabilesi iki kardeş kabiledir.²⁶⁹ Aynı zamanda bu kabile, annelerine nispeten Benî Kayle olarak adlandırılmaktadırlar.²⁷⁰ Kahtânîlerden bu kabilenin asıl yurtları Yemen iken sonradan Yesrib'e hicret etmişlerdir.²⁷¹ Evs ve Hazrec kabileleri, Yesrib'in aşağı ve yukarı taraflarına yerleşmekle beraber kimisi de Yahudilerin köylerine yerleşmeyi tercih etmiştir.²⁷²

Evs ve Hazrec, Yesrib'e yerleştikleri zaman, yönetimin ve gücün Yahudilerde olduklarını bilmekteydiler. Çünkü Yahudi kabileleri, Yesrib'e onlardan önce geldikleri için arazileri ve hurma bahçelerini almışlardır. Bunu bilen iki kardeş kabile, yabancılara karşı kendilerini koruyabilmek adına birbirlerinden alışveriş yapmak ve yardımlaşmak üzere aralarında anlaşma yapmışlardır. Kısa bir zaman sonra Evs ve Hazrec, Yesrib'te belli bir güç oluşturmaya başlamışlardır.²⁷³ Bu durumu gören Kureyzâ ve Nadîr Yahudileri, olanlar karşısında sinirlenmiş ve öfkelenmişlerdir. Nitekim Evs ve Hazrec kabilelerinin Yesrib'te güç oluşturmaları Yahudilerin, ellerindeki güç ve yetkilerini kaybetmesi ve mallarının ellerinden alınarak sürgün edilmeleri anlamına gelmekteydi. Bu gerçeği bilen Yahudiler, birlikte güçlenen iki kardeş kabilenin arasını bozarak

nakledilir. Daha detaylı bilgi için bkz.: İbn Zebâle, *Ahbâru'l-Medîne*, s. 237; Semhûdî, *Vefâ*, C. IV, s. 129- 130.

²⁶⁶ İbn Zebâle, *Ahbâru'l-Medîne*, s. 169; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, C. IV, ss. 301-302; Semhûdî, *Vefâ*, C. I, s. 130, C. IV, ss. 129- 130.

²⁶⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. II, s.244.

²⁶⁸ İbn Zebâle, *Ahbâru'l-Medîne*, s. 218; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. I, ss. 433-434, C. II, 244; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, C. IV, s. 193.

²⁶⁹ el-Ya'kûbî, *Târihu'l-Ya'kûbî*, C. II, s. 36; Semhûdî, *Vefâ*, C. I, s. 138; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. I, s. 516; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü Kabâ'ili'l-'Arab*, C. I, s. 50, 372.

²⁷⁰ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. I, s. 516; Semhûdî, *Vefâ*, C. I, s. 140.

²⁷¹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. I, s. 517; Kehhâle, *Mu'cemü Kabâ'ili'l-'Arab*, C. I, s. 50.

²⁷² Semhûdî, *Vefâ*, C. I, s. 142.

²⁷³ İbn Zebâle, *Ahbâru'l-Medîne*, s. 171; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. I, s. 517; Semhûdî, *Vefâ*, C. I, s. 142.

yaptıkları birlik anlaşmasını bu sebeple bozmuşlardır. Böylelikle aralarında çıkan savaş ve düşmanlık uzun bir zaman sürmüştür.²⁷⁴ Bu yolla birbirleriyle mücadele etmekten eski güçlerini kaybetmişlerdir.

Çalışmanın birinci bölümünde zikredildiği gibi Evs ve Hazrec kabileleri, hac dönemlerinde Mekke'ye gelmek suretiyle aralarında süren savaş için Kureyş'in yardımını talep etmişlerdir. Resûlullah'ın (s.a.v) Evs kabilesiyle görüşmesinin olumsuz sonuçlanmasına neden olduğunu daha önce belirtmiştik. Yahudilerle tartışmaları esnasında Yahudilerin, onları korkutmak adına bir peygamberin geleceğini ve kendilerini savaşta yenip Yesrib'ten sürecekleri tehditlerini duyan Hazrec kabilesi ise yeğenleri Hz. Muhammed'in geleceği müjdelenen peygamber olduğunu anlamış ve tebliği kabul etmişlerdir. İslâm'la beraber araları düzelen Evs ve Hazrec, artık iki düşman kabile değil, Ensâr²⁷⁵ adını alan ve aynı çatı altında Yesribli Müslümanlar olarak bilinen bir grubu oluşturmuşlardır.

Hicret sonrası Evs ve Hazrec'in Ensâr çizgisinde buluşmaları ve doğal olarak tekrardan Medine'de güç oluşturmaları, Yahudilerin tepkilerini ve nefretini kendi üzerlerine çekmelerine neden olmuştur. Yahudilerin önde gelen yaşlılarından Şas b. Kays, Ensârı bir arada görmeye dayanamamıştır. Kendi meclislerinde *“Bakıyorum da Benî Kayle, bu şehirde birlik olmuşlar...”* sözleri ardından mecliste bulunan Yahudi bir gence, *“Ensârla beraber otur ve Buâs gününden bahset. Orada bulunanlardan da o gün hakkında şiir söylemelerini iste.”* talimatını vermiştir. Ensâr'ın birlikte oturdukları yere giden bu genç, talimatları harfiyen yerine getirmiş ve ortamı kızıştırmıştır. Ensâr, geçmişte yaşananlar hakkında gururlanmış ve çekişmeye başlamışlardır. İki taraf arasında *“İsterseniz tekrardan başlayabiliriz!”* atışmaları başlamış ve Harre'de savaşmak üzere anlaşmışlardır.²⁷⁶

Ensâr'ın arasında yaşanan bu atışma Hz. Muhammed' e haber verilmiş ve yanında bulunan sahâbîlerle kararlaştırılan yere gitmiştir. Ensâr'ı Harre'de gören Resûlullah'ın, *“Ey Müslüman topluluğu! Allah Allah! Câhiliye'de olduğu gibi yine vaatleşmişsiniz*

²⁷⁴ İbn Zebâle, *Ahbâru'l-Medîne*, s. 171; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. I, s. 517; Semhûdî, *Vefâ*, C. I, s. 170; Kehhâle, *Mu'cemü Kabâ'ili'l-'Arab*, C. I, s. 50, 372.

²⁷⁵ Resûlullah, Yesrib'e hicret ettikten sonra Evs ve Hazrec kabilesine yardımlarından ve desteklerinde dolayı bu ismi vermiştir. Bkz.: İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. I, s. 516.

²⁷⁶ Semhûdî, *Vefâ*, C. I, ss. 208- 209

hem de Allah, size İslâm'ı nasip ettikten sonra. Allah, sizlere ikram etti Câhiliye'de aranızda olan şeylerden sizleri kurtardı ve sizleri küfürden çıkardı. Söyleyin sizlerin arasındaki dostluğa ne oldu?" sert hitabıyla kendilerine gelen Ensâr grubu, yaptıklarından pişman olmuş, ağlamaya başlamışlardır. Resûlullah'ın vaktinde müdahalesi sonrasında tuzak bertaraf edilmiş ve Ensâr çizgisi korunmuştur.²⁷⁷

2.1. Muhâcirlerin Kubâ'ya Gelişi

Kubâ başlığı altında da belirtildiği gibi Muhâcirler, Resûlullah'ın (s.a.v) emri sonrası Yesrib'e gitmeyip çoğunluğu Kubâ'da Evs kabilesinden Benî Amr b. Avf kabilesinin evlerinde konuk edilmiş ve Resûlullah'ı (s.a.v) burada Evslilerle beraber beklemişlerdir.²⁷⁸ İbn Ebî Şeybe'ye göre Âl-i İmrân Sûresinde geçen "Siz, insanlar içerisinde var olan en hayırlı topluluksunuz."²⁷⁹ âyetini Allah, hicret eden bu Muhâcirler için buyurduğunu nakletmiştir.²⁸⁰

Kubâ'ya gelen Muhâcirlerin yer tespitinin kolaylaşması açısından konuk oldukları Ensâr'ın adının altında zikretmeyi uygun gördük. Bu tekniği kullanmamızdaki amacımız ise hem Muhâcirlerden topluca hicret eden kabileleri ve grup içindeki Muhâcirleri görmek hem de Evs kabilesinden kimler tarafından konuk edildiklerini toplu bir liste halinde sunmaktır.

Detaya girmeden önce belirtmeliyiz ki hicret eden Muhâcirlerden bazıları "Sunh" denilen Kubâ'ya yakın bir yerleşim yerinde konuk edilmişlerdir.²⁸¹ Bizler, konu bağlamı açısından Sunh köyünü de Kubâ'ya yakın olması sebebiyle bu başlık altında zikretmeyi tercih ettik.

Rifâa b. Abdilmünzir²⁸²'in Evinde Konuk Ettiği Muhâcirler

Vâkid b. Abdullâh et-Temîmi²⁸³

²⁷⁷ Semhûdî, *Vefâ*, C. I, ss. 208- 209.

²⁷⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 83, 221; el-Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, C. I, s. 310, 311.

²⁷⁹ Âl-i İmrân Sûresi, 3/ 110.

²⁸⁰ İbn Ebî Şeybe, *Kitâbu'l-Meğâzî*, s. 151.

²⁸¹ Bkz.: Ebû Bekir, Talhâ b. Ubeydullâh ve Suheyb b. Sinân.

²⁸² Evs'ten Benî Amr b. Avf kabilesindedir. II. Akabe Biati'nde bulunmuştur. Bkz.: İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 422.

Saîd b. Zeyd b. Amr b. Nüfeyl el-Adî (Benî Kâ'b b. Lüeyy) ²⁸⁴

Ömer (r.a) ve kardeşi Zeyd b. Hattâb el-Adî (Benî Kâ'b b. Lüeyy) ²⁸⁵

Sürâka b. Mûtemir'in çocukları: Amr ve Abdullâh el-Adî (Benî Kâ'b b. Lüeyy) ²⁸⁶

Huneys b. Huzâfe es-Sehmî ²⁸⁷

Havley ve Mâlik b. Ebû Havley ²⁸⁸

Bükeyr'in çocukları ve Benî Bükeyr ailesi: İyâs, Âkil, Âmir ve Hâlid ve aileleri ²⁸⁹

Ayyâş b. Ebî Rebîa el-Mahzûmî ²⁹⁰

Hâtib b. Amr (Benî Âmir b. Lüeyy) ²⁹¹

Külsûm b. Hidm b. İmrülkays'ın ²⁹² Evinde Konuk Ettiği Muhâcirler

Hamza b. AbdilMuttâlib el-Hâşimî ^{293*}

Zeyd b. Hârîse ²⁹⁴

Ebû Mersed ve oğlu Mersed b. Ebû Mersed el-Ganevî ²⁹⁵

²⁸³ Adıoğullarının müttelikidir. Bkz.: İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 411; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, ss. 362- 363.

²⁸⁴ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 411; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 355.

²⁸⁵ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 411; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 252.

²⁸⁶ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 411; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 358.

²⁸⁷ Huneys, Hafsa bt. Ömer' in eski eşidir. Hafsa, sonradan Resûlullah'ın eşi olmuştur. Detaylı bilgi için bkz.: İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 411; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 365.

²⁸⁸ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 411; Adıoğullarının müttelikidirler. Bkz.: İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 411; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 363.

²⁸⁹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 411; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 361; Beni Bükeyr ailesi, Beni Adî kabilesinin anlaşmalısıdır. Bkz.: İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 360.

²⁹⁰ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 411; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 252; Ayyâş, kardeşleri Ebû Cehil ve Hâris tarafından tekrardan Mekke'ye götürülmüştür. Daha detaylı bilgi için bkz.: İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, ss. 409- 410; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, ss. 251- 252.

²⁹¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 375.

²⁹² Külsûm, Kubâ'da oturmaktadır ve kavminin önde gelenlerinden biridir. Benî Amr b. Avf'ın kardeşidir. Bkz.: İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 412; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 574, C. IV, s. 315; el-Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşraf*, C. I, s. 310.

²⁹³ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 412; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 8.

* Hamza, Zeyd b. Hârîse, Mersed ve babası Ebû Mersed el-Ganevî, Enese ve Ebû Kebşe'nin Külsûm'ün evinde değil de Sa'd b. Hayseme'nin evinde konuk olduğu da söylenir. Sırasıyla bkz.: İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 412; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 8, 42, 45, 46, 46- 47.

²⁹⁴ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 412; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 45.

Enese²⁹⁶

Ebû Kebşe²⁹⁷

Umeyr b. Avf²⁹⁸

Mikdâd b. Amr²⁹⁹

Ma‘mer b. Ebî Serh el-Fihri³⁰⁰

Ïyâd b. Zübeyr el-Fihri³⁰¹

Amr b. Ebî Amr el-Fihri³⁰²

Beydâ'nın çocukları: Safvân ve Süheyl el-Fihri³⁰³

Sa‘d b. Havle³⁰⁴

Ebû Ubeyde b. Cerrâh el-Fihri³⁰⁵

Abdullâh b. Mahreme (Benî Âmir b. Lüey)³⁰⁶

Vehb b. Sa‘d b. Ebî Serh (Benî Âmir b. Lüey)³⁰⁷

Ma‘mer b. Ebî Serh el-Fihri³⁰⁸

²⁹⁵ Hamza'nın anlaşılmasıdır. Hepsî için bkz.: İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 412; İbn Sa‘d, *et-Tabakât*, C. III, s. 45.

²⁹⁶ Resûlullah'ın azatlısı. Bkz.: İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 412; İbn Sa‘d, *et-Tabakât*, C. III, s. 46.

²⁹⁷ Resûlullah'ın azatlısıdır. Hepsî için bkz.: İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 412; İbn Sa‘d, *et-Tabakât*, C. III, s. 46.

²⁹⁸ Umeyr, Benî Âmir b. Lüey kabilesinden Suheyl b. Amr'ın mevlasıdır. Detaylı bilgi için bkz. İbn Sa‘d, *et-Tabakât*, C. III, s. 377, 575.

²⁹⁹ İbn Sa‘d, *et-Tabakât*, C. III, s. 148, 152, 575; Mikdâd, Benî Zühre'nin anlaşılmasıdır. Bkz.: İbn Sa‘d, *et-Tabakât*, C. III, s. 148.

³⁰⁰ İbn Sa‘d, *et-Tabakât*, C. III, s. 386.

³⁰¹ İbn Sa‘d, *et-Tabakât*, C. III, s. 386, 575.

³⁰² İbn Sa‘d, *et-Tabakât*, C. 3, s. 387.

³⁰³ İbn Sa‘d, *et-Tabakât*, C. III, s. 384, 575.

³⁰⁴ Sa‘d, Benî Âmir b. Lüey'in anlaşılmasıdır. Detaylı bilgi için bkz.: İbn Sa‘d, *et-Tabakât*, C. III, s. 378.

³⁰⁵ İbn Sa‘d, *et-Tabakât*, C. III, s. 379, 574- 575.

³⁰⁶ İbn Sa‘d, *et-Tabakât*, C. III, s. 375, 575.

³⁰⁷ İbn Sa‘d, *et-Tabakât*, C. III, s. 378, 575.

³⁰⁸ İbn Sa‘d, *et-Tabakât*, C. III, s. 386, 575.

Amr b. Ebî Amr (Benî Muhârib b. Fihri)³⁰⁹

Habbâb b. Eret³¹⁰

Abdullâh b. Seleme el-Aclânî³¹¹'nin Evinde Konuk Ettiği Muhâcirler

Hâris b. Muttâlib'in oğulları: Ubeyde, Husayn ve Tüfeyl el-Muttâlibî³¹²

Mistah b. Üsâse el-Muttâlibî³¹³

Utbe b. Gazvân ve mevlâsı Habbâb³¹⁴

Süveybit b. Sa'd el-Abdüddâr b. Kusayy³¹⁵

Tuleyb b. Umeyr (Benî Abd b. Kusay)³¹⁶

Maz'ûn'un çocukları: Osmân, Kudâme ve Abdullâh el-Cumahî³¹⁷

Sâib b. Osmân b. Maz'un el-Cumahî³¹⁸

Ma'mer b. Hâris el-Cumahî³¹⁹

Sa'd b. Hayseme³²⁰'nin Evinde Konuk Ettiği Muhâcirler³²¹

³⁰⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 387, 575.

³¹⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 152, 575.

³¹¹ Abdullâh b. Seleme'nin evi Kubâ'dadır. Kudâa'dan Benî Aclân b. Hârise kabilesindedir. Evs kabilesiyle anlaşması bulunmaktadır. Bkz.: İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 412; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 434.

³¹² İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 412; İbn Sa'd, Hâris'in çocuklarının Mistâh ile Abdurrahmân b. Seleme el-Aclânî'ye konuk olduklarını zikreder. Daha detaylı bilgi için bkz.: İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 48.

³¹³ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 412; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 48.

³¹⁴ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 412; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 92; Benî Nevfel b. Abdümenâf b. Kusayy'in anlaşmalarıdır. Bkz.: İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 92.

³¹⁵ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 412; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 114.

³¹⁶ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 412; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 115.

³¹⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 367.

³¹⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 367.

³¹⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 367.

³²⁰ Evs'ten Benî Ganm b. Silm b. İmrülkays b. Mâlik'in temsilcisidir. Sa'd, II. Akabe Biati'nde nakîb olarak seçilmiştir. Daha detaylı bilgi için bkz.: İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 561.

³²¹ Sa'd, Benî Sülem b. İmrülkays b. Mâlik b. Evs kabilesindedir. Kubâ' da oturmaktadır. Bkz.: el-Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, C. I, s. 310; Bekâr Muhâcirler'in, Sa'd b. Hayseme'ye konuk oldukları zikredilmektedir. Bu sebepten Sa'd'ın evi, "Menzilü'l-Uzzâb" yani *Bekârlar evi* olarak adlandırılmıştır. Detaylı bilgi için bkz.: İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. I, s. 200, C. III, s. 210, 574.

*Azâb³²²

Abdullâh b. Mes'ûd³²³

Zülyedeyn Umeyr b. Abduamr³²⁴

Âmir b. Führeyre³²⁵

Bilâl b. Rebâh³²⁶

Sa'd b. er-Rebî' nin³²⁷ Evinde Konuk Ettiği Muhâcirler

Abdurrahmân b. Avf ez-Zühri³²⁸

Münzir b. Muhammed el-Cülâhî³²⁹ nin Evinde Konuk Ettiği Muhâcirler

Hâtib b. Ebî Beltea ve mevlâsı Sa'd³³⁰

Zübeyir b. Avvâm el-Esedî³³¹

Ebû Sebre b. Ebû Ruhm (Benî Âmir b. Lüeyy)³³²

Mübeşşir b. Abdülmünzir³³³ in Evinde Konuk Ettiği Muhâcirler

* Sa'd b. Hayseme'nin evinin "Uzzâb" olarak adlandırılmasının nedeni, bu Muhâcirin isminden geldiği zikredilmektedir. Bkz.: İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 413.

³²² İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 413.

³²³ Abdullâh, Benî Zühre'nin anlaşmalısıdır. Başka bir rivâyete göre ise Abdullâh, Muâz b. Cebel'e konuk olmuştur. Detaylı bilgi için bkz.: İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, ss. 139- 140.

³²⁴ Benî Zühre'nin anlaşmalısıdır. Detaylı bilgi için bkz.: İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 154.

³²⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 211.

³²⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 214.

³²⁷ Benî Kâ'b. Hâris b. Hazrec kabilesindedir. Kabilesinin ileri gelenlerindedir. II. Akabe Biati'ne katılmış ve nakîb olarak seçilmiştir. Daha detaylı bilgi için bkz.: İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 116; 484.

³²⁸ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 412; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 116; Abdurrahmân, Sa'd b. er-Rebî' ile muâhâtta kardeş ilan edilmişlerdir. İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 116, 484.

³²⁹ Evs'ten Beni Cehcebâ kabilesindedir. Kubâ'da Sunh denen bir yerde oturmaktadır. Detaylı bilgi için bkz.: İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 412; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 438; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, C. IV, s. 128.

³³⁰ Hâtib, Benî Esed kabilesinin anlaşmalısıdır. Detaylı bilgi için bkz.: İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 106.

³³¹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 412; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 95; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, C. IV, s. 128; Zübeyir'in annesi Safiyye b. Abdulmuttalib'dir. Böylece Rasulullah'ın ve Ebû Sebre'nin halasının oğludur. Bkz.: İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 106

³³² İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 412; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 374; Ebû Sebre' nin annesi Berre b. Abdulmuttalib'dir. Böylece Rasulullah'ın ve Zübeyir b. Avvâm'ın halasının oğludur. Bkz.: İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 374.

Şemmâs b. Osmân el-Mahzûmî³³⁴

Muattib b. Avf³³⁵

Cahş'ın çocukları: Ebû Ahmed Abd, Abdullâh(Benî Ganm b. Dûdân)³³⁶

Ebû Seleme Abdullâh b. Abdulesed el-Mahzûmî³³⁷

Mihsan'ın çocukları ve torunu: Ukkâşe , Ebû Sinân ve Sinân b. Ebû Sinân (Benî Ganm b. Dûdân)³³⁸

Vehb'ın çocukları: Şûca ve Ukbe (Benî Ganm b. Dûdân)³³⁹

Erbad b. Humeyyire (Benî Ganm b. Dûdân)³⁴⁰

Ammâr b. Yâsir³⁴¹

Ma'bed b. Nübâte (Benî Ganm b. Dûdân)³⁴²

Rukayş'ın çocukları: Saîd ve Yezîd (Benî Ganm b. Dûdân)³⁴³

Muhriz b. Nâdle (Benî Ganm b. Dûdân)³⁴⁴

Kays b. Câbir (Benî Ganm b. Dûdân)³⁴⁵

Amr b. Mihsan b. Mâlik (Benî Ganm b. Dûdân)³⁴⁶

Amr'ın çocukları: Mâlik, Safvân ve Sikâf (Benî Ganm b. Dûdân)³⁴⁷

³³³ Evs'ten Beni Benî Amr b. Avf kabilesindedir. Bkz.: İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 422.

³³⁴ Şemmas, Uhud Savaşı'nda şehit edilinceye kadar burada kalmıştır. Bkz.: İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 226.

³³⁵ Mu'attib, Mahzûmoğullarının anlaşmalısıdır. Bkz.: İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 245.

³³⁶ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 405; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 84, C. IV, s. 96.

³³⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 221.

³³⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 84.

³³⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 84.

³⁴⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 84.

³⁴¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 232. Ammâr, Benî Mahzûm kabilesinin anlaşmalısıdır. Bkz.: İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 227.

³⁴² İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 84.

³⁴³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 84.

³⁴⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 84.

³⁴⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 84.

³⁴⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 84.

Rebîa b. Eksem (Benî Ganm b. Dûdân)³⁴⁸

Zübeyr b. Ubeyd (Benî Ganm b. Dûdân)³⁴⁹

Abbâd b. Bişr'in Evinde Konuk Ettiği Muhâcirler

Ebû Huzeyfe ve mevlâsı Sâlim³⁵⁰

Hubeyb b. İsfâ'ın³⁵¹ Evinde Konuk Ettiği Muhâcirler

Talha b. Ubeydullâh et-Teymî³⁵²

Suheyb b. Sinân er-Rûmî³⁵³

Sa'd b. Muâz'ın³⁵⁴ Evinde Konuk Ettiği Muhâcirler

Mus'ab b. Umeyr³⁵⁵

Utbe b. Ebî Vakkâs'ın Evinde Konuk Ettiği Muhâcirler³⁵⁶

Utbe, Sa'd b. Ebî Vakkâs'ın kardeşidir. Buâs savaşı öncesinde birini öldürdüğü için Kubâ'ya Benî Amr b. Av'ın yurduna kaçmış ve burada kendine bir ev yapmıştır. Kardeşleri Sa'd ve Umeyr, hicret edince burada kalmışlardır.³⁵⁷

Muhâcirler, Kubâ'ya geldikten sonra inançlarını özgürce yaşamaya başlamışlardır. Ebû Huzeyfe'nin mevlâsı Sâlim, diğer Muhâcirlere oranla daha fazla Kur'ân bildiği için

³⁴⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 84.

³⁴⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 84.

³⁴⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 84.

³⁵⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 80.

³⁵¹ Kubâ'ya yakın Sunh mevkiinde oturmaktadır. Evleri, Resûlullah'ın Kubâ'da kaldığı eve 1 mil uzaklıktadır. (1 mil= 1.61 km) Bkz.: Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, C. III, s. 265; Beni Cüşem b. Hâris b. Hazrec kabilesindedir. Bkz.: İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 495

³⁵² İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 411; Talha'nın Es'ad b. Zürâre'nin evine konuk olduğu da nakledilir. Bkz.: İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 411; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 197.

³⁵³ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 411; Sinan, Mekke'deyken Abdullâh b. Cüd'ân et-Teymî'nin anlaşma yapmıştır. Bkz.: İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 207; Suheyb'in Sa'd b. Hayseme'ye konuk olduğu zikredilmiştir. Bkz.: İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 210.

³⁵⁴ Evs' ten Benî Abdüleşhel kabilesindedir. Bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 388.

³⁵⁵ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 413.

³⁵⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 130.

³⁵⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 130.

Kubâ'da kendi çabalarıyla oluşturdukları mescitte Resûlullah (s.a.v), gelene kadar imamlık yapmış ve böylece Ensâr- Muhâcir, aynı safta buluşturulmuştur.

Ömer, Ebû Seleme, Hamza gibi büyük sahâbîlere imam olarak mevlâ Sâlim'in öncülük yapması İslâm'ın ve Resûlullah'ın (s.a.v) inşâ ettiği medeniyetin içeriğini anlamamız açısından önemli bir detaydır.³⁵⁸ Kabile, ırk, güç gibi etkenlerin İslâm'ın oluşturmak istediği toplum için önemli olmadığı, asıl önemli olanın bilgi olduğu böylelikle ilk inen vahiyde “*Yaratan Rabbinin adıyla oku.*³⁵⁹” emrinin, Câhiliye Döneminin soyut putlarını ve düşünce yapısına indirilmiş ilk darbenin olduğu hicretle beraber daha da belirginleşmiştir.

2.2. Resûlullah'ın (s.a.v) Kubâ'ya Gelişi

Resûlullah (s.a.v), Yesrib'e hicret için yanındaki arkadaşlarıyla çıktığı zaman Ebû Bekir, yolda gelecek tehlikelere karşı peygamberi korumak adına çok çaba sarf etmiştir. Bazen peygamberin önünde bazen arkasından yürüyen Ebû Bekir'i yolda gören kimseler, “*Ey Ebû Bekir! Önünde giden bu kişi de kim?*” diye sormuşlardır. Ebû Bekir ise, “*Bana yol gösteren rehberimdir.*” Demiştir.³⁶⁰

Resûlullah'ın Mekke'den çıktığını duyan Ensâr ve Muhâcir, peygamberlerini Harre denen volkanik arazide sabah namazından güneş tam tepeye çıkıp hava bunaltıcı bir sıcaklığa ulaşana kadar beklemişlerdir. Yine bir gün, Müslümanlar, o noktada beklerlerken öğlen için mola vermek ve güneşten korumak adına gölgeliklere çekildikleri esnada Resûlullah (s.a.v), yanındaki kabileyle görülmüştür. Orada bulunan bir Yahudinin, “*Ey Benî Kayle, işte dedeniz!*” seslenişine toplanan ashâb, gelenleri karşılamak için çıkmışlardır.³⁶¹

Resûlullah, güneşten korunmak için bir ağacın gölgesinde beklerken ashâb, yanlarına gelmiş lakin Hz. Muhammed (s.a.v) ve Hz. Ebû Bekir'i karıştırmışlardır. Açıkçası garip bir durum olan bu olayı, orada bulunanlar “*Çoğumuz Resûlullah'ı (s.a.v)*

³⁵⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. I, s. 193, C. III, s. 83; el-Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, C. I, s. 311, 312.

³⁵⁹ el-Alak Sûresi, 96/1.

³⁶⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. 1, s. 201; İbn Ebî Şeybe, *Kitâbu'l-Meğâzî*, s. 154.

³⁶¹ İbn Zebâle, *Ahbâru'l-Medîne*, s. 70; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 423; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. I, s. 200; Halife b. Hayyât, *et-Târih*, ss. 54- 55; el-Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, C. I, s. 310; Semhûdî, *Vefâ*, C. I, s. 191.

daha önce görmemiştik.” sözleriyle açıklamışlardır. Muhtemelen Hz. Ebû Bekir, bunu fark etmiş olmalı ki gölgede otururlarken üzerindeki hırka tarzında bir giysiyle Resûlullah’a gölgelik yapmaya çalışmıştır. Hizmeti gören Ensâr, Resûlullah’ın (s.a.v) kim olduğunu bu hareketle anlamışlardır.³⁶²

Resûlullah (s.a.v), Rebû’l-Evvel ayının on ikinci günü kendisini karşılamaya gelen Müslümanlarla beraber Benî Amr b. Avf’ın yurduna girmiştir³⁶³. Bu geliş Müslümanlar tarafından, sevinç ve coşkuyla karşılanmış, tekbirler getirilmiş ve silahlar kuşanılmıştır.³⁶⁴

Hz. Muhammed’in (s.a.v), Kubâ’da kimin evinde kaldığı konusunda iki farklı isim kaynaklarda geçmektedir. Geçerli kabul edilen görüş Külsûm b. Hidm iken Sa’d b. Hayseme’nin de adı zikredilmiştir.³⁶⁵ Aynı zamanda kaynaklarda Külsûm’un, o dönem Müslüman olmadığı da nakledilmiştir.³⁶⁶ Sa’d’ın isminin zikredilme nedeni olarak bekar Muhâcirlerin toplandığı ve bu sebepten “*Bekarlar Evi*” olarak bilinen bu evde Resûlullah’ın ashâbıyla beraber vakit geçirmesinden dolayı olduğu nakledilmiştir.³⁶⁷

Ebû Bekir, Kubâ’ya çok yakın olan Sunh³⁶⁸ denen yerleşim yerinde konuk edilmiştir. Sunh köyünde Benî Cüşem b. Hâris b. Hazrec kabilesinden Hubeyb b. Îsâf’a konuk olduğu rivâyet edildiği gibi Benî Kâ’b b. Hâris b. Hazrec’ten Hârice b. Zeyd’e konuk olduğu söylenmektedir.³⁶⁹ Hubeyb, o dönem henüz Müslüman değilken sonradan Bedir Savaşı’nda iman etmiştir.³⁷⁰ Ayrıca Ebû Bekir, Hârice b. Zeyd’in kızı Habîbe ile

³⁶² İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, s. 423; Halîfe b. Hayyât, *et-Târîh*, s. 55; Semhûdî, *Vefâ*, C. I, s. 194.

³⁶³ Buhârî, “Menâkıbu’l-Ensâr”, 147; İbn Zebâle, *Ahbâru’l-Medîne*, s. 71; İbn Sa’d, *et-Tabakât*, C. I, s. 200; Halîfe b. Hayyât, *et-Târîh*, s. 55; el-Belâzürî, *Ensâbu’l-Eşrâf*, C. I, s. 310; el-Belâzürî, *Futûhu’l-Buldân*, thk: Abdullah Enîs et-Tabbâ’, Beyrut: Müessesetü’l-Maarîf, 1987, s. 8; İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, C. II, s. 7.

³⁶⁴ İbn Zebâle, *Ahbâru’l-Medîne*, s. 70; İbn Sa’d, *et-Tabakât*, C. I, s. 200.

³⁶⁵ İbn Zebâle, *Ahbâru’l-Medîne*, s. 71; İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, ss. 423- 424; İbn Sa’d, *et-Tabakât*, C. I, s. 200; Halîfe b. Hayyât, *et-Târîh*, s. 55; el-Belâzürî, *Ensâbu’l-Eşrâf*, C. I, s. 310; el-Belâzürî, *Futûhu’l-Buldân*, s. 8; el-Ya’kûbî, *Târîhu’l-Ya’kûbî*, C. II, s. 41; İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, C. II, s. 7; Semhûdî, *Vefâ*, C. I, s. 191.

³⁶⁶ İbn Zebâle, *Ahbâru’l-Medîne*, s. 71; Semhûdî, *Vefâ*, C. I, s. 191

³⁶⁷ İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, s. 424; İbn Sa’d, *et-Tabakât*, C. I, s. 200; el-Belâzürî, *Ensâbu’l-Eşrâf*, C. I, s. 310, 311; el-Belâzürî, *Futûhu’l-Buldân*, s. 8; İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, C. II, s. 7.

³⁶⁸ Sunh, Medine’ye bağlı yerleşim yerlerinden biridir. Medine’ye yakın bir köydür. Kubâ’ya 1 mil uzaklıktadır. (1 mil= 1.61 km) bkz.: Yâkût el-Hamevî, *Mu’cemü’l-Buldân*, C. III, s.265.

³⁶⁹ İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, s. 424; İbn Sa’d, *et-Tabakât*, C. III, ss. 159- 160; İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, C. II, s. 7.

³⁷⁰ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, C. III, s. 496.

evlenmiş, evlendikten sonra Sunh'ta yaşamaya devam etmiştir. Nitekim Resûlullah (s.a.v), vefat ettiğiinde Ebû Bekir, Sunh'ta yaşayan eşi Habîbe'nin yanında bulunmaktaydı.³⁷¹ Aynı zamanda Ebû Bekir, Hârîce b. Zeyd'in damadı olmakla beraber Medine'de yapılan muahatta kardeş ilan edilmiştir.³⁷²

Hz. Ali, kendisine verilen görevler için Mekke'de bir müddet daha kalmış ama sonradan diğer Müslümanlara yetişmek için Mekke'den çıkmıştır. Yolculuğu esnasında geceleyin yürümek gündüzleri ise saklanmak suretiyle zorlu bir yolculuk sonrası Kubâ'ya ulaşmıştır. Ali'nin Kubâ'ya ulaştığı haberi kendisine iletildiğinde Resûlullah (s.a.v), "*Ali'yi çağırın.*" buyurmuştur. Onun yürüyemeyecek durumda olduğu haberi verilince Resûlullah (s.a.v), onun yanına gitmiştir.³⁷³ O da Külsûm b. Hidm'ın evinde konuk edilenler arasındadır.³⁷⁴

Hz. Muhammed (s.a.v), Kubâ'ya geldikten sonra Müslümanlar akın akın, onu görmeye gelmişlerdir.³⁷⁵ Semhûdî'ye göre Resûlullah (s.a.v), Kubâ'dayken "*Es'ad b. Zürâre nerede?*" diye sormuştur. Evs'in önde gelenlerinden Sa'd b. Hayseme, Mübeşşir b. Abdülmünzir ve Rifâa b. Abdülmünzir ise "*O, bizim adamımızı*³⁷⁶ *Buâs savaşında öldürdü.*" demişlerdir. Çarşamba akşamı, akşam ile yatsı namazı arasında Es'ad, yüzünde peçeyle peygamberin yanına gizlice gelince bunu gören peygamber, "*Ey Ebû Ümâme! Ben, yurdumdan çıkıp senin kavminin yaşadığı yere geldim peki sen neredesin?*" demiş Es'ad ise, "*Ya Resûlullah! Sana, durumu bildirmek için geldim.*" cevabını vermiştir.³⁷⁷

Ebû Ümâme Es'ad b. Zürâre el-Hazrecî, geceyi Resûlullah'ın (s.a.v) yanında geçirmiştir. Sabah olunca Hz. Muhammed (s.a.v), Benî Evs'in liderleri Sa'd b. Hayseme, Rifâa ve Mübeşşir b. Abdülmünzir'e "*Onu himayenize alın.*" teklifinde bulunmuş, buna karşılık ise "*Onu sen himaye et ya Resûlullah! Senin himayene aldığın*

³⁷¹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 1132; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 160, 169- 170; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, C. III, s. 265.

³⁷² İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 486.

³⁷³ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, C. II, s. 7.

³⁷⁴ İbn Zebâle, *Ahbâru'l-Medîne*, s. 71; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 424; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 20; el-Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşraf*, C. I, s. 312; Semhûdî, *Vefâ*, C. I, s. 194.

³⁷⁵ Semhûdî, *Vefâ*, C. 3, s. 26.

³⁷⁶ Evs kabilesinden Nebtel b. Hâris'i Buâs Savaşı'nda Es'ad b. Zürâre öldürmüştür. Bu sebepten, Es'ad b. Zürâre, Evs'in yurduna girememiştir. Bkz.: Semhûdî, *Vefâ*, C. I, s. 194.

³⁷⁷ Semhûdî, *Vefâ*, C. I, ss. 194- 195.

bizim de himayemiz altındadır.” demişlerdir. Lakin Resûlullah (s.a.v), himaye konusunda ısrarcı olunca Sa’d b. Hayseme, Es’ad’ı himayesine almış ve evine kadar da eşlik etmiştir. Bu olay sonrasında Evs ve Hazrec kabileleri birbirlerinin yurtlarına rahatlıkla girip çıkabilmişlerdir.³⁷⁸

2.3. Kubâ Mescidi İnşası

Kubâ, İslâm tarihi açısından sadece Muhâcirlerin geldiği ve Resûlullah’ın (s.a.v) Ensâr’la Muhâcirin ilk kez toplandığı ve nihayetinde Yesrib’e hicretle beraber önemi biten bir yer değildir. Aksine Mekke ile Medine arasında bir medeniyetin temellerinin atıldığı ilk yerdir. Çünkü Allah’ın âyetinde belirttiği gibi temelleri takva üzerine kurulan mescit³⁷⁹, Kubâ’ da inşa edilmiştir.

Hiz. Muhammed, Benî Amr b. Avf yurdunda Muhâcirlerle beraber kaldıkları dönem içerisinde bir mescit inşa etmişlerdir³⁸⁰. Resûlullah (s.a.v), Külsûm b. Hidm’in, hurma kuruttuğu arazisini satın almış ve üzerine zikredilen mescidi inşa etmiştir.³⁸¹ İnşa çalışmasında Muhâcir ve Ensâr’la beraber peygamber de bizzat çalışmıştır.³⁸² Henüz kible Kâbe’ye çevrilmediği için Beytü’l- Makdis’e doğru namazlar kılınmıştır. Daha sonra kiblenin Kâbe’ye çevrilmesiyle beraber peygamber Kubâ Mescidi’ne gelmiş ve bizzat kiblenin yerini değiştirmiştir.³⁸³

Resûlullah, her cumartesi günü yaya veya binekle zikredilen mescide gelmeye devam etmiş, orada namazlarını kılmış³⁸⁴ ve bu mescidin önemini “*Kim ki güzelce abdestini alır ve Kubâ Mescidi’ne gelip burada namaz kılsa bir umre sevabı alır.*” sözleriyle vurgulamıştır. Hiz. Ömer de pazartesi ve perşembe günleri muhakkak Kubâ Mescidi’ni ziyaret eder ve “*Şayet, bu mescit çok uzakta olsaydı bile develerle muhakkak*

³⁷⁸ Semhûdî, *Vefâ*, C. I, ss. 194- 195.

³⁷⁹ Et- Tevbe Süresi, 9/ 108.

³⁸⁰ İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, s. 424; İbn Sa’d, *et-Tabakât*, C. I, s. 210; Halife b. Hayyât, *et-Târih*, s. 55; el-Belâzürî, *Futûhu’l-Buldân*, s. 8; Yâkût el-Hamevî, *Mu’cemü’l-Büldân*, C. IV, s. 302.

³⁸¹ İbn Zebâle, *Ahbâru’l-Medîne*, s. 71; Semhûdî, *Vefâ*, C. I, s. 195.

³⁸² İbn Sa’d, *et-Tabakât*, C. I, 210; Semhûdî, *Vefâ*, C. I, s. 197.

³⁸³ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, C. I, s. 210; el-Belâzürî, *Futûhu’l-Buldân*, s. 8; Yâkût el-Hamevî, *Mu’cemü’l-Büldân*, C. IV, s. 302.

³⁸⁴ İbn Zebâle, *Ahbâru’l-Medîne*, s. 138; İbn Sa’d, *et-Tabakât*, C. I, s. 210.

oraya giderdik.³⁸⁵” sözleriyle takva üzerine kurulan mescidin Resûlullah’ın (s.a.v) döneminde olduğu gibi sonraki dönemlerde de ashâb için önemini ortaya koymuştur.

2.4. Kubâ’dan Ayrılış

Resûlullah (s.a.v), Kubâ’dan ayrılma emri verdiği zaman Benî Amr b. Avf kabilesi, onun yanına gelip, “*Ya Resûlullah! Buradan çıkma nedeniniz nedir? Burada kalmaktan huzursuz mu oldunuz yoksa buradan daha hayırlı bir yurt istediğiniz için mi çıkıyorsunuz?*” demişlerdir. Bunun üzerine Resûlullah, “*Ben, başka bir yere gitmekle emrolundum. Devemin önünü açın çünkü o, sadece bir memurdur.*” buyurmuştur.³⁸⁶

Kaynaklarda Resûlullah’ın Kubâ’da kalış süresi için farklı rivâyetler zikredilmiştir. Rivâyetlerde kalış zamanı için “*Resûlullah (s.a.v), pazartesi Kubâ’ya geldi. Salı, çarşamba ve perşembe günü burada kaldı ve cuma günü çıktı.*”³⁸⁷ denildiği gibi 3³⁸⁸, 10³⁸⁹, 14³⁹⁰, 22³⁹¹, 23³⁹² gün kaldı şeklinde farklı sayılar nakledilmiştir. Resûlullah’ın (s.a.v) pazartesi Kubâ’ya geldiğini ve cuma günü ayrıldığı bilmekteyiz. Bu bilgiye dayanarak ilk rivâyeti incelemek istediğimizde akla, “*Resûlullah (s.a.v), mescidi, dört gün içerisinde mi inşa etti?*” sorusu gelmektedir. Üç, on, on dört, yirmi iki ve yirmi üç gün rivâyetleri de ne yazık ki cuma gününe denk gelmemektedir.

Hız. Muhammed, Kubâ’dan Yesrib’e doğru ilerlerken Müslümanlar, silahlarını kuşanmış bir vaziyette Resûlullah’ın (s.a.v) devesinin etrafında yürümüşlerdir. Yol güzergâhında yaşayan her kabile, devenin önünü keserek “*Ya Resûlullah! Bize buyur zira güç, kuvvet ve saygınlık bizdedir.*” diyerek kendilerini misafir etmek istediklerini

³⁸⁵ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, C. I, s. 210.

³⁸⁶ Semhûdî, *Vefâ*, C. I, s. 199. Yakûbî’nin bir rivâyetine göre Hz. Muhammed, Kubâ’dayken Benî Amr b. Avf’ın sefih ve münâfiklardan oluşan bir grup tarafından gece vakti evi taşlanmış. Durumdan çok rahatsız olan peygamber, “*Bu, nasıl bir komşuluktur.*” buyurarak Muhâcirlerle beraber Kubâ’dan ayrılmıştır. Bkz. el-Ya’kûbî, *Târîhu’l-Ya’kûbî*, C. II, s. 41. Ancak bu durumun peygamberin Kubâ’dan ayrılışı ile ilgisinin olup olmadığını tam olarak bilmiyoruz. Diğer taraftan bu rivayet Hz. Peygamber ve ashâbının Kubâ hakkındaki iyimser ve olumlu tutumlarıyla da çelişmektedir. Belki de hicret esnasında karşılaşılan ve üzerinde durulmayan olumsuz birçok durumdan birisi olarak düşünmek daha uygun olacaktır.

³⁸⁷ İbn Zebâle, *Ahbâru’l-Medîne*, s. 72; İbn Sa’d, *et-Tabakât*, C. I, s. 203; el-Belâzürî, *Ensâbu’l-Eşrâf*, C. I, s. 311; el-Belâzürî, *Futûhu’l-Buldân*, s. 12; İbnü’l-Esir, *el-Kâmil*, C. II, s. 8.

³⁸⁸ Semhûdî, *Vefâ*, C. I, s. 195.

³⁸⁹ el-Belâzürî, *Ensâbu’l-Eşrâf*, C. I, s. 311; el-Belâzürî, *Futûhu’l-Buldân*, s. 12; Semhûdî, *Vefâ*, C. I, s. 195.

³⁹⁰ Buhârî, “*Menâkıbu’l-Ensâr*”, 147; İbn Sa’d, *et-Tabakât*, C. I, s. 202, 223; Semhûdî, *Vefâ*, C. I, s. 198.

³⁹¹ İbn Zebâle, *Ahbâru’l-Medîne*, s. 72.

³⁹² el-Belâzürî, *Ensâbu’l-Eşrâf*, C. I, s. 311.

belirtmişlerdir. Resûlullah (s.a.v) ise “*Devemin ipini bırakınız ve yolunu açınız. Zira o, memurdur.*” buyurmuştur. Benî Sâlim b. Avf’ın yurduna gelindiğinde cuma vakti girmiş ve bu sebepten peygamber, yanındaki Müslümanlarla beraber burada Cuma namazını kılmıştır.³⁹³ Böylece hicretle beraber ilk Cuma namazı kılınmıştır.³⁹⁴

³⁹³ İbn Zebâle, *Ahbâru’l-Medîne*, s. 72; İbn Sa’d, *et-Tabakât*, C. I, s. 203; Halîfe b. Hayyât, *et-Târîh*, s. 55; el-Belâzürî, *Futûhu’l-Buldân*, s. 1; İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, C. II, s. 8.

³⁹⁴ İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, s. 425; el-Belâzürî, *Futûhu’l-Buldân*, s. 12; İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, C. II, s. 8.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MEDİNE'DE MUHÂCİR OLMAK

1. YESRİB'E GİRİŞ

Hız. Muhammed (s.a.v), ashâbıyla beraber Kubâ'dan Yesrib'e doğru ilerlerken dayıları Benî Neccâr'a haber yollamıştır. Bunun üzerine Benî Neccâr'ın adamları silahlarıyla beraber karşılamaya çıkmışlardır.³⁹⁵ Allah Resûlü, Mescid-i Nebevî'nin olduğu yere kadar devesiyle ilerlemiş, ashâbı ve Benî Neccâr'ın adamları ise arkasından ona eşlik etmişlerdir.³⁹⁶ Deve, Hazrec kabilesinden Ebû Eyyûb Hâlid b. Zeyd el-Neccârî'nin evinin bulunduğu noktada durmuştur.³⁹⁷

İbn Zebâle'nin naklettiği bir rivâyette, Resûlullah'ın devesi Ebû Eyyûb'ün evinin önünde çömelmiş bir vaziyetteyken Benî Seleme'den Cebbâr b. Sahr adında bir zat, yerdeki deveyi ayağa kalkması için tekmelemiştir. Olayı gören Ebû Eyyûb, öfkelenmiş ve “*Ey Cebbâr! Deveyi hareket ettirmek için mi tekmeleyorsun. Resûlullah'ı bizlere gönderen Allah'a yemin olsun ki Şayet Müslüman olmasaydım bu yaptığından ötürü sana kılıcımınla vururdum.*” demiştir.³⁹⁸

Devesinin çöktüğünü gören Resûlullah, devesinden inmiş ve “*Burada bulunan evlerden bizim ailemize en yakın kim vardır?*” diye sormuştur. Ebû Eyyûb, “*Ben varım ya Resûlullah! Burası evim ve bu da kapımdır*” demiştir.³⁹⁹ Hâlid, hemen develerin üzerindeki eşyaları evine taşımış ve dinlenmek için Hâlid'in evine geçmişlerdir.⁴⁰⁰ Kendi yaşadıkları yerde peygamberin konuk olacağını duyan Hazrec kabilesine mensup kimseler, ısrarla Hız. Muhammed'in(s.a.v) kendi evlerine misafir olmalarını istemişlerdir. Bu ısrarlara karşı Allah Resûlü, “*Kişinin yanı, eşyasının yanındır.*”

³⁹⁵ Buhârî, “Menâkibu'l-Ensâr”, 147; Semhûdî, *Vefâ*, C. I, s. 198.

³⁹⁶ Buhârî, “Menâkibu'l-Ensâr”, 147.

³⁹⁷ el-Belâzürî, *Futûhu'l-Buldân*, s. 12.

³⁹⁸ İbn Zebâle, *Ahbâru'l-Medîne*, s. 72.

³⁹⁹ Semhûdî, *Vefâ*, C. I, s. 203.

⁴⁰⁰ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 426; Halife b. Hayyât, *et-Târih*, s. 55; el-Belâzürî, *Futûhu'l-Buldân*, s. 12.

buyurarak çözüm bulmuştur.⁴⁰¹ Resûlullah, burada yedi ay⁴⁰² gibi bir müddet kalmakla beraber yanında kimlerin kaldığını tam olarak bilmemekteyiz. Lakin kaynaklarda Zeyd b. Hârise'nin adı zikredilmektedir.⁴⁰³

Kaynaklarda Resûlullah'ın devesinin iki noktada durduğundan bahsedilir. İlk olarak Ebû Eyyûb'un evinin olduğu yer, ikinci olarak ise Mâlik b. Neccâr'dan Sehl ve Suheyl adlı iki yetim kardeşin hurma kurutmak için kullandıkları bir arsanın olduğu belirtilmiştir.⁴⁰⁴ Sehl ve Süheyl'in babaları vefat ettiğinden başkasının himayesindeydiler. Kaynaklarda himaye eden kişi konusunda farklı isimler zikredilmiştir. Genel olarak Es'ad b. Zürâre'nin⁴⁰⁵ ismi ön plandayken Ebû Eyyûb Hâlid b. Zeyd⁴⁰⁶ ve Muâz b. Afrâ'nın⁴⁰⁷ isimleri zikredilmiştir.⁴⁰⁸

Resûlullah, Yesrib'e geldikten sonra mescit ve odaların yapılması hususunda emir vermiştir. Bu kardeşler, arsalarını hediye etmek istemişlerse de Resûlullah, onların tekliflerini reddetmiş ve Ebû Bekir'in malından on dinarla arsa satın alınmış, ardından Mescid-i Nebevî inşa edilmeye başlanmıştır.⁴⁰⁹ Bizzat Resulûllah da mescidin inşasında çalışmış hatta çalışırken “Allah'ım! Gerçek iyilik âhiret için yapılanıdır. Ensâr ve Muhâcir'e rahmet et.” temennisinde bulunmuştur.⁴¹⁰ Resûlullah'ın bizzat çalışması ve dualar etmesi hem ashâbının tamamını çalışmaya hem de hayra ortak etme konusunda teşvik amaçlıdır. Kubâ'da olduğu gibi Yesrib'te de Ensâr ve Muhâcir'in bir arada ortaklaşa iş yapmaları hedeflenmiştir. Böylece Muhâcirlerin alışma süreci

⁴⁰¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. I, s. 203; el-Belâzürî, *Futûhu'l-Buldân*, s. 12.

⁴⁰² İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. I, s. 204; el-Belâzürî, *Futûhu'l-Buldân*, s. 12; Semhûdî, *Vefâ*, C. I, s. 206; Kaynaklarda kalış süresi hakkında farklı rivâyetlerde zikredilmektedir. Resûlullah'ın, Ebû Eyyûb'un evine Rebîü'l-Evvel ayında geldiği ve ertesi yıl Safer ayına kadar yani bir yıla yakın burada kaldığı ifade edildiği gibi sadece bir ay kaldı diyenler de olmuştur. Bkz.: Semhûdî, *Vefâ*, C. I, s. 206.

⁴⁰³ İbn Zebâle, *Ahbâru'l-Medîne*, s. 72.

⁴⁰⁴ İbn Zebâle, *Ahbâru'l-Medîne*, s. 72; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 425; Semhûdî, *Vefâ*, C. I, s. 201.

⁴⁰⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. I, s. 205, C. III, s. 454; el-Belâzürî, *Futûhu'l-Buldân*, s. 12; Semhûdî, *Vefâ*, C. I, s. 249.

⁴⁰⁶ İbn Zebâle, *Ahbâru'l-Medîne*, s. 72; Semhûdî, *Vefâ*, C. I, s. 249.

⁴⁰⁷ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 425; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. II, s. 9; Semhûdî, *Vefâ*, C. I, s. 249.

⁴⁰⁸ İbn Zebâle, *Ahbâru'l-Medîne*, s. 73; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 425; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. I, s. 205; el-Belâzürî, *Futûhu'l-Buldân*, s. 12; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. II, s. 9; Semhûdî, *Vefâ*, C. I, s. 249.

⁴⁰⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. I, s. 205; el-Belâzürî, *Futûhu'l-Buldân*, ss. 12- 13; Semhûdî, *Vefâ*, C. I, s. 249.

⁴¹⁰ İbn Zebâle, *Ahbâru'l-Medîne*, s. 74; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. I, s. 206.

hızlandırılmıştır. Zira Resûlullah çalışırken onu gören ashâb, “Peygamber çalışırken bize durmak yakışmaz.” demiş ve hemen işe koyulmuşlardır.⁴¹¹

Yahudiler, Ensâr’a cimrilik yapmaları için, “Mallarınızı bu konuda çok harcamayın. Eğer böyle yaparsanız fakir olabilirsiniz. İleride ne olacağını bilemezsiniz.” şeklinde nasihatlerde bulunmuşlardır.⁴¹² Şüphesiz Yahudilerin bu tutumu Nisâ Sûresi’nde “Onlar ki hem cimrilik yapıp hem de cimriliklerini diğer insanlara tavsiye edenlerdir. Onlar, Allah’ın verdiklerini başkalarıyla paylaşmayanlardır.” âyetine konu olmuş ve yaptıklarının karşılıksız kalmayacakları âyetin devamında “Biz de kâfirlerin yaptıklarına karşılık aşağılayıcı bir azap hazırladık.”⁴¹³ denmiştir.⁴¹⁴

Resûlullah’ın Yesrib’e geldikten sonra verdiği ilk hutbesinin ana temasının “Yardımlaşma” üzerine olması, Hz. Peygamber’in Ensar ile Muhacirler arasında yardımlaşmayı ve paylaşmayı önemseydiğini göstermektedir. Hutbenin içeriğindeki şu cümleler doğrudan bu durumu işaret eder;

“Ey İnsanlar! Vallahi uyanacak ve kendinizi sürüsünü çobansız bırakmış bir vaziyette bulacaksınız. İşte o gün için sizleri kurtaracak bir şeyler hazırlayınız. Sonra Allah, sizlere aranızda hiçbir engel olmadan tercümansız diyecek ki: Sizlere yolladığım peygamberim gelmedi mi? Sizlere mal vererek katımdan iyilikte bulunmadım mı? Sizler bu konuda ne yaptınız? sorusu sonrası sizler sağınıza ve sonunuza bakınacaksınız lakin karşınızda sadece cehennemi bulacaksınız. Bu sebepten elinizde sadece bir hurmanın yarısı dahi olsa infak edin. Bunu bulamayalar ise güzel söz söylesinler...”

Resûlullah’ın hicret sonrası vermiş olduğu ikinci hutbede ise “sevgi ve ahde bağlılık” vurguları yapılmıştır.⁴¹⁵ Belâzürî’nin nakline göre kısa bir zaman sonra Ensâr, Resûlullah’ın yanına gelmiş ve ellerinde ne kadar boş ve kullanmadıkları arsa varsa Resûlullah’a bağışladıklarını belirtmişlerdir. Sadece bununla da yetinmeyip evlerini dahi bağışlamak isteyenler bulunmuştur.⁴¹⁶

⁴¹¹ İbn Zebâle, *Ahbâru’l-Medîne*, s.74, 75; İbn Hişâm, *es-Sîretü ’n-Nebeviyye*, s. 426; Semhûdî, *Vefâ*, C. I, s. 255.

⁴¹² İbn Hişâm, *es-Sîretü ’n-Nebeviyye*, s. 475.

⁴¹³ En- Nisâ Sûresi, 4/ 37.

⁴¹⁴ İbn Hişâm, *es-Sîretü ’n-Nebeviyye*, ss. 475- 476. Kaynaklarda zikredilen bazı rivayetlerde Ensâr’ın Resûlullah’ı evinde misafir etme konusunda çok istekli davranırken Muhâcirler için aynı derecede bir istek içerisinde olmadıklarından bahsedilir. Bu konuda Hazrec’ten Benî Mâlik b. Neccâr kabilesinden Ümmü Alâ el-Ensârî, Ensâr’dan bazı kimselerin Muhâcirlerin evlerinde ağırlama konusunda cimrilik yaptıklarını, çözüm için kura çekildiğini ve kendilerine Osmân b. Maz’ûn’ un çıktığını söylemiştir. Bkz. Buhârî, “Menâkibu’l-Ensâr”, 144; İbn Sa’d, *et-Tabakât*, C. III, s. 367.

⁴¹⁵ İbn Hişâm, *es-Sîretü ’n-Nebeviyye*, s. 431.

⁴¹⁶ el-Belâzürî, *Futûhu’l-Buldân*, s. 12.

Hiç şüphesiz hicretle beraber, İslâm'ın kurmak istediği medeniyetin inşasında yardımlaşma ve destek çok önemli bir yer tutmaktadır. Bu medeniyetin bir tarafında inancı için hicret eden Muhâcirler, diğer tarafında ise canlarını ve mallarını feda eden Ensâr grubu bulunmaktadır. Bu grupların dostluğu Enfâl Sûresi'nde belirtilmiş ve birbirlerine destek olmanın İslâm için önem arz ettiği hem Peygamberimiz (s.a.v) hem de Allah tarafından hatırlanmıştır.⁴¹⁷

Evlerini, mallarını ve yurtlarını terk eden Muhâcirlerin, Yesrib'te karşılaştıkları sorun sadece ağır lanma konusuyla kalmamış bunlara ek olarak Mekke'ye hasret ve hastalıkta eklenmiştir. Ebû Bekir, Bilâl, Âmir b. Führeyre ve Ebû Ahmed b. Caş gibi sahâbîler, göç ettikten sonra şiddetli bir hastalığa yakalanmışlardır. Resûlullah, hastalanan Muhâcirleri bu süreçte ziyaret etmiş ve Allah'a, Yesrib'teki bu hastalığın başka bir yere gitmesi hususunda dualar etmiştir.⁴¹⁸

Muhâcirlerin, Yesrib'e sosyolojik, psikolojik ve ekonomik anlamda alışmakta zorluk çektiklerini bilen Resûlullah, dualarına Medine'yi Mekke'den daha çok sevmeye, ürünlerin bereketli olması hususlarında “Allah'ım! Bize hurmamızı, şehrimizi, ölçümüzü ve ölçüğimizi bereketli kıl. Allah'ım, kulun ve dostun olan İbrâhim'in Mekke için dua etmesi gibi ben de Medine için sana yalvarıyorum.”⁴¹⁹ temennisi kaynaklarımızda yer almaktadır.⁴²⁰ Muhâcirlerin hastalandıklarını ve bitkin düştüklerini gören Resûlullah, durum karşısında Mekkeli müşriklere, Muhâcirlerin kendi yurtlarından çıkmasına ve gurbette hastalanmalarına sebep oldukları için lanet etmiştir.⁴²¹

Hiz. Muhammed, ashâbıyla beraber Medine'ye geldiği zaman orada vebâ hastalığının⁴²² olduğuna dair rivâyetler⁴²³ nakledilmiştir. Resûlullah'ın salgın hastalığın

⁴¹⁷ Detaylı bilgi için bkz.: el-Enfâl Sûresi, 8/ 72-73; Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, *Kitâbu'l-Emvâl*, C. II, C. I, s. 338.

⁴¹⁸ Buhârî, “Menâkibu'l-Ensâr”, 141; “Kitabu'l-Merdâ ve't-Tıb”, 38; İbn Zebâle, *Ahbâru'l-Medîne*, ss. 196- 197; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 497; el-Ezrakî, *Ahbâru Mekke*, s. 731; el-Belâzürî, *Futûhu'l-Buldân*, ss. 19- 20; Semhûdî, *Vefâ*, C. I, ss. 50- 52, 210.

⁴¹⁹ Semhûdî, *Vefâ*, C. I, s. 49.

⁴²⁰ Buhârî, “Menâkibu'l-Ensâr”, 141; “Kitabu'l-Merda ve't-Tıb”, 3; İbn Zebâle, *Ahbâru'l-Medîne*, s. 196, 197; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 498; el-Ezrakî, *Ahbâru Mekke*, s. 731; el-Belâzürî, *Futûhu'l-Buldân*, s. 20; Semhûdî, *Vefâ*, C. I, s. 48, 51, 210.

⁴²¹ el-Ezrakî, *Ahbâru Mekke*, s. 731.

⁴²² Semhûdî, Câhiliye döneminde Yesrib'te çok fazla veba salgını görüldüğüne dair alimlerin ittifak ettiğini nakleder. Hatta bu hastalığın etkisinin çok şiddetli olduğunu da belirtmiştir. Yesrib'te veba salgını görüldüğü zaman dışarıdan bir kimse şehre girdiğinde ve kendini bu hastalıktan korumaya

olduğu yere girilmesin⁴²⁴ emri ve Muhâcirlere olan sevgisi düşünüldüğü takdirde zikredilen rivâyetlere temkinli yaklaşmanın daha doğru bir tutum olacağı düşüncesindeyiz. Nitekim peygamber, Muhâcirlerle beraber Kubâ'da Evs'in evlerinde misafir edilmekteydiler.

Şüphesiz yerini ve yurdunu terk etmek psikolojiyi etkileyen önemli bir etkidir. Geçirdikleri hastalık karşısında güç kaybeden ve bedenleri zayıf düşen Muhâcirlerin hicret ve yeni bir yurda alışma sürecinde karşılaştıkları sorunlar nedeniyle manevi açıdan da zayıf düşmelerine neden olmuştur. Bu atmosfer içerisinde bulunan Muhâcirler, cemaatle namaz kılmak istediklerinde namazlarını oturarak kılmak istemişlerdir. Ashâbını bu hâlde gören Resûlullah, “*Ayakta namaz kılmanız, oturarak namaz kılmanızdan iki kat daha faziletlidir.*” buyurmuştur. Bunun üzerine hasta olan Muhâcirler, hemen güçlerini toplayarak ayakta namaz kılmaya çalışmışlardır.⁴²⁵

2. SOSYAL AÇIDAN MUHÂCİR OLMAK

2.1. İskân

Allah Resûlü, Medine'ye geldikten sonra kendisiyle beraber gelen Muhâcirlerin kalabilmeleri için yer ayarlanması gerekmektedir. Resûlullah tarafından onların kalacakları yerler ayarlanmış ve kendilerine tahsis edilmiştir. Ensâr'ın Resûlullah'a kullanmadıkları ve boş arsaları getirmeleri sonrasında buralar zaman içerisinde Muhâcirler arasında paylaştırılmıştır. Muhâcirlerin, yeni evleri,

Ebû Bekir: Resûlullah, kendisine Mescidi Nebevî'nin yanında bir ev tahsis etmiştir.⁴²⁶

Ömer b. Hattâb: Medine'deki evini bizzat Resûlullah tahsis etmiştir.⁴²⁷

çalıştığında korunmanın imkansızlığı anlamında ona, “*Merkebinin anırması gibi anır.*” sözü dahi söylendiğini rivâyet etmiştir. Detaylı bilgi için bkz.: Semhûdî, *Vefâ*, C. I, s. 93.

⁴²³ Semhûdî, *Vefâ*, C. I, s. 50- 51, 93.

⁴²⁴ Buhârî, “*Kitabu't- Tıb*”, 43, 44, 45.

⁴²⁵ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 498.

⁴²⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 160.

⁴²⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 253.

Abdurrahmân b. Avf: Resûlullah tarafından Zühreoğullarına, mescidin arka tarafında yer tahsil edilmiş, Abdurrahmân da kendi kabilesi içerisinde uygun bir yere yerleştirilmiştir.⁴²⁸

Zübeyir b. Avvâm: Resûlullah, Muhâcirlerin Medine'deki yerleşim planlarını çizdiği zaman Zübeyir'e ise geniş bir arazi tahsis etmiştir. Başka bir rivâyetteyse bu arazi, Benî Nadîr Yahudilerine ait bir arsa olup içerisinde hurma ağaçları bulunan bir bahçeydi.⁴²⁹

Erkam b. Ebî Erkam: Resûlullah, Benî Züreykâ'nın yaşadığı mahallede bir ev tahsis etmiştir.⁴³⁰

Ebû Seleme ve eşi Ümmü Seleme: Resûlullah tarafından Benî Abdulazîz b. Zührî mahallesine yerleştirilmişlerdir.⁴³¹

Abdullâh b. Mes'ûd: Resûlullah, Abdullâh'ı peygamber mescidinin arkasındaki mahalleye yani Benî Zühre'ye tahsis edilen mahalleye yerleştirmek istemiştir. Bu kabileden Benî Adî b. Zühre'ye mensup bazı kişiler, Abdullâh'ı zayıflığından dolayı kendi mahallerinde istemeyince Resûlullah, “ *Allah, beni sizlere niçin gönderdi? Bir toplulukta zayıfın hakkı verilmezse o topluluğa Allah rahmet etmez.*” buyurmuştur. Ardından Abdullâh ve kardeşi Utbe için peygamber mescidinin yanında bir yer tahsis edilmiştir.⁴³²

Benî Hâris el-Muttâlib: Resûlullah, Hâris'in çocukları Ubeyde, Tufeyl, Husayn'e Baki'ü'z-Züheyr ve Benî Mâzin noktaları arasında arsa tahsis etmiştir.⁴³³

Osmân b. Affân: Resûlullah, Osmân'ın Medine'deki evinin yerini kendisi belirlemiştir⁴³⁴. Tahsis edilen ev, Mescid-i Nebvî'nin tam karşısında yer almakta hatta bu sebepten dolayı Resûlullah'ın mescide girerken genelde kullandığı mescidin kapısı

⁴²⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 117.

⁴²⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, ss. 96- 97.

⁴³⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 225.

⁴³¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 221.

⁴³² İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, ss. 140- 141.

⁴³³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 49.

⁴³⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 53.

ile Osmân'ın evinin kapısı karşılıklı olduğundan bu kapıya Osmân Kapısı⁴³⁵ da denmektedir.⁴³⁶ Ayrıca mescidin o taraftaki kapısı, bizzat Resûlullah'ın emriyle açılmıştır.⁴³⁷

Sa'd b. Ebi Vakkâs: Sad'ın Medine'deki evinin yerini bizzat Resûlullah belirlemiştir.⁴³⁸

Talha b. Abdullâh: Muhâcirler, hicret ettikleri zaman kendisi Şam'da ticaret amaçlı bulunmaktaydı. Resûlullah, hicret ederken Harrar mevkiinde yolda karşılaşmışlardır. Talha, Mekke'ye gidip ticaretini tamamladıktan sonra hicret etmiştir. Medine'de Es'ad b. Zü'râre'ye misafir olmuştur.⁴³⁹ Talha'nın Medine'deki evinin yerini Resûlullah belirlemiştir.⁴⁴⁰

Benî Maz'ûn: Maz'ûn'un üç oğlu Osmân, Kudâme ve Abdullâh, Saib b. Osmân b. Maz'ûn ailesi Kubâ'da Abdullâh b. Seleme b. el-Aclânî'nin evinde misafir edilmişlerdir.⁴⁴¹ Medine'ye geldiklerinde ise kura çekilişi sonrası Hazrec'ten Benî Mâlik b.Neccâr'ın evlerinde kalmışlardır.⁴⁴²

Ammâr b. Yâsir: Ammâr'ın Medine'deki evinin yerini Resûlullah belirlemiş ve kendisine kalacak bir ev tahsis etmiştir.⁴⁴³

Resûlullah, Medine'ye Muhâcirlerle geldikten sonra bunlardan kimisi Medine'ye yerleşirken kimisi Kubâ'da kalmaya devam etmiştir. Şemmas b. Osmân el-Mahzûmî, Kubâ'da Evs'e bağlı Benî Amr b. Avf'tan Mübeşşir b. Abdülmünzir'in yanında Uhud günü şehit düşene kadar kalmıştır.⁴⁴⁴

Muhâcirlerin Medine'ye yerleşmesinde Ensâr hanımlarıyla evlilikler de söz konusudur. Bu konuda bariz bir örnek hiç şüphesiz ki Hz. Ebû Bekir' in Kubâ'da Hârice b. Zeyd'in kızı Habîbe ile evlenmesidir. Ebû Bekir, evlendikten sonra Sunh'ta eşinin yanında belli

⁴³⁵ Cibrîl Kapısı olarak da isimlendirilir. Detaylı bilgi için bkz.: İbn Zebâle, *Ahbâru'l-Medîne*, s. 106.

⁴³⁶ İbn Zebâle, *Ahbâru'l-Medîne*, s. 105; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 53.

⁴³⁷ İbn Zebâle, *Ahbâru'l-Medîne*, s. 104.

⁴³⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 130.

⁴³⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 197.

⁴⁴⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 198.

⁴⁴¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 367.

⁴⁴² Buhârî, "Menâkibu'l-Ensâr", 144; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 367.

⁴⁴³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 232.

⁴⁴⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 226.

günler kalmıştır.⁴⁴⁵ Hz. Hamza, Evs kabilesinden Benî Amr b. Avf'a mensup Mille b. Mâlik'in kızıyla evlenmiş ve bu kadından Ya'lâ ve Âmir; Hazrec kabilesinden ise Benî Mâlik b. Neccâr'a mensup Havle bt. Kays ile evlenmiş ve Umâre dünyaya gelmiştir.⁴⁴⁶ Abdurrahman b. Avf da Ensâr kadınlarıyla⁴⁴⁷ evlenen önemli Muhâcirlerden bir tanesidir. Muâhatta Sa'd b. Rebî ile kardeş ilan edilmiş, Sa'd'ın kendisine teklif ettiği mal ve eş teklifini kabul etmemiş ve kısa bir zaman sonra hem evlilik yapmış hem de ticarî hayatını Medine'de tekrardan sağlamıştır.⁴⁴⁸

Resûlullah, eşlerine de Medine'de ev tahsis etmiştir. Müminlerin annelerinin kalabilmeleri için Hârise b. Numan el-Ensârî, evini defalarca onlara tahsis etmiştir. Olayın birkaç kez tekrarlanması sonrası Resûlullah, Hârise'den bu konu için artık utandığını dahi dile getirmiştir.⁴⁴⁹

2.2. Muâhat

Muhâcirlerin rahatsızlanması sonrasında Resûlullah onların yeni ortama hızlıca alışmaları ve düzenlerini kurmaları için Ensâr'la Muhâcirler arasında kardeşlik akdi gerçekleştirmiştir.⁴⁵⁰ Bunun yanında Muhâcirler, Medine'de güvenli bir ortama ve onlara destek olacak kişilere ihtiyaç duymuşlardır. Hiç şüphesiz yeni ortama alışma ve huzurun en önemli etkeni çevre ve güvendir.⁴⁵¹ Bu şartları sağlamanın en hızlı yolu ise “Kardeşleştirme” yani “Muâhat” uygulamasıdır.

Muâhat, hicri birinci yılın içerisinde yapılmakla beraber tam olarak ne zaman uygulandığına dair kaynaklarda farklı rivâyetler vardır. Hicretten beş ay sonra muâhatın yapıldığı ifade edildiği gibi mescidin inşası sonra yani sekizci ayda gerçekleştiğine dair nakiller bulunmaktadır⁴⁵². Kardeşleştirme, Enes b. Mâlik'in evinde yapılmıştır.⁴⁵³ Evin büyük ve mescide yakın olması sebebiyle bu ev tercih edilmiştir.⁴⁵⁴

⁴⁴⁵ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 1132; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 160, 169- 170; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, C. III, s. 265.

⁴⁴⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s.7.

⁴⁴⁷ Buhârî, “Menakîbü'l-Ensâr”, C. III, s. 48; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s.118, 484.

⁴⁴⁸ Buhârî, “Menakîbü'l-Ensâr”, C. VIII, s. 47; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 117.

⁴⁴⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 453

⁴⁵⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. I, s. 204; Semhûdî, *Vefâ*, C. I, s. 210.

⁴⁵¹ İnan, *Kur'ân-ı Kerîm'e Göre İslâm Toplumunda İçtimai Hayat ve Sosyal İlişkiler*, s. 36.

⁴⁵² Semhûdî, *Vefâ*, C. I, s. 207.

⁴⁵³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. I, s. 205

⁴⁵⁴ Hamidullah, *İslâm Tarihine Giriş*, s. 76.

Resûlullah, Medine’de kurmak istediği medeniyetin en son adımını bu yolla gerçekleştirmiştir. Zira en başlarda Evs ve Hazrec’in arasındaki düşmanlığı bitirmiş ve onları Ensâr çatısı altında toplamıştır. Ardından hicretle beraber önce Kubâ köyünde Muhâcir ve Ensâr’ın bir ortamda birbirlerine alışmaları sağlanmış ve ortak ilk inşa olan Kubâ Mescidi, Kur’ân’ın tabiriyle Takvâ Mescidi⁴⁵⁵ inşaatında Muhâcir-Ensâr grupları kaynaştırılmıştır. Kubâ sonrası ise Yesrib’e gelinmiş ve burada da kaynaştırma faaliyetlerine devam edilmiştir. Gruplar, önce mescidin inşasında bir araya getirilmişler ardından kardeşleştirme uygulamasına geçilmiştir. Şöyle ki bu son aşamayla beraber artık Medine’de iki farklı grup yerine kardeşlik sistemi oluşturulmuştur.⁴⁵⁶

Medine’de oluşan gruplar arasında kan ve nesep açısından akrabalık bulunmamaktadır. Lakin yapılan kardeşleştirme inanç merkezli olmakla beraber miras hakkını doğurmaktadır. Şayet kardeş ilan edilenlerden biri ölürse din kardeşi onun mirasına vâris olabilmektedir.⁴⁵⁷ Ancak, Bedir Savaşı sonrasında inen Enfâl Sûresi’nin 75. âyeti gereği miras hakkında kan bağı şartı getirilmiştir.⁴⁵⁸

Kardeşlik akdi, ilk dönemlerde her iki gruptan 45/45 ya da 50/50 Müslümanın katılımıyla gerçekleşmiştir. İlerleyen süreçlerde⁴⁵⁹ uygulamaya katılımda artış olmuştur.⁴⁶⁰ Şu detayı belirtmeliyiz ki kardeşleştirmede sadece iki grup arasında değil Muhâcirlerin kendi aralarında da kardeş ilan edilenler olmuştur.⁴⁶¹ Bu kapsamda Resûlullah, kardeşi olarak Ali’yi seçerken Hamza’nın kardeşi ise Zeyd b. Hârise olarak ilan edilmiştir.⁴⁶²

İki grup arasında yapılan muâhat sadece o an için getirilmiş bir çözüm değildir. Aksine Müslümanların birbirlerine destek olabilecekleri ve vefat ettikten sonra geride bıraktıklarına karşı himaye görevi de bulunmaktadır. Hamza, Uhud Savaşı’nda şehit

⁴⁵⁵ Et- Tevbe Sûresi, 9/ 108.

⁴⁵⁶ Aydın, *İlk Dönem İslâm Toplumunun Şekillenmesi*, s. 115.

⁴⁵⁷ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, C. I, s. 204; İbn Habîb, *Kitâbu’l-Muhabber*, s. 71.

⁴⁵⁸ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, C. I, s. 205; İbn Habîb, *Kitâbu’l-Muhabber*, s. 71; Semhûdî, *Vefâ*, C. I, S. 207.

⁴⁵⁹ Selmân el-Fârisî, Resûlullah Medine’ye geldiğinde köle idi. Mükâtebe sonrasında özgürlüğüne kavuşan Selmân, Ebü’d-Derdâ ya da Huzeyfe ile kardeş ilan edilmiştir. Daha detaylı bilgi için bkz.: İbn Sa’d, *et-Tabakât*, C. IV, s. 78; Ca’fer b. Ebi Tâlib ise Hayber Savaşı sırasında Medine’ye gelmiş ve Muâz b. Cebel ile kardeşlik olarak ilan edilmiştir. Bkz.: İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, s. 433; İbn Sa’d, *et-Tabakât*, C. IV, s. 32.

⁴⁶⁰ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, C. I, ss. 204- 205; Semhûdî, *Vefâ*, C. I, s. 207.

⁴⁶¹ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, C. I, s. 204, C. III, ss. 20- 21.

⁴⁶² İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, s. 433; İbn Sa’d, *et-Tabakât*, C. III, s. 21, 42.

edilmeden önce Zeyd'e vasiyetini “Eğer şehit olursam sana vasiyetimdir.” sözleriyle yapmıştır.⁴⁶³ Hamza'nın vefatı sonrasında ortada kalan kızının himayesi konusunda Zeyd'in Resûlullah'a, “O, benim kardeşimin kızıdır.” buyurarak kardeşinin emaneti olarak korumak istediğini bu uygulamaya dayanarak belirtmiştir.⁴⁶⁴

2.3. Ashâb-ı Suffa

Muhâcirler, Medine'de çoğalmaya başlayınca doğal olarak yeni gelenler için yer sıkıntısı yaşanmıştır. Bu soruna pratik bir çözüm bulan Resûlullah, mescidinin kapılarını onlara açmış böylece evsiz Muhâcirlerin kalacak yerleri ayarlanmış ve daha sonra bu sahabilere Ehli Suffa denmiştir.⁴⁶⁵

Suffa, kible Kâbe'ye çevrilmeden önce Mescid-i Nebevî'nin arka tarafında evsiz ve maddi durumu yeterli olmayan Muhâcirlerin kalması için Resûlullah tarafından hazırlanmış bir gölgeliktir. Burada kalan Müslümanlara ise Ashâb-ı Suffa denilmektedir. Resûlullah'ın yaptığı bu gölgelikte zaman içerisinde kalanlarda bir artış görülmüş ve sayılarının yüzden fazla olduğu kaynaklarımızda belirtilmiştir.⁴⁶⁶

Dinin genel manada topluma ihtiyacı vardır ama din için bireysellik çok önemlidir. Çünkü dinin kurmak istediği yapı, meleklerin oluşturduğu gökyüzü medeniyeti değildir. İslâm, Câhiliye tabusunu yıkmak istemiştir.⁴⁶⁷ Doğal olarak toplumu oluşturan fertlerin eğitimi bu kapsamda önem kazanmıştır. Kalacak bir yerleri ve işleri olmayan bu kimseler, geceleri mescitte uyumuş ve gündüzleri ise mescitte ilim tahsil etmişlerdir. Resûlullah, onların bakımlarını üstlenmekle beraber onlara sadaka verilmesi⁴⁶⁸ hususunda zaman zaman Müslümanlar teşvik etmiştir.⁴⁶⁹

2.4. Muhâcirlerin Medine'ye Uyumu

Medine'de Resûlullah tarafından atılan uyum adımları hicret sonrasında değil aslında hicretten yıllar önce atılmış adımlardır. Şöyle ki I. Akabe Biati'nde

⁴⁶³ İbn Hişâm, *es-Sîretü 'n-Nebeviyye*, s. 433.

⁴⁶⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. IV, ss. 32- 33

⁴⁶⁵ Semhûdî, *Vefâ*, C. II, s. 49.

⁴⁶⁶ Daha detaylı bilgi için bkz.: Semhûdî, *Vefâ*, C. II, s. 48.

⁴⁶⁷ Aydın, *İlk Dönem İslâm Toplumunun Şekillenışı*, ss. 47- 48.

⁴⁶⁸ el-Bakara Sûresi, 2/ 273.

⁴⁶⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. I, s. 219.

Resûlullah'la Ensâr grubu arasında yapılan ilk biat, inanç ve ahlak üzerinedir. Çünkü Resûlullah, hicret edeceği yerde ilk olarak inanç ve ahlak merkezli örnek bir toplum inşâ edeceğinin sinyallerini vermiştir. Ensâr, her iki biati de kabul ederek Hz. Muhammed'i hem peygamber hem de kendilerinin yeni yöneticisi olarak kabul etmişlerdir. Böylece Hz. Muhammed, Medine'de peygamber ve hayatın her alanında herkes tarafından itaat edilecek bir kural koyucu olmuştur.⁴⁷⁰

Medine'de sosyolojik alt yapının kuralları I.Akabe Biatı ile belirlenmiş ardından Mus'ab'ın oraya gönderilmesiyle biatte belirlenen kuralların uygulamaya dökülmesi sağlanmıştır. Böylece Muhâcirlerin toplu hicreti öncesi ve sonrası Resûlullah'ın burada uygulayacağı faaliyetler için uygun zemin hazırlanmıştır.

Ensâr-Muhâcir arasında Resûlullah'ın atmış olduğu sağlam adımlar sebebiyle kısa bir zaman içerisinde uyum meydana gelmiştir. Özellikle bu iki grubun mescidin inşasında birlikte çalışmaları, kardeş ilan edilmeleri en başta zikretmemiz gereken adımlardır. Özellikle Medine Vesikasında Ensâr ve Muhâcir'in "Ümmet" çatısı altında bir araya getirilişi Câhiliye döneminin sert asabiyet yapısını yumuşatmak ve akrabalık bağı olmadan yeni bir toplum yapısı oluşturmak açısından önemli bir birleştirme hamlesidir.

Medine'ye hicret sonrası Resûlullah, Muhâcirlere paylaşırması için hurma bahçelerini vermek isteyen Ensâr'ın cömertliğini kabul etmemiştir. Onun yerine Muhâcirleri hurma bahçelerine sadece ürün konusunda dahil etmiştir.⁴⁷¹ Muhtemelen Resûlullah, bu yöntemle Muhâcirleri ve Ensâr'ı korumak istemiştir. Muhâcirlerin emek vererek ve çalışarak kendi malını kazanması yönünde adım atılmış ve Ensâr'ın mülkiyet hakkını da korumak istemiştir. Muâhattın başlarında kardeş ilan edilenler arasında miras hakkı olmasına rağmen daha sonrasında miras hakkının kan bağına aidiyeti de aynı hassasiyetle ilgili olmalıdır.

Hicretin ilk dönemlerinde Müslümanlar, Medine sokaklarında korktuklarından dolayı silahsız dolaşamamışlardır. Durumdan rahatsız olan ashâb, Resûlullah'ın yanına gelerek "Ya Resûlullah! Acaba bizlerin Medine'de silahsız olarak güven içerisinde

⁴⁷⁰ I. Akabe Biatının ilk maddesi Allah'a ve Peygamber'e (s.a.v) her koşulda itaat edip asi olmamaktır. Bkz.: İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s.376; el-Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşraf*, C. I, s. 276.

⁴⁷¹ Buhârî, "Menâkibü'l-Ensâr", 7.

korkmadan yaşayacağımız günler olacak mı?” diye sormuşlardır. Ashâbının bu durumunu gören Resûlullah, “O günlere çok az kaldı. Sonrasında ise sizler, yanlarınızda kendinizi korumak için hiçbir silah malzemesi taşımayacaksınız. Gönül rahatlığıyla oturacak ve asla korkmayacaksınız.” buyurmuştur. Ashâbın bu haline Allah, “ Sizden öncekilere güç verildiği gibi sizlere de hoşnut olduğunuz dininizi sağlamlaştırmanız ve korkularınızdan kurtulup huzura kavuşmanız için o gücü verecektir. Bu Allah’ın, iman edenlere ve iyi işler yapanlara vaadidir...” âyetini müjdelemiştir.⁴⁷² Muhtemelen bu korkuyu ortadan kaldırmak ve güven ortamını sağlamak için Resûlullah “Medine’de silah taşımayın.” emriyle belirlenen sınırlar içerisinde silah taşınmasını yasaklamıştır.⁴⁷³

3. SİYASİ AÇIDAN MUHÂCİR OLMAK

Akabe Biatleri İslâm tarihi açısından çok önemlidir ve içerisinde önemli detaylar bulundurmaktadır. Resûlullah, I. Akabe Biatinde peygamberlik kimliğini ön plana çıkarmıştır. Zira Evs ve Hazrec, o dönemde siyasi anlamda bütünleştirici bir yöneticiye hazır değillerdi. O dönem için ilk adım, hiç şüphesiz ki öncelikle iki düşman kabileyi barıştırmak ve aradaki buzları eritmek olmalıydı. Kadınlar Biati olarak tarihe yazılan bu biatte sadece ahlak ve inanç merkezli kararlar alınmış biat sonrasında Mus‘ab’ın Ensâr’ın yurduna gönderilmesiyle hem biat maddeleri uygulanmak istenmiş hem de alt yapının yavaş yavaş oluşturulması hedeflenmiştir. Mus‘ab’ın gönderilişinden yaklaşık bir yıl sonra Evs ve Hazrec kabilesinden oluşan grubun Resûlullah’ın yanına gelmesi⁴⁷⁴ ve siyasi anlamda biat etmesi artık hicret için hiçbir engelin kalmaması anlamına gelmiştir. Böylece I. Akabe Biatinde Allah ve Peygambere itaat edilmesi ve asla asi olunmaması II. Akabe Biatinin gerçekleşmesinin arka planını oluşturmuştur. II. Akabe Biatinde Abbâs’ın cihat ve güç hakkında konuşması da artık geriye dönüşü olmayan bir gerçekliğin ön plana çıkarılmasıdır.

Bizler, bu başlık altında hem Muhâcirlerin Medine’deki siyasi alandaki etkilerini hem de Resûlullah’ın vefatı esnasında Ensâr’dan seçilen nakîbleri ve kabilelerini

⁴⁷² En- Nur Sûresi, 24/ 55; İbn İshâk, *es-Sîre*, s. 214.

⁴⁷³ İbn Zebâle, *Ahbâru’l-Medîne*, s. 192.

⁴⁷⁴ Kaynaklarımızda Resûlullah’ın Mus‘ab’la görüşene kadar Ensâr grubunu ertelediği nakledilmiştir. Mus‘ab’la görüşme sonrasında biat için gelen gruba, görüşme zamanı ve yeri haber verilmiştir Aynı şekilde Mus‘ab da Mekke’ye geldiğinde kimseyle görüşmeden ilk iş Resûlullah’ın huzuruna çıkmıştır. Detaylı bilgiler için bkz.: İbn Sa’d, *et-Tabakât*, C. III, s. 110.

görmemiz açısından Ensâr'dan seçilen nakîblerin listesini ve ön plana çıkan özelliklerini bu başlık altında paylaşmak istedik. Nitekim Resûlullah'ın Medine'de kurduğu siyasi yapıda Ensâr ve Muhâcirlerden oluşan üyeler bulunmuş ve etkin bir güç oluşturmuşlardır.

3.1. Nakîb

Resûlullah, hac mevsiminde Ensâr'la üçüncü kez görüştüğünde biatin ardından orada bulunan kişiler arasında on iki tane nakîb yani temsilci seçilmesini istemiştir. Temsilci seçilmesinin nedeni ise Resûlullah'ın “*Havârîlerin İsa'ya kefil oldukları gibi aranızdan seçilen kimse de kavmine karşı bana kefil olsun.*” sözüdür.⁴⁷⁵ Şüphesiz hicret öncesinde son biatte bu seçimin yapılması ve görevlerin dağılımı Resûlullah'ın yeni gideceği yurttaki güçlü bir siyasi adım atacağına göstergesidir. On iki kişinin seçilmesinden sonra bütün temsilcilerin başında yer alacak bir kişi daha seçilmiştir. Kaynaklarımızda bu mevkiye Nakîbu'n-Nukebâ denilmekle beraber bu göreve Resûlullah'ın dayı tarafı olan Benî Neccâr'dan Es'ad b. Zürâre getirilmiştir.⁴⁷⁶

Akabe'de seçilen nakîbler, Resûlullah'a karşı kendi kabilelerinden sorumluyken Muhâcir tarafına ise Resûlullah'ın kefil olduğunu görmekteyiz. Bu düşünceye Resûlullah'ın, “*Ben, kavmime kefilim.*” sözünden ulaşmaktayız. Çünkü Resûlullah, Kureyş kabilesinden ve Ensâr'dan seçilen nakîblere “*Kendi kavminize kefil misiniz?*”⁴⁷⁷ sorusunu yöneltmiş ve Ensâr da kendi tarafları için kefil olduklarını belirtmişler ardından Resûlullah'ta kendi kavmi için kefil olduğunu ilan etmiştir.

Akabe mevkiinde Benî Neccâr'ın temsilcisi Es'ad b. Zürâre ilan edilmişken hicretten kısa bir zaman sonra Es'ad'ın vefat etmesi üzerine Benî Neccâr heyeti Resûlullah'ın huzura çıkmış ve kendilerini idare edecek bir temsilci/ nakîb tayin etmelerini istemişlerdir. Resûlullah ise Es'ad'ın yerine dayı tarafını kendisinin temsil edeceğini belirtmiştir.⁴⁷⁸ Böylece Resûlullah, Muhâcirler dışında Ensâr'dan Benî

⁴⁷⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 557; İbn Ebî Şeybe, *Kitâbu'l-Meğâzi*, s. 464.

⁴⁷⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 557; İbn Ebî Şeybe, *Kitâbu'l-Meğâzi*, s. 464; el-Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşraf*, C. I, s. 296; Semhûdî, *Vefâ*, C. I, s. 181.

⁴⁷⁷ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 385; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 557.

⁴⁷⁸ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 435; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 565; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. II, s. 9; Semhûdî, *Vefâ*, C. I, s. 181.

Neccâr'ın da temsilciliğini yapmaya başlamıştır. Es'ad'ın vefatı üzerine boşalan Nakîbu'n-Nukebâ görevi ise görev gereği bu yolla Resûlullah'a geçmiştir.

Seçilen her bir nakîb, Resûlullah ile kendi kabilesi arasında köprü görevi üstlenmiştir. Şöyle ki kabile arasında bir durum meydana geldiği zaman nakîb ya da Medine için genel bir durum olduğu takdirde nakîblere durumu Resûlullah'a bildirme görevi verilmiştir. Huneyn Gazvesi'nde Hevâzin kabilesine mensup esirlerin serbest bırakılma olayında Resûlullah'ın bu nakîblik sistemini kullandığını açıkça görmekteyiz. Esirlerin serbest bırakılmasında herkesin bir ağızdan konuşması üzerine Resûlullah nakîblere kendi kabileleriyle istişare etmesini ve ona göre huzuruna gelip son kararlarını vermelerini emretmiştir. Emir üzerine nakîbler, kendi kabilelerine dağılmış, kabileleriyle ortak görüşmeleri sonrasında kendi kabilelerine düşen Benî Hevâzin esirlerini serbest bırakmak istediklerini ve peygamberin bu konuda verdiği karara uyacaklarını iletmişlerdir.⁴⁷⁹

Akabe mevkiinde seçilen nakîblerden üç tanesi Benî Evs' ten geriye kalan dokuz nakîbse Benî Hazrec'tendir.⁴⁸⁰ Genel kabul on iki tane olsa da nakîblerin isimleri ve sayıları, sahâbe döneminde ihtilaf ve tartışma konusu olmuştur. Hatta bu konu Ebû Mûsâ el-Eş'arî'ye sorulduğunda sayılarının on dört olduğu yönünde görüş beyan etmiştir.⁴⁸¹ Bizler de çalışmamız esnasında yararlandığımız kaynaklarda dört tane Evs'ten on tane ise Hazrec kabilesinden nakîbin ismini ve bu yöndeki rivâyetleri genel çerçeveyi görmek adına çalışmaya dahil etmek istedik. Böylece Medine Vesikasında zikredilen Ensâr'dan olan kabilelerin adlarıyla nakîblerin arasındaki bağlantıyı ortaya koymak ve Benî Sâide çardağında Ensâr'ın nakîbleri öncülüğünde biat etmelerini görmemiz açısından Ensâr'dan seçilen nakîblere tezin çerçevesine bağlı kalınarak değinmek istedik.

⁴⁷⁹ Ebû Ubeyd, *Kitâbu'l-Emvâl*, C. I, s. 214.

⁴⁸⁰ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 383; İbn Habîb, *Kitâbu'l-Muhabber*, s. 268, 269; el-Belâzürî, *Ensâbu'l-Eş'râf*, C. I, s. 293; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. 1, s. 613; Semhûdî, *Vefâ*, C. I, s. 180.

⁴⁸¹ İbn Ebî Şeybe, *Kitâbu'l-Meğâzî*, s. 466.

3.1.1. Benî Evs'ten olanlar

Üseyd b. Hudayr:⁴⁸² Benî Abdüleşhel kabilesindedir. Babası Hudeyr b. Simâk, kabilesinin önde gelen adamlarından biri olup Buâs Savaşı'nda Evs kabilesinin lideridir. Üseyd, kabilesi tarafından görüşüne önem verilen, okuma yazmayı ve iyi okla mızrak atmaya bilen bir kimsedir. Câhiliye örfünde bu özellikleri taşıyan kimseye “*kâmil*” denilmektedir. Babası ve Üseyd, Câhiliye toplumunda kâmil sıfatını alan ender insanlardandır. Üseyd, Mus'ab b. Umeyr'in vesilesiyle Müslüman olmuş ve II. Akabe Biati'ne katılmıştır.⁴⁸³

Sa'd b. Hayseme:⁴⁸⁴ Evs'ten Benî Ganm b. Silm kabilesindedir. II. Akabe Biatine katılmıştır ve temsilci olarak seçilmiştir.⁴⁸⁵ Benî Amr b. Avf'ın temsilcisidir.⁴⁸⁶

Ebû'l-Heyssem b. Teyyihân:⁴⁸⁷ Benî Abdüleşhel kabilesinin anlaşmalısı Belî b. Amr b. Hâf b. Kudâa kabilesindedir. Her iki biate de katılmış ve son biatte ise kendi kabilesinin temsilcisi olarak ilan edilmiştir.⁴⁸⁸

Genel kabule göre Evs'i temsil eden üç kişiyken kaynaklarımızda dört tane isim zikredilmektedir. Yukarıda zikredilen birinci ve ikinci isimler üzerinde ittifak edilmişken üçüncü isim olarak çoğunluk Ebû'l-Heyssem'in ismini verirken Benî Amr b. Avf kabilesinden Rifâa b. Abdülmünzir'in ismini verenler bulunmaktadır. İbn Hişâm ve Semhûdi, Rifâa'nın adını zikretmekle beraber Ebû'l-Hayseme'nin nakîb olduğuna ve Rifâa'nın nakîbler arasında sayılmadığına dair rivâyeti nakledeleler⁴⁸⁹. İbn Hişâm

⁴⁸² İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 384; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 558, 559; İbn Ebî Şeybe, *Kitâbu'l-Meğâzi*, s. 464; İbn Habîb, *Kitâbu'l-Muhabber*, 268; el-Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, C. I, s. 278, 293.

⁴⁸³ Detaylı bilgi için bkz.: İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, ss. 558- 561; el-Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, C. I, s. 278.

⁴⁸⁴ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 384; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 561; İbn Ebî Şeybe, *Kitâbu'l-Meğâzi*, s. 464; İbn Habîb, *Kitâbu'l-Muhabber*, ss. 268- 269; el-Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, C. III, s. 279, 293.

⁴⁸⁵ Detaylı bilgi için bkz.: İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 447, 561.

⁴⁸⁶ İbn Ebî Şeybe, *Kitâbu'l-Meğâzi*, s. 464; Semhûdi, *Vefâ*, C. I, s. 180.

⁴⁸⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 413, 561; İbn Ebî Şeybe, *Kitâbu'l-Meğâzi*, s. 464; İbn Habîb, *Kitâbu'l-Muhabber*, 268; el-Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, C. I, s. 278, 293.

⁴⁸⁸ Detaylı bilgi için bkz.: İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 412, 413, 561.

⁴⁸⁹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 385; Semhûdi, *Vefâ*, C. I, s. 180.

Rifâa'nın nakîb olmadığını Kâ'b b. Eşref'in nakîblerin isimlerini zikrettiği şiirini referans göstererek delillendirmiştir.⁴⁹⁰

3.1.2. Benî Hazrec'ten olanlar

Es'ad b. Zürâre:⁴⁹¹ Benî Neccâr kabilesindedir. Ensâr'dan ilk Müslüman olanlardandır. Her iki biatte de yerini almış, kendi kabilesinin nakîbi olarak seçilmiştir. Hicretten hemen sonra Şevvâl ayında vefat etmiştir.⁴⁹² Vefatı sonrası Benî Neccâr'ın nakîbi Resûlullah olmuştur.⁴⁹³

Sa'd b. er-Rebî:⁴⁹⁴ Benî Hâris b. Hazrec kabilesindedir. II. Akabe Biati'nde bulunmuştur ve kendi kabilesinin nakîbi olarak ilan edilmiştir. Câhiliye toplumunda okuma yazma bilen nadir kimselerdendir. Uhud savaşında şehit edilmiştir.⁴⁹⁵

Abdullâh b. Revâha:⁴⁹⁶ Benî Hâris b. Hazrec kabilesindedir. Câhiliye toplumunda okuma yazma bilen nadir kimselerden olmakla beraber aynı zamanda şairdir. II. Akabe Biati'ne katılmış ve kendi kabilesinin nakîbi olarak ilan edilmiştir. Resûlullah, Bedir savaşına giderken kendi yerine Medine'ye vekil bırakmış, kendisine çeşitli komutanlık görevleri verilmiş ve son komutanlığı esnasında Mûte Savaşı'nda şehit edilmiştir.⁴⁹⁷

Sa'd b. Ubâde:⁴⁹⁸ Benî Sâide kabilesindedir. Okuma yazmayı bildiği, iyi ok ve mızrak atması sebebiyle Câhiliye toplumunda "kâmil" ismini alan nadir insanlardandır.

⁴⁹⁰ Şiir için bkz.: İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 385.

⁴⁹¹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 383; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C.III, s. 562; İbn Ebî Şeybe, *Kitâbu'l-Meğâzî*, s. 464; İbn Habîb, *Kitâbu'l-Muhabber*, 269; el-Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, C. I, s. 282, 293; Semhûdî, *Vefâ*, C. I, s. 180.

⁴⁹² Detaylı bilgi için bkz.: İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C.III, ss. 562- 565.

⁴⁹³ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 435; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 565; el-Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, C. I, s. 282; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. II, s. 9; Semhûdî, *Vefâ*, C. I, s. 181.

⁴⁹⁴ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 383; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 484, 565; İbn Ebî Şeybe, *Kitâbu'l-Meğâzî*, s. 464; İbn Habîb, *Kitâbu'l-Muhabber*, 269; el-Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, C. I, s. 283, 293; Semhûdî, *Vefâ*, C. I, s. 180.

⁴⁹⁵ Detaylı bilgi için bkz.: İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 584- 585, 565.

⁴⁹⁶ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 384; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 487, 566; İbn Ebî Şeybe, *Kitâbu'l-Meğâzî*, s. 464; İbn Habîb, *Kitâbu'l-Muhabber*, s. 269; el-Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, C. I, s. 283, 293; Semhûdî, *Vefâ*, C. I, s. 180.

⁴⁹⁷ Detaylı bilgi için bkz.: İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, ss. 486- 491, 565- 566.

⁴⁹⁸ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 384; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 566; İbn Ebî Şeybe, *Kitâbu'l-Meğâzî*, s. 464; İbn Habîb, *Kitâbu'l-Muhabber*, 269; el-Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, C. I, s. 291, 293; Semhûdî, *Vefâ*, C. I, s. 180;

Kendi kabilesini temsil etmiştir. Hz. Ömer'in halifeliğinin üçüncü yılında vefat etmiştir.⁴⁹⁹

Münzir b. Amr:⁵⁰⁰ Benî Sâide kabilesindedir. II. Akabe Biati'ne katılmış ve Benî Sâide'yi temsil etmiştir. Câhiliye toplumunda okuma yazma bilen nadide insanlardandır. Bi'r-i Ma'ûne olayında şehit edilmiştir.⁵⁰¹

El-Berâ' b. Ma'rûr:⁵⁰² Benî Ubeyd b. Adî b. Ganm b. Selîme kabilesindedir. II. Akabe Biati'ne katılmış ve kendi kabilesinin temsilciliğini yapmıştır. Akabe mevkiinde Resûlullah'la konuşan ilk kişilerden biridir. Aynı zamanda nakîblerden vefat eden ilk kimsedir. Peygamber, Yesrib'e hicret etmeden yaklaşık bir ay önce Safer ayında vefat etmiştir.⁵⁰³ Resûlullah, Benî Seleme kabilesinin reisliğine oğlu Bişr b. Berâ'yı atamıştır.⁵⁰⁴

Abdullâh b. Amr:⁵⁰⁵ Benî Harâm b. Kâ'b b. Ganm b. Kâ'b b. Selîme kabilesindedir. II. Akabe Biati'ne katılmış ve kendi kabilesinin temsilcilerinden biridir. Uhud savaşında şehit edilmiştir.⁵⁰⁶

Ubâde b. es-Sâmit:⁵⁰⁷ Benî Ganm b. Avf b. Amr b. Hazrec kabilesindedir. Bunlara Kavâkile'de⁵⁰⁸ denmektedir. II. Akabe Biati'ne katılmış ve kendi kavminin temsilcisi olmuştur.⁵⁰⁹

⁴⁹⁹ Detaylı bilgi için bkz.: İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, ss. 566- 570.

⁵⁰⁰ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 384; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 514, 570; İbn Ebî Şeybe, *Kitâbu'l-Meğâzî*, s. 464; İbn Habîb, *Kitâbu'l-Muhabber*, ss. 269- 270; el-Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, C. I, s. 291, 293; Semhûdî, *Vefâ*, C. I, s. 180.

⁵⁰¹ Detaylı bilgi için bkz.: İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 514- 515, 570.

⁵⁰² İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 384; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 571; İbn Ebî Şeybe, *Kitâbu'l-Meğâzî*, s. 464; İbn Habîb, *Kitâbu'l-Muhabber*, 270; el-Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, C. I, s. 285, 293; Semhûdî, *Vefâ*, C. I, s. 180.

⁵⁰³ Detaylı bilgi için bkz.: İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, ss. 571- 572; el-Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, C. I, s. 285.

⁵⁰⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 529.

⁵⁰⁵ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 384; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 520, 573; İbn Ebî Şeybe, *Kitâbu'l-Meğâzî*, s. 464; İbn Habîb, *Kitâbu'l-Muhabber*, 270; el-Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, C. I, s. 288, 293; Semhûdî, *Vefâ*, C. I, s. 180.

⁵⁰⁶ Detaylı bilgi için bkz.: İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, ss. 520- 523, 572- 573.

⁵⁰⁷ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 384; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 506, 573; İbn Ebî Şeybe, *Kitâbu'l-Meğâzî*, s. 464; İbn Habîb, *Kitâbu'l-Muhabber*, 270; el-Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, C. I, s. 291, 293; Semhûdî, *Vefâ*, C. I, s. 180.

⁵⁰⁸ Ganm'a Kavkal dendiği için bu ismi almışlardır. Bkz.: el-Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, C. I, s. 291.

⁵⁰⁹ Detaylı bilgi için bkz.: İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 506, 573.

Belâzürî, nakîblerin isimlerini naklederken Ubâde yerine Hârice b. Zeyd'in ismini zikrederken⁵¹⁰ İbn Habîb ise nakîbler arasında Hârice b. Zeyd'le beraber Ubâde'nin de ismini vermiştir.⁵¹¹ Listenin sonunda İbn Kelbî'nin Râfi' b. Mâlik yerine Hârice b. Zeyd'i zikrettiğini, Huzâmî'nin ise Râfi' b. Mâlik'i kabul edip Hârice'yi nakîb olarak saymadığına dair rivâyeti de nakleder.⁵¹² İbn Habîb, Huzâmî'nin görüşünü Kâ'b b. Eşref'in nakîblerin isimlerini saydığı şiirini örnek vererek destekler. Şöyle ki Resûlullah, Medine'ye hicret ettikten sonra Ebû Süfyân ve Übeyy b. Halef, Ensâr'ın önde gelen kişilerine tehdit içerikli bir mektup yazıp yollamışlardır. Kâ'b, ise bu mektuba karşılık nakîblerin isimlerinin tek tek saydığı şiirini Mekke müşriklerine karşı muhtemelen nispet amaçlı bir reddiye olarak okumuştur.⁵¹³

Râfi' b. Mâlik:⁵¹⁴ Benî Züreyk b. Âmir kabilesindedir. Câhiliye Döneminde okuma yazmayı bildiği iyi ok ve mızrak attığı söylenmektedir. Bu ayırıcı özelliklerinden dolayı kendisine “*kâmil*” denilmiştir. Râfi, Ensâr'dan ilk Müslüman olanlar arasındadır. II. Akabe Biati'ne katılmış ve kavmini temsil etmiştir. Uhud Savaşı'nda şehit edilmiştir.⁵¹⁵

3.1.3. Muhâcirlerden Nakîb Olanlar

Resûlullah'ın son biatte kendi kavmi olan Kureyş yani Muhâcirler için kefil olması ve ardından Medine'ye gittikten sonra danışma kurulunu oluşturması konumuz açısından önemlidir. Zira bu kurulda Muhâcirlerin önde gelenlerinin katıldığı bir heyet bulunmaktadır. Böylece Resûlullah, Medine'de Muhâcir ve Ensâr'dan oluşan nakîbler aracılığıyla yönetim mekanizması kurmuştur. Medine Vesikası'nın ilk başında Kureyş'ten Muhâcirlerin de bir grup olarak sadece kavimsel manada ismi

⁵¹⁰ el-Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, C. I, s. 293.

⁵¹¹ Bkz.: İbn Habîb, *Kitâbu'l-Muhabber*, s. 269, 270.

⁵¹² İbn Habîb, *Kitâbu'l-Muhabber*, 271.

⁵¹³ Detaylı bilgi için bkz.: İbn Habîb, *Kitâbu'l-Muhabber*, 271; Şiirin içeriği için bkz.: İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 385; İbn Habîb, *Kitâbu'l-Muhabber*, 272- 274.

⁵¹⁴ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 384; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 574; İbn Ebî Şeybe, *Kitâbu'l-Meğâzî*, s. 464; İbn Habîb, *Kitâbu'l-Muhabber*, s. 270; el-Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, C. I, s. 284, 293; Semhûdî, *Vefâ*, C. I, s. 180.

⁵¹⁵ Detaylı bilgi için bkz.: İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, ss. 573- 574; el-Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, C. I, ss. 284- 285.

zikredilmekle⁵¹⁶ beraber Muhâcirlerin nakîblerini, Hz. Muhammed'in vefatı sonrasında ortaya çıkan hilâfet tartışmasında açıkça görmekteyiz.

İbn Habîb, Muhâcirlerden oluşan on iki nakîbin isimlerini “*Resûlullah'ın Havârîleri*” başlığı altında zikreder.⁵¹⁷ Bu isimler;

Ebû Bekir et-Teymî (ö. 12 /634)

Ömer b. Hattâb el- Adî (ö. 23/ 644)

Osmân b. Affân el- Emevî (ö 35/ 656)

Ali b. Ebî Tâlib el-Hâşimî (ö. 40/ 661)

Abdurrahmân b. Avf ez- Zührî (ö. 32/ 652)

Sa'd b. Ebî Vakkâs ez- Zührî (ö. 55/ 675)

Talha b. Ubeydullâh et-Teymî (ö. 97/ 715)

Zübeyr b. Avvâm el-Esedî (ö. 36/656)

Ebû Ubeyde b. Cerrâh el-Fihri (ö. 18/ 639)

Hamza b. Abdulmuttalib el-Hâşimî (ö. 3/ 625)

Ca'fer b. Ebî Tâlib el-Hâşimî (ö. 8/ 629)

Osmân b. Maz'ûn el-Cumâhî (ö. 2/ 623)

Bizler, Ensâr'dan nakîblerin II. Akabe Biati'nde seçildiklerini bilmekle beraber ne yazık ki Muhâcirlerin ne zaman nakîb olarak seçildiklerini bilmemekteyiz. Muhtemelen hicret öncesinde bu nakîbler oluşturulmuştur. Zira Habeş'e birinci hicrette Osmân b. Maz'ûn'un önderliğinde Muhâcirler hicret etmişken⁵¹⁸ ikincisinde ise Ca'fer öncülüğünde hicret gerçekleşmiştir.⁵¹⁹ Mekkeli müşriklerin heyeti Habeşistan'a gidip

⁵¹⁶ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 431; Ebû Ubeyd, *Kitâbu'l-Emvâl*, C. I, s. 307, 308.

⁵¹⁷ İbn Habîb, *Kitâbu'l-Muhabber*, s. 474.

⁵¹⁸ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 287.

⁵¹⁹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 287; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. IV, s. 31.

Necâşî'den Muhâcirleri istediğinde de kralın huzuruna Müslümanların lideri olarak Ca'fer'in çıktığını ve Habeş'teki Muhâcirleri temsil ettiğini kaynaklarımızdan öğrenmekteyiz.⁵²⁰

Yukarıda zikredilen Muhâcir nakîblerin mensup olduğu kabileler arasında Benî Cumâh kabilesinden Osmân b. Maz'ûn ve Benî Adî kabilesinden Ömer b. Hattâb dışında zikredilen diğer isimlerin Mutayyebûn grubuna ait kabilelerin birer fertleri olduğunu da belirtmek isteriz.⁵²¹

Resûlullah'ın Muhâcir grubunun liderlerini seçerken hangi kriterleri ve şartları gözeterek böyle bir seçim yaptığını bilmemekle beraber İslâm'ın Mekke Döneminde Resûlullah'ın nübüvvetine en çok karşı çıkanların ne yazık ki Ahlâf grubu üyelerinin olduğunu kaynaklarımızdan bilmekteyiz. Resûlullah, acaba bu yolla “*Ahlâf grubuna karşı Mutayyebûn grubunun desteğini almak veya Ahlâf grubunun İslâm'a karşı olan sert tutumunu yumuşatmayı mı hedeflemekteydi?*” gibi sorular akla gelebilir. Resûlullah'ın ilk dönemlerde Allah'a iki Amr'dan birininin Müslüman olmasını ve zikrettiği iki Amr'ın birincisi Adîyyoğullarından Ömer b. Hattâb iken diğeri ise Mahzûmoğullarından Ebû Cehil Amr b. Hişâm'ın olması ve iki Amr'ın da Ahlâf grubundan olması Resûlullah'ın bu muhalif grubunun desteğini almak ve sert tutumlarını yumuşatmak istediğini doğrular mahiyettedir.⁵²²

3.2. Medine'de Siyasi Yapılanmanın Oluşumu

Allah Resûlünün, yeni yurda hicret etmeden önce siyasi ve sosyolojik açıdan temeli attığını daha önce belirtmiştik. Biatlerde Allah ve Resûlü'ne itaat edilecek ve asi olunmayacak ifadesi aslında İslâm'ın yayılabilmesi ve küfrün ortadan kaldırılabilmesi adına devlet başkanına itaat ilk şarttır.⁵²³ Sadece bunun yeterli olmadığını bilen Resûlullah, hicretten kısa bir zaman sonra Ensâr ve Muhâcir gibi iki farklı grubu din kardeşliği çatısı altında toplamıştır. Ek olarak Yahudileri de bu idari yapılandırmanın içine dahil etmek isteyen Resûlullah bu sefer hazırlattığı vesika ile millet/ ümmet

⁵²⁰ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 297; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. IV, s. 31.

⁵²¹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 131.

⁵²² İbn İshâk, *es-Sîre*, s. 224; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 305; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, ss. 248- 249.

⁵²³ İbn Abdirabbih, *Hükümdar ve Siyaset Kitabı*, s. 12.

çatısını kurmuştur. Atılan bu adımların amacı ise var olan küçük toplulukları birleştirmek ve İslâm temelli bir idari yapıyı kurmaktır.⁵²⁴

İnsanlar, güçlü iradeye sahip lideri ister istemez dinler ve bir müddet sonra ona itaat etmeye başlarlar. Kendi iradelerini teslim ettikleri lider artık onlar için sarsılmaz bir kaledir. Kureyş'in Kusayy b. Kilâb'ın yaptıklarını sarsılmaz kurallar olarak atfedip ölümünün üzerinden asırlar geçse dahi onun yaptıklarından vazgeçmemeleri gibi.⁵²⁵ İslâm'ın Mekke döneminde yakından şahit olduğumuz bu durum açıkça bu taassubun göstergesidir.⁵²⁶ Zira Mekkeli müşriklerin Resûlullah'la yapıkları en küçük bir tartışma ya da konuşmada ister istemez “*atalarımız*⁵²⁷” tabirini kullandıklarını görmekteyiz.

Kusayy,⁵²⁸ Kureyş'in Mekke'deki hakimiyetinin sağlayıcısıdır. Zira o dönemde dağınık bir vaziyette başka yerlerde bulunan Kureyş kabilesini Mekke'de toplamıştır.⁵²⁹ Kureyş'in her kabilesine bir mahalle tahsis eden Kusayy, böylece Mekke'deki hakimiyetini sağlamıştır.⁵³⁰ Bunun yanında Hicâbe, Sikâye, Rifâde, Nedve, Livâ gibi görevleri ve yetkileri de kendi elinde toplamıştır.⁵³¹

Kusayy, Mekke'nin idaresini ve görevlerini tam bir şekilde yapmak için kapısı Kâbe'ye açılan Dâru'n-Nedve denilen bir danışma meclisi inşa etmiştir. Sadece Kureyş'e mensup ve kırk yaşından büyük olanların katılabileceği bu mecliste savaş, barış gibi idari ve askeri konuşmalar dışında evlilik gibi sosyal olaylar da istişare sonucunda burada bir karara bağlanmıştır.⁵³²

Kusayy, Mekke'yi yeniden inşa etmek için Mekke'de yapmış olduğu şeyleri muhtemelen annesi Fâtıma bt. Sa'd'ın, Rebâa b. Haram el-Kudâa'yla evliliği sonrası

⁵²⁴ Bilgiseven, *Din Sosyolojisi*, s. 275.

⁵²⁵ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 126; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. I, s. 52.

⁵²⁶ el-Bakara Sûresi, 2/ 170; el-Fetih Sûresi, 48/ 26.

⁵²⁷ el-Bakara Sûresi, 2/ 170; el-A'râf Sûresi, 7/ 70; en-Nahl Sûresi, 16/ 35.

⁵²⁸ Gerçek adı Zeyd olup küçük yaşında annesinin başka bir erkekle evlenmesi sonrasında kavminden uzak bir yerde büyüdüğü için ona, Kusayy yani uzakta büyüyen ismi verilmiştir. Detaylı bilgi için bkz.: İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. I, s. 48; el-Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, C. I, s. 55; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, c I, s. 555.

⁵²⁹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 125; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. I, s. 52; el-Ezrakî, *Ahbâru Mekke*, s. 173; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, C. I, ss. 556- 557.

⁵³⁰ el-Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, C. I, s. 56; Hudeyr Abbâs e-Cümeyle, *Kureyş*, s. 165.

⁵³¹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 125; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. I, s. 52; el-Ezrakî, *Ahbâru Mekke*, s. 174; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, C. I, s. 557.

⁵³² İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 126; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. I, s. 52; el-Ezrakî, *Ahbâru Mekke*, ss. 176- 177; el-Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, C. I, s. 59; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, C. I, s. 557.

Şam'a gidip orada yaşamasından bilmektedir.⁵³³ Çünkü o dönem Şam, Gassani Devleti sınırları içerisindeydi.⁵³⁴ Bir devletin sınırları içerisinde büyüyen Kusayy, böylece bir devlet yapılanmasını, şehrin nasıl kurulduğunu ya da korunmasını yakından görmüş olmalıdır.

Kusayy, kendi idaresi altında bulunan yerlerin sınırlarını da belirlemiştir. İbrâhim (as.), Mekke'nin sınırlarını belirleyip harem ilan ettikten sonra Kusayy, bu harem sınırını tekrardan yenilemiştir.⁵³⁵ Belirlenen bölge içerisinde uyulması gereken özel kurallar koyulmuştur. Harem sınırları içerisinde ağaçların kesilmesi, otların yolunması ve adam öldürmek yasak kapsamındadır.⁵³⁶ Hatta Mekke, Kureyş'in kolları arasında paylaştırıldıktan sonra bu aileler, kendilerine tahsis edilen yerlerde evlerini inşa etmek istediklerinde arazilerinde bulunan ağaçların kesilmesi konusunda Kusayy'dan izin istemişlerdir.⁵³⁷

Resûlullah'ın hicret öncesinde ve hicret sonrasında Medine'de yaptığı faaliyetlerin ve attığı adımların Kusayy'le benzerliklerinin olduğunu görmekteyiz*. Resûlullah (s.a.v) da önce idareyi tam manasıyla eline almış ardından faaliyetlerini adım adım uygulamaya koymuştur. Medine'de Kureyşli Müslümanlar için şehir planı yapmış ve evler tahsis etmiştir. Medine'de kendi evinin içinde bulunduğu bir mescit inşa ettirmiştir. Bu mescit askeri, siyasi, sosyal, dini açıdan toplanma ve karar yeri olarak kullanılmıştır. Aynı şekilde Medine'nin de Mekke gibi harem ilan edildiğini ve sınırlarının da bizzat Resûlullah tarafından belirlendiğini bilmekteyiz.⁵³⁸ Medine'deki harem sınırları içerisinde ağaç kesmemek, adam öldürmemek, avlanmamak hatta silah

⁵³³ Detaylı bilgi için bkz.: İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 120; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. I, s. 48; el-Ezrakî, *Ahbâru Mekke*, s. 169- 170; el-Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşraf*, C. I, s. 55; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. I, s. 555

⁵³⁴ el-Cümeily, *Kureyş*, s. 165.

⁵³⁵ Detaylı bilgi için bkz.: el-Ezrakî, *Ahbâru Mekke*, s. 684.

⁵³⁶ el-Ezrakî, *Ahbâru Mekke*, ss. 678- 679.

⁵³⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. I, s. 52; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. I, s. 557.

* Resûlullah'ın Medine'de yaptıkları ve attıkları adımları daha iyi görmek adına araştırmanın çerçevesine bağlı kalınarak Kusayy hakkında kısa bir bilgi verme amacımız budur.

⁵³⁸ Resûlullah sınırları çizmesi için Kâ'b b. Mâlik'i görevlendirmiştir. Medine'nin çevresi 12 mil/ 1 berid mesafesinde sınırlar belirlenmiştir. (1 berid ve 12 mil yaklaşık 20 km'lik bir alana denk geliyor.) Detaylı bilgi için bkz.: İbn Zebâle, *Ahbâru'l-Medîne*, s. 189; Semhûdî, *Vefâ*, C. I, s. 80.

dahi taşımamak gibi özel kurallar belirlenmiştir.⁵³⁹ Harem olayı, Medine Vesikasında da vurgulanarak Medine’de yaşayan herkes tarafından kabul edilmesi sağlanmıştır.⁵⁴⁰

3.3. Medine Vesikası

Hiz. Muhammed, Medine’ye geldikten sonra Yahudilerin otoritesini bitirmek ve İslâm medeniyetini sağlam temellere oturtmak için yazılı bir anlaşma metni hazırlamıştır. Bu metnin içerisinde siyasi anlamda çok önemli detayların olduğunu görmekteyiz. Her ne kadar o dönemde yazı kültürü Araplar arasında çok gelişmemişse de Resûlullah Yahudilerin Ehl-i Kitâb olduklarını bilerek ve yazı kültürünün o günkü Medine ortamında varlığını göz önüne alarak şartlara uygun adım atmıştır.

Medine’de Muhâcirler, Ensâr, Yahudiler ve müşrikler bir arada yaşamaktaydılar. Böyle karışık bir ortamda Resûlullah, barış ortamını ya da kurmak istediği devleti zarara ve sekteye uğratacak bütün ihtimalleri yazılı bir metinle netleştirmiş, Medine’de yaşayan herkesi metne dahil etmekle de kapsayıcı hale getirmiştir. Bu anlaşmayla Yahudiler, Resûlullah’a tabi konumuna gelmişlerdir.

Hazırlanan vesikayla, Yahudilerin sadece siyasi anlamda değil dini ve ekonomik anlamda da Medine’deki otoriteleri ve etkileri kırılmaya çalışılmıştır.⁵⁴¹ Müslümanlar ilk başlarda namaz için Yahudilerin kiblesiyle ortak olan Beytü’l-Makdis’e doğru yöneliyorlardı. Bu durumdan açıkça rahatsız olan Resûlullah, gökyüzüne başını kaldırıp Allah’tan Kâbe’nin kible olması yönünde temennide bulunmuştur.⁵⁴² Yine aynı şekilde Resûlullah, hicret sonrası Müslümanları namaza çağırmak istediklerinde gelen cevaplar arasında Yahudilerin kullandığı boru seçeneğini de kabul etmemiştir.⁵⁴³ Ekonomik anlamda ise Resûlullah, çarşı olarak Yahudilerin çarşısına alternatif kendi çarşılarını kurmuştur.

Anlaşma metninin başında bu anlaşmanın Resûlullah, Muhâcir, Ensâr ve onlara tabi olanlar arasında yapıldığına dair ifadenin olması tarafları görmemiz açısından önemlidir. Yahudilerin ise tabi konumuna alınması artık Medine’de etkin gücün ve

⁵³⁹ İbn Zebâle, *Ahbâru’l-Medîne*, ss. 188- 192; el-Belâzürî, *Futûhu’l-Buldân*, ss. 14- 15.

⁵⁴⁰ İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, s. 432; Ebû Ubeyd, *Kitâbu’l-Emvâl*, C. I, s. 309.

⁵⁴¹ Arslantaş, *Hiz. Muhammed Döneminde Yahudiler*, ss. 157- 158.

⁵⁴² el-Bakara Sûresi, 2/ 144; İbn Sa’d, *et-Tabakât*, C. I, s. 208; Semhûdî, *Vefâ*, C. I, s. 275.

⁵⁴³ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, C. I, s. 212.

otoritenin kimlerin elinde olacağı yazılı, açık bir beyandır.⁵⁴⁴ Anlaşma metninin başlarındaki bir diğer önemli detaysa “*ümme*⁵⁴⁵” kavramıdır. Bu kavram metinde sadece Müslümanları değil Medine’de yaşayan herkesi kapsayan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

Anlaşma metninin içerisinde kabilesel olarak bazı isimler zikredilmiştir. İlk sırada Kureyş Muhâcirleri zikredilirken ardından Ensâr’dan Benî Avf, Benî Sâide, Benî Hâris, Benî Neccâr, Benî Amr b. Avf, Benî Nebî, Benî Cüşem, Benî Evs’in isimleri zikredilmiştir. Bu kabilelerden her birinin tek tek diyet ödeme ve esirlerin kurtarılması şartları hak ve eşitlik üzere ayrıca maddelere yazılmıştır.⁵⁴⁶

Çalışmamız esnasında vesikada zikredilen ana kabile adları ile Ensâr’dan seçilen nakîbler arasında bir bağlantı olduğunu görmekteyiz. Zikredilen ana kabile isimleriyle nakîblerin mensubu oldukları ana kabileler aynıdır. Böylece belirtilen kabileler ve onlara tabi olan Yahudi ya da diğer anlaşmalı kabileler de II. Akabe Biati’nde seçilen nakîbe bağlı olarak zikredilen kabile ismi altında toplanmış ve öz bir vesika oluşturulmuştur. Sırasıyla vesikadaki kabileleri incelersek,

Benî Avf: Hazrec kabilesinden Avf b. Amr b. Avf kabilesidir. Bu kabileye Kavakile denmekle beraber Benî Ganm b. Avf b. Amr b. Avf kabilesinden ise nakîb olarak Ubâde b. es-Sâmit seçilmiştir.⁵⁴⁷

Benî Sâide: Hazrec’ten, Benî Sâide kabilesindedir. Bu kabileyi temsilen Sa’d b. Ubâde⁵⁴⁸ ve Münzir b. Amr⁵⁴⁹ seçilmiştir.⁵⁵⁰

Benî Hâris: Hazrec’in oğullarından biridir. Aslında bu kabileden beş tane nakîb seçilmiştir. Bunlardan iki tanesi, Benî Haris b. Hazrec b. Kâ’b’dan İmrülkays’ın iki oğlu olan Mâlik ve Amr ailelerinden seçilmişlerdir. Benî Mâlik b. İmrülkays’tan Sa’d b. er-

⁵⁴⁴ Detay için bkz.: İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, ss. 430- 433.

⁵⁴⁵ “*Bu anlaşma, Nebi Muhammed, Kureyşli ve Yesribli Müslümanlar arasındadır. Aynı zamanda onlara tabii olan, onların safına katılan ve onlarla mücadele eden kimseleri de kapsamaktadır. Onlar, diğer insanlardan ayrı olarak tek bir ümmettir.*” maddesi için bkz.: İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, s. 431; Ebû Ubeyd, *Kitâbu’l-Emvâl*, C. I, s. 307.

⁵⁴⁶ İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, s. 431; Ebû Ubeyd, *Kitâbu’l-Emvâl*, C. I, s. 307, 308.

⁵⁴⁷ İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, s. 384; İbn Sa’d, *et-Tabakât*, C. III, s. 506, 573.

⁵⁴⁸ İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, s. 384; İbn Sa’d, *et-Tabakât*, C. III, s. 566.

⁵⁴⁹ İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, s. 384; İbn Sa’d, *et-Tabakât*, C. III, s. 514, 570.

⁵⁵⁰ Semhûdî, *Vefâ*, C. I, s. 180.

Rebî⁵⁵¹ ve Benî Amr b. İmrülkays'tan ise Abdullâh b. Revâha⁵⁵² nakîb olarak seçilmişlerdir.⁵⁵³ Şunu da belirtmeliyiz ki Benî Haris kabilesinin iki alt kolu da vesikada isimsel olarak zikredilmiştir. Bunlar Benî Sâide ve Benî Cüşem kabileleridir. Zikredilen bu iki aile önemli veya mensubu çok olan kabileler olduğu için isimsel olarak bir daha zikredilme ihtiyacı duyulmuş olabilir.

Benî Neccâr: Hazrec'ten Benî Neccâr kabilesidir. Neccâr'ın gerçek adı ise Teymullah'tır. Bu kabileden Es'ad b. Zürâre nakîb olarak seçilmiştir.⁵⁵⁴

Benî Amr b. Avf: Mâlik b. Evs'in bir diğer oğlu olan Avf b. Amr kabilesidir. Bu kabileden Rifâa b. Abdülmünzir'in ismi her ne kadar bazı kaynaklarda zikredilse de nakîb olup olmadığını bilmemekteyiz.⁵⁵⁵ Kubâ'da yaşayan Evs'ten Benî Amr b. Avf ailesinin Muhâcirleri ve Resûlullah'ı evlerinde misafir ettikleri hâlde bu kabileden bir nakîbin seçilmemiş olması ve kabilenin vesikada isminin zikredilecek kadar önemli olması birbiriyle çelişmektedir. Tabi doğrusunu Allah bilir.

Benî Nebî: Evs'ten Mâlik b. Nebî kabilesidir. Nebî'in diğer bir adı Amr'dır⁵⁵⁶. Bu kabileye bağlı Benî Abdüleşhel ailesinden Useyd b. Hudayr nakîb olarak seçilmiştir.⁵⁵⁷ Aynı zamanda Benî Abdüleşhel'in anlaşmalısı Benî Beli kabilesinden ise Ebû'l- Heysen b. Teyyihân nakîb olarak seçilmiştir.⁵⁵⁸

Benî Cüşem: Hazrec'ten Benî Cüşem kabilesidir. Bu kabileye mensup üç nakîb seçilmiştir. Tezid b. Cüşem ve Gad b. Cüşem şeklinde iki önemli alt kolu vardır Benî Tezid kabilesine bağlı olan iki aileden iki nakîb seçilmiştir Bunlar, Benî Selime'ye bağlı Adî b. Ganm ve Kâ'b b. Ganm aileleridir. Benî Adî'den el-Berâ' b. Ma'rûr,⁵⁵⁹ Benî

⁵⁵¹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, ss. 383- 384; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 484, 565.

⁵⁵² İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 384; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 487, 566.

⁵⁵³ Semhûdî, *Vefâ*, C. I, s. 180.

⁵⁵⁴ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 383; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 562; Semhûdî, *Vefâ*, C. I, s. 180.

⁵⁵⁵ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 384; Semhûdî, *Vefâ*, C. I, s. 180.

⁵⁵⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 388.

⁵⁵⁷ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 384; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 558, 559; Semhûdî, *Vefâ*, C. I, s. 180.

⁵⁵⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 413, 561.

⁵⁵⁹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 384; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 571; Semhûdî, *Vefâ*, C. I, s. 180.

Kâ'b'dan ise Abdullâh b. Amr⁵⁶⁰ ailelerini temsilen nakîb seçilmişlerdir. Gadb b. Cüşem'den ise Benî Züreyk kabilesinden Râfi' b. Mâlik nakîb olarak ilan edilmiştir.⁵⁶¹

Benî Evs: Evs' ten Benî Ganm b. Silm kabilesinden ise Sa'd b. Hayseme nakîb olarak seçilmiştir.⁵⁶²

Anlaşmada Müslümanların gücünü desteklemek adına tüm Müslümanların, bir haksızlık karşısında tek yumruk olmaları konusunda destek ve birlik mesajı madde olarak metne eklenmiştir. Herkes için aynı derecede olan bu madde gereği Müslümanın çocuğu dahi olsa anlaşmaya karşı bir hareket yaptığı takdirde yine de cezasını çekecektir. Tamamen eşitlik ve adalet üzerine maddeler bulunan bu metinde zayıf ve güçsüz Müslümanların hakları korunmaya çalışılarak herkes için güvenli bir ortamın adımları atılacağı sinyalleri verilmiştir.⁵⁶³ Çünkü siyaseti en güzel şekilde yapan lider, halkının kalbini ve bedeni ortak bir çizgide yani adalet ve eşitlik çizgisinde buluşturabilendir.⁵⁶⁴ İnan'ın da dediği gibi özelde Muhâcirler genelde ise Medine halkı için huzurlu bir ortam, çevre ve güven önem arz eden bir konudur.⁵⁶⁵ Resûlullah, bu yöndeki adımı muâhâtle beraber Medine Vesikasının hazırlanmasıyla pekiştirmiştir.

Anlaşma metninde var olan diğer konular ise Müslümana karşı asla kâfirlere yardım ve onlarla antlaşma yapılmayacağı, müşriklerin korunulmayacağı ve himaye edilmeyeceği vurgulanmıştır.⁵⁶⁶ Medine'de yeni bir yapılanmanın sağlanabilmesi için bu madde ve içeriğin eklenmesi özellikle bu yapının korunması adına bu maddenin belirtilmesi hak ve batılın ayırımına vurgu açısından önemlidir. Ortaya çıkabilecek herhangi bir ihtilaf ve problem ise Allah ve Resûlüne danışılarak çözüme gidilecektir maddesi ise artık otoritenin İslâm merkezli olacağı işaretidir.⁵⁶⁷

⁵⁶⁰ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 384; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. III, s. 520,573; Semhûdî, *Vefâ*, C. I, s. 180.

⁵⁶¹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 384; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. 3, s. 574; Semhûdî, *Vefâ*, C. I, s. 180.

⁵⁶² İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 384; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. 3, s. 561.

⁵⁶³ Detay için bkz.: İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 431; Ebû Ubeyd, *Kitâbu'l-Emvâl*, C. I, s. 308.

⁵⁶⁴ İbn Abdirabbih, *Hükümdar ve Siyaset*, s. 43.

⁵⁶⁵ İnan, *Kur'ân-ı Kerîm'e Göre İslâm Toplumunda İçtimai Hayat ve Sosyal İlişkiler*, s. 36.

⁵⁶⁶ Daha deyalı bilgi için bkz.: İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, ss. 431- 432; Ebû Ubeyd, *Kitâbu'l-Emvâl*, C. I, s. 308.

⁵⁶⁷ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 432.

3.4. Kureyş ve Diğer Kabilelerle İlişkiler

Resûlullah Medine'deki sosyolojik, siyasi ve dini alt yapıyı kurduktan ve sağlamlaştırdıktan sonra çevredeki Arap kabileleriyle anlaşmalar yapmak için adımlar atmıştır. Zira İslâm'ın Medine'de kökleşmesi ve yayılması amacıyla dini ve ekonomik anlamda bir anlaşma yapılması elzemdir. Bu faktörlere siyasi etkeni de ekleyebiliriz. Zira Kureyş'ten haberdar olmak ve Medine'ye gelebilecek herhangi bir tehlikeyi önceden haberdar olup önlemini almak açısından civardaki kabilelerle ittifak yapılması zorunlu olmuştur.

Hicret, Arap Yarımadasındaki mevcut düzenin değişeceğinin zaten sinyallerini vermiştir. Zira artık Kureyş, kendi sınırları içerisinde dokunulmazlığını kaybetmeye başlamıştır. Şöyle ki İslâm öncesinde ticaret yolları üzerinde yaşayan kabilelerle ticaret anlaşmaları bulunmaktaydı. Böylce bu anlaşmalar vasıtasıyla ticaret kervanları zarar görmeden yolculuk yapabilmekteydiler.⁵⁶⁸

Resûlullah, hicret ettikten sonra Cüheyne kabilesi, Müslümanlarla anlaşma yapmak amacıyla gönüllü olarak Medine'ye gelmiştir. Bu kabile, Resûlullah'a "*Bizim bölgemize girdiniz. Size güvenebileceğimize dair bize bir şeyler ver. Böylece biz, size güvenelim; siz de bize.*" teklifinde bulunmuşlardır. Benî Cüheyne henüz Müslüman olmadıkları hâlde Resûlullah, onlarla anlaşma yapmıştır.⁵⁶⁹ Çünkü o günlerde Müslümanlar, Medine'de sayıca az ve olası bir tehlikeye karşı korunmasızlardı. Bu konuda Allah'ın, Enfâl Sûresi'nde "*Barışı isteyenler varsa sen de barışı tercih et.*"⁵⁷⁰ şeklindeki barış ortamını destekleyen âyeti de bu tutumu desteklemektedir.

Allah Resûlü şartları sağladıktan ve alt yapıyı oluşturduktan sonra Müslümanların etkin gücünü göstermek açısından seriyyeler çıkarmıştır. Aynı zamanda kendisi de gazvelerin başında seferlere katılmıştır. İlk gazvesi olan Ebvâ Gazvesi'ne Resûlullah Safer ayında çıkmış ve Veddân'a kadar ilerlemiştir. Burada Benî Damre kabilesinin⁵⁷¹

⁵⁶⁸ Kureyş Sûresi, 106/ 1-4; el-Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşraf*, C. I, s. 66.

⁵⁶⁹ İbn Ebî Şeybe, *Kitâbu'l-Megâzî*, s. 172.

⁵⁷⁰ el-Enfâl Sûresi, 8/ 61.

⁵⁷¹ Mekke ile Benî Damre kabilesinin yaşadığı yer arasındaki mesafe altı mildir. (Yaklaşık 10 kilometreye denk gelmektedir.) Bkz.: İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. II, s. 11.

lideri Maşî b. Amr'la dostluk ve savaşmamak üzere anlaşma yapmıştır.⁵⁷² Resûlullah'ın daha hicretinin üzerinden tam bir yıl geçmeden Mekke sınırlarına yakın olan bu kabileyile anlaşma yapması çok önemli bir detaydır.⁵⁷³ Muhtemelen Benî Damre veya anlaşmalı olduğu kabileler çok güçlü kabilelerdi. Zira Benî Damre kabilesinin, Resûlullah'la ittifak yapması bir nevi Kureyş'e savaş açmak anlamına gelmektedir. Anlaşma sonrasında Medine'ye dönen Resûlullah, Cemâziyelevvel ayına kadar burada ikamet etmiş daha sonra bu ay içerisinde Uşeyre Gazvesi'ne çıkmıştır. Uşeyre mevkiinde Benî Damre kabilesinin anlaşmalı Benî Müdlic kabilesi ve onların anlaşmalı olduğu diğer kabilelerle dostluk ve saldırmazlık üzerine ittifak yapmıştır.⁵⁷⁴

Resûlullah, Kureyş'ten emin olmak için ittifaklar ve anlaşmalar yapmaktaydı ama daha hicret etmeden önce bu stratejisini uygulamaya koyduğunu anlamaktayız. Resûlullah'ın amcası Abbâs, Müslüman olduğu hâlde Mekke'de ikamet etmiştir. Aslında Abbâs da diğer Muhâcirler gibi hicret etmek istemiş lakin hicret edeceği zaman Resûlullah, "*Bulunduğun yerde mücahit olarak kalman daha münasiptir.*" buyurmuştur. Mekke'de kalmaya devam eden Abbâs, müşriklerin ne yapıp ettiklerini bizzat Resûlullah'a mektup yazarak haber vermiştir.⁵⁷⁵ Uhud Savaşı'nda Kureyş'in yaptığı hazırlıkları ve gerekli bilgileri bir mektuba yazarak Resûlullah'a önceden ulaştırmıştır.⁵⁷⁶

Resûlullah'ın yaptığı anlaşmalar sadece hicretten sonra atılan adımlardan ibaret değildir. Aksine, öncesinde de Resûlullah'ın ve ashâbının anlaşmalı olduğu kabileler bulunmaktaydı. Nitekim hicret yolculuğunda Resûlullah ve kervanındaki kişiler Medine'ye yakın Arc mevkiine geldiklerinde Ebû Bekir, Eslem kabilesinin lideri Ebû Temim'den bazı şeyler istemiştir. Zira o dönemde Benî Eslem ile Ebû Bekir arasında anlaşma bulunmaktadır.⁵⁷⁷ Bu anlaşma hicretten sonra da devam etmiş ve Uhud Savaşı

⁵⁷² İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 499; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. II, s. 7; Halîfe b. Hayyât, *et-Târih*, s. 56; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. II, s. 11.

⁵⁷³ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. II, ss. 10- 11.

⁵⁷⁴ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 506; Halîfe b. Hayyât, *et-Târih*, s. 57; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. II, s. 11.

⁵⁷⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. II, s. 28.

⁵⁷⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. II, ss. 33- 34.

⁵⁷⁷ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 423; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. V, s. 216, 217.

öncesinde Kureyş Benî Eslem'in arazisinden geçerken Ebû Temim el-Eslemî hemen Resûlullah'a haber ulaştırmıştır.⁵⁷⁸

Muhâcirler her ne kadar Medine'ye hicret etseler de Mekke'de aileleri ve hapsedilen Müslümanlar bulunmaktaydı. Muhâcirler geride kalan aileleri ve dostlarıyla iletişimlerini devam ettirmişlerdir. Bedir Savaşı'na zorla çıkarılan gizli Müslümanlar öldürülünce Allah, onların durumlarının ve bahanelerinin kabul edilmeyeceğini Nisâ Sûresi 97-99. âyetlerinde belirtmiştir. Bu âyetin inişi sonrası Muhâcirler, Mekke'de bulunan Müslümanlara bu âyetleri yazmış ve durumları hakkında haber göndermiştir.⁵⁷⁹

Mekke-Medine arasında var olan iletişim ağı, bazen Müslümanların aleyhine kullanılmıştır. Muhâcirlerden Hâtıb b. Ebû Beltea, Mekke'de kalan malını ve ailesini koruyabilmek için Resûlullah'ın Mekke'ye karşı bir askeri hazırlık yaptığına dair detayların bulunduğu bir mektubu Safvân b. Ümeyye, İkrime ve Süheyl b. Amr gibi müşriklerin ileri gelenlerine göndermiştir.⁵⁸⁰

4. EKONOMİK AÇIDAN MUHÂCİR OLMAK

Resûlullah Muhâcir ashâbıyla ve onların aileleriyle hicret ettikten sonra geçimlerini sağlayabilmeleri için bazı düzenlemeler yapmıştır. Bu dönemde Muhâcirler tüccar olmaları sebebiyle bir çarşıya ihtiyaç duymuşlardır. Kâ'b b. Eşref'in Yahudilerin çarşısında Muhâcirlerin bulunduğu çadırın iplerini kesmesi sonucu Resûlullah başka bir arazide Müslümanların çarşısını kurmuştur. Kurulan çarşıda vergi ve kısıtlama koyulmamıştır.⁵⁸¹ Kurulan bu çarşının mülkiyeti tüm Müslümanlara ait olmakla beraber Medine'nin ve Müslümanların kalkınması için kurulmuştur.⁵⁸²

Kaynaklarımızda Resûlullah'ın Medine'de kurmak istediği çarşının arazisini Ensâr'dan Benî Sâide'den istediği nakledilmiştir. Bu arazi, Benî Sâide'nin mezarlığı ve kadınlarının ihtiyaçlarını giderdiği bir mekân olması sebebiyle en başlarda verilmek istenmemiş, daha sonra pişmanlık duyulmuş ve arazi Resûlullah'a devredilmiştir.

⁵⁷⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. V, ss. 215- 216.

⁵⁷⁹ el-Ezrakî, *Ahbâru Mekke*, s. 833.

⁵⁸⁰ el-Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşraf*, C. I, ss. 449- 450.

⁵⁸¹ İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîne*, C. I, s. 183; Semhûdî, *Vefâ*, C. II, s. 206

⁵⁸² İbn Zebâle, *Ahbâru'l-Medîne*, s. 240.

Zikredilen bu arazi, sonralarda Medine Çarşısı olarak düzenlenmiş ve Müslümanların kullanımına sunulmuştur.⁵⁸³

Zikredilen bu arazi, Bakîu'l-Hayl olarak bilinmekle beraber sahâbîlerden Zeyd b. Sâbit'in evi buradadır. Hicretin ilk dönemlerinde Muhâcirlerin rahatsızlanması sonucu Resûlullah sonradan Medine Çarşısı olan Bakîu'l-Hayl'ın olduğu yere gitmiş ve kibleye yönelerek Allah'tan Medine'de bulunan çarşılarının bereketlenmesi, ürünlerinin artması, ölçü ve tartılarının bereketlenmesi hususlarında dua etmiştir.⁵⁸⁴

Resûlullah bizzat kurduğu bu çarşayı Müslümanlara vakfetmekle beraber kira veya vergi tarzı bir sınırlama koymamıştır. Bu geleneğin Emevî Halifesi Ömer b. Abdulaziz döneminde de devam ettirildiğini görmekteyiz. Zira zikredilen çarşının Müslümanların malı olması sebebiyle vakıf kapsamına alındığı ve herhangi bir ücret alınmayacağı yönünde halifenin emri çarşıda ilan edilmiştir.⁵⁸⁵

Resûlullah Medine'de çarşayı kurmuş lakin Müslüman tüccarlara belli bir yer ve dükkan vermemiştir. İlerleyen zamanlarda Müslümanların kendilerine yerler ayırttıklarını gören Hz. Ali, “Müslümanların, kurulan çarşıda böyle bir hakları yoktur. Nasıl ki mescide gelen istediği yere oturup orada özgürce ibadetini yapmaya hakkı varsa ve kalkıp gidince o hakkı bitiyorsa çarşı da böyledir.” buyurmuştur.⁵⁸⁶

Medine'de ikamet eden Muhâcirlerden bazıları da tarımla ilgilenmiştir. Bu konuda Resûlullah, “Ey Muhâcirler! Sizler, yağmuru az olan bir yere yerleştiniz. Tarımla uğraşın...” buyurmuştur.⁵⁸⁷ Ensâr, ellerinin altında kullanmadıkları boş arsa ve arazilerini Hz. Muhammed Medine'ye geldiği zaman onun tasarrufuna sunmuşlardır.⁵⁸⁸ Resûlullah ise kullanılan arazileri şehrin canlanması ve gelen Muhâcirlerin güçlenmesi için Müslümanlara dağıtmıştır. Hatta Akik Bölgesini ekip biçme şartıyla Bilâl b. Hâris'e vermiştir. Hz. Ömer'in hilâfeti döneminde Bilâl, bu toprağı ekmediği için bu arazi kendisinden alınmıştır.⁵⁸⁹

⁵⁸³ İbn Zebâle, *Ahbâru'l-Medîne*, s. 239.

⁵⁸⁴ İbn Zebâle, *Ahbâru'l-Medîne*, s. 197.

⁵⁸⁵ İbn Zebâle, *Ahbâru'l-Medîne*, s. 240.

⁵⁸⁶ Ebû Ubeyd, *Kitâbu'l-Emvâl*, C. I, s. 165.

⁵⁸⁷ İbn Zebâle, *Ahbâru'l-Medîne*, s. 202.

⁵⁸⁸ el-Belâzürî, *Futûhu'l-Buldân*, s. 12.

⁵⁸⁹ Ebû Ubeyd, *Kitâbu'l-Emvâl*, C. I, s. 408.

Resûlullah, Benî Nadîr'in topraklarını ekilmesi ve Muhâcirlerin geçimlerini sağlamaları için Ebû Bekir, Abdurrahmân b. Avf, Zübeyr b. Avvâm gibi Muhâcirlerin arasında paylaştırmıştır. Ensâr'dan maddi durumu yeterli olmayan Ebû Dücâne Simâk b. Hareşe ve Sehl b. Huneyf gibi sahâbîlere de toprak verilmiştir.⁵⁹⁰

Benî Nadîr arazileri, savaş olmaksızın ele geçirilmiş ve tasarruf yetkisi Resûlullah'ın elinde olmasına rağmen bu toprakların dağıtımı yapılacağı zaman Resûlullah, Ensâr'a dönüp “*Muhâcir kardeşlerinizin malları yoktur... Eğer kabul ederseniz Benî Nadîr'in mallarını Muhâcirlere paylaştırayım.*”⁵⁹¹ şeklinde sorması ve Ensâr'dan izin alması Medine'de kurulan kardeşlik ve huzur ortamının devamı için önemli bir detay olarak karşımıza çıkmaktadır.⁵⁹²

Ensâr en başlarda kendi hurma bahçelerini Muhâcirlerle ortak kullanmak için Resûlullah'ın huzuruna çıkmıştır. Lakin Resûlullah Ensâr'ın hurma bahçelerini paylaşmak yerine sadece mahsül konusunda Muhâcirleri ortak yapmayı uygun görmüştür.⁵⁹³

5. RESÛLULLAH'IN VEFATI VE MUHÂCİRLERİN TUTUMU

Allah Resûlü 632 yılının Safer ayında hanımlarından Zeynep bnt. Cahş'ın evindeyken hastalığı başlamıştır. Hastalığı sürecinde dahi her gün eşlerinin yanına gitmeye çalışmış, Meymûne'nin sırası geldiğindeyse hastalığı şiddetlenmiştir. Bütün hanımlarını yanına toplayan Resûlullah, Âişe'nin evinde hastalığı atlatana kadar kalmak istediğini belirtmiş ve hanımlarının izin vermesi sonrasında Âişe'nin yanına taşınmıştır.⁵⁹⁴

Hz. Muhammed, hastalığı sürecinde Müslümanların cemaatle namazlarından geri kalmamaları için Hz. Ebû Bekir'i görevlendirmiştir. Hz. Âişe, bu karara olumlu bakmazken Allah Resûlü, “*Bana verilen görevi yapıyorum.*” dedikten sonra Hz. Ebû Bekir'in yanına çağrılmasını* tekrardan istemiştir.⁵⁹⁵ Müslümanlar, Ebû Bekir'in

⁵⁹⁰ Detaylı bilgi için bkz.: el-Belâzürî, *Futûhu'l-Buldân*, s. 27, 28, 31.

⁵⁹¹ el-Belâzürî, *Futûhu'l-Buldân*, ss. 30- 31.

⁵⁹² Detaylı bilgi için bkz.: el-Haşr Sûresi, 59/ 6; el-Belâzürî, *Futûhu'l-Buldân*, ss. 27- 30.

⁵⁹³ Buhârî, “Menâkıbu'l-Ensâr”, 7.

⁵⁹⁴ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. II, s. 182.

* Resûlullah hastalanmadan önce Ebû Bekir, Ömer, Ebû Ubeyde b. Cerrâh gibi önde gelen Muhâcirleri ve Ensâr'ın ileri gelenlerini Üsâme'nin komutasındaki orduyla yollamıştır. Hastalık haberini alan

imamlığında üç gün, on yedi vakit namazını edâ etmişlerdir. Resûlullah, vefat edeceği günün sabah vaktinde hafiflemiş bir vaziyette cemaatle namazını edâ etmek için mescide çıkmıştır. Ebû Bekir'in imamlığında Müslümanlar namaz kılarken Resûlullah da onun imamlığında oturarak namazını edâ etmiştir.⁵⁹⁶

H. Muhammed (s.a.v), hastalığının hafiflediği bir zamanda ashâbıyla vakit geçirmek ve hutbe vermek için odasından çıkmıştır. Hutbede Muhâcirlere, Ensâr'ı korumaları hususunda "*Ey Muhâcirler! Sizler Medine'de çoğaldınız öyle ki sayınız Ensâr'ı geçti. Ben, onlara sığındım. Bu sebepten Ensâr'ı koruyun, hata ederlerse görmezden gelin ve onlara iyi muamele edin.*" buyurmuştur.⁵⁹⁷

Resûlullah verdiği hutbe içerisinde "*Kula, dünyanın tüm güzellikleri verildi ama o, âhireti seçti.*" demiş ve bu yolla vefat edeceği haberini paylaşmıştır. Peygamber'in bu örtük konuşmasını bir tek Ebû Bekir'in anladığı ve ağlayarak "*Canımız, ailelerimiz sana feda olsun.*" dediği rivâyet edilmiştir.⁵⁹⁸ Hutbe sonrası evine dönen Resûlullah kapıcılarına Ensâr'ın kendi yanına girmelerine izin vermelerini emretmiştir. Muhtemelen Ebû Bekir'in bu sözyle mescitte bulunan Müslümanlar, Resûlullah'ın hutbesinde belirttiği ifadesiyle vefat edeceğini anlamışlardır. Çünkü Ensâr, hutbe sonrası H. Muhammed'in kapısının önünde ağlayarak toplanmışlardır. Kapıdaki ağlayışları duyan Resûlullah, yardım alarak dışarı çıkmış ve "*Ensâr, size mirasımdır. Onlar benim sığınağımdır. Sizlere Allah'tan korkmanızı ve Ensâr'a iyi davranmanızı emrediyorum. Ensâr, sizlerle mallarını paylaştı ve sizlerin sıkıntılı anlarınızda yanınızda oldular. Sizin her durumunuzda onlar sizi desteklediler. Onlara iyi davranın, ikram edin ve haklarını onlara verin. Hata yaptılarsa affedin.*" buyurmuştur.⁵⁹⁹

H. Muhammed'in vefat etmeden önce verdiği bu son hutbesinde Muhâcirlere hitap etmesi ve onlara Ensâr'ı emanet etmesi ince bir detaydır. Nitekim Muhâcirler mal,

ordu, Curf'ta beklemiştir. Peygamber'in Ebû Bekir'i namaz için çağrılmasını isteme nedeni budur. Zira Ebû Bekir de dahil önde gelen sahâbiler, Medine dışındaydılar. Daha detaylı bilgi için bkz.: İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. IV, s. 61, 62; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. II, s. 182; Daha sonra Ebû Bekir halife olunca bu orduyu tekrardan yollamıştır ama Ömer'in yardım amaçlı kalması için Üsâme'den izin istemiştir. Bkz.: İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. IV, s. 62.

⁵⁹⁵ İbn Kuteybe, *el-İmâme ve's-Siyâse*, 1.b., thk: Ali Şîrî, Beyrut: Dâru'l-Edvâ, 1990, s. 20.

⁵⁹⁶ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. II, s. 186.

⁵⁹⁷ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 1130; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. II, s. 220; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. II, s. 184.

⁵⁹⁸ İbn Ebî Şeybe, *Kitâbu'l-Meğâzî*, s. 418; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. II, s. 184.

⁵⁹⁹ İbn Kuteybe, *el-İmâme ve's-Siyâse*, ss. 19- 20.

sayı ve güç bakımından güçlenmişlerdi. Resûlullah böylece vefatı sonrasında Muhâcirlerin Ensâr'ı dışlama veya incitme gibi ihtimallerini ortadan kaldırmayı istemiştir. Aslında Ensâr da bu ihtimallerin olabileceğini az çok tahmin etmişlerdir. Bu kapsamda Benî Sâide çadırında hemen toplanmış ve kendilerinden bir devlet başkanı seçme girişimde bulunmuşlardır.⁶⁰⁰

Allah Resûlü, vefat edeceği pazartesi günü sabah namazında kendini biraz toparlamış bir vaziyette Ebû Bekir'in imamlığında namaz kılan Müslümanların yanına çıkmış ve onlarla beraber namazını kılmıştır. Resûlullah'ı iyileşmiş bir vaziyette gören Müslümanlar bu duruma çok sevinmişler hatta durumu gören Ebû Bekir, Sunh'taki evine gitmek için izin dahi istemiştir.⁶⁰¹ Evine dönen Resûlullah, tekrardan rahatsızlanmış ve hicretin on birinci yılında Rebû'l-Evvel ayının on ikinci günü pazartesi günü hanımı Âişe'nin odasında vefat etmiştir.⁶⁰² Hz. Âişe başta olmak üzere kadınlar bu olay karşısında ağlamaya başlamışlardır.⁶⁰³

Medine sokaklarında Resûlullah'ın vefat haberi duyulmuş ve duyanlar arasında Hz. Ömer de bulunmaktadır. Yaşadığı şokun ve kaybın sonrasında Ömer, *“Resûlullah, münaflıkların iddia ettikleri gibi ölmedi. Sadece Mûsâ gibi Rabbiyle beraberdir. Çünkü o, Rabbinin yanında kırk gece kalmış ve insanlar onun arkasından ‘O, ölmüştür.’ demişlerdi lakin o, kavmine geri döndü. Resûlullah da Mûsâ gibi tekrardan kavmine dönecektir ve ‘Muhammed, öldü.’ diyenlerin elleri kesilecektir.*⁶⁰⁴” demiştir.

Vefat haberi Sunh'ta bulunan Ebû Bekir'e ulaşmış ve hemen Medine'ye gelmiştir. Ebû Bekir, mescitte başta Ömer olmak üzere konuşan kimseleri dinlemeden hemen Resûlullah'ın odasına geçmiş ve kendisiyle vedalaşmıştır. Ardından kalabalığın arasına karışan Hz. Ebû Bekir, konuşan ve etrafa tehditler savuran Hz. Ömer'i susturmuş ve *“Biliniz ki eğer Muhammed'e ibadet ediyorsanız, Muhammed ölmüştür ama Allah'a ibadet ediyorsanız şüphesiz O, birdir ve asla ölmez.”* buyurmuştur. Sonrasında Âl-i İmrân Sûresi'nde geçen *“Kendinden önce gelip geçen peygamber gibi Muhammed de sadece bir peygamberdir. Ölür veya öldürülürse hemen eski halinize geri mi*

⁶⁰⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. II, s. 235.

⁶⁰¹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 1132; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. II, s. 186.

⁶⁰² Halife b. Hayyât, *et-Târîh*, s. 94; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. II, s. 186.

⁶⁰³ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 1134; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. II, s. 186.

⁶⁰⁴ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 1134; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. II, s. 233- 234, 271; İbn Ebî Şeybe, *Kitâbu'l-Meğâzî*, s. 410; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. II, s. 187.

döneceksiniz? Böyle davrananlar asla Allah'a zarar veremez. Şüphesiz ki Allah, şükredenlerin ecrini verecektir.⁶⁰⁵” âyetini okumuştur. Ebû Bekir'in verdiği bu kısa hutbe sonrası orada bulunanlar biraz olsun olayın şokunu atmış ve kendilerine gelip ölüm gerçeğini kabul etmişlerdir.⁶⁰⁶

Resûlullah hastalığı şiddetlendiği zaman Ebû Bekir'i imamlık için çağırttığı zaman Hz. Âişe, babasının şefkatli ve duygusal olduğu, bu sebepten namaz kıldıramayacağı tarzında cümleler sarf etmiş ve babası yerine Ömer'in daha uygun olacağına dair görüşünü Resûlullah'a iletmiştir.⁶⁰⁷ İlginç olan ise vefat olayında güçlü olarak atfedilen Hz. Ömer'in dahi kendini kaybettiğini ama Hz. Ebû Bekir'in soğukkanlılıkla ve makul bir şekilde olayı karşıladığına ve Müslümanları içlerinde bulunan duygusal çöküntüden çıkarttığına şahitlik etmekteyiz. Bu detay, aslında Resûlullah'ın peygamber olduğunun en büyük kanıtıdır.

6. HALİFE SEÇİMİNDE MUHÂCİRLERİN ROLÜ

Resûlullah, vefat etmeden önce yanında bulunanlardan bir kağıt ve kalem istemiştir. İsteği sonrasında çıkan sözlü tartışmada Resûlullah, hasta yatağında rahatsız olmuş ve vazgeçmiştir.⁶⁰⁸ Orada bulunanlar yönetimin kime kalacağı konusunda Resûlullah'ın bir şey yazacağını düşünmüş olabilirler. Zira vahiy alan ve vahiy katipleri bulunan bir peygamberin, yazı malzemeleri istemesi çok doğalken en yakınında bulunan kimselerin buna karşı çıkması Hz. Muhammed'in kendinden sonra İslâm Devletinin yöneticisini tayin amaçlı olduğunu düşündükleri iddia edilmektedir.

Resûlullah'ın Müslümanlara verdiği son hutbesinde vefat edeceğini haber vermesi sonrasında bunu sadece Ebû Bekir'in anladığını ve “*Canlarımız, ailelerimiz sana feda olsun.*” sözünü söylediğini daha önceki sayfalarda değinmiştik. Bu söz üzerine Resûlullah'ın oturduğu minberden “*Ebû Bekir'in evine açılan mescit kapısı dışında diğer tüm kapıları kapatın.*”⁶⁰⁹ emrini vermesi ve imamlığa onu seçmesi orada bulunan

⁶⁰⁵ Âl-i İmrân Sûresi, 3/ 144.

⁶⁰⁶ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 1134; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. II, s. 233- 234, 271; İbn Ebî Şeybe, *Kitâbu'l-Meğâzî*, s. 410; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. II, s. 187.

⁶⁰⁷ Detaylı bilgi için bkz.: İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 1131; İbn Kuteybe, *el-İmâme ve's-Siyâse*, s. 20.

⁶⁰⁸ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. II, s. 185.

⁶⁰⁹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. II, s. 184.

ve Teymoğullarını istemeyen kimseler tarafından bu durumun iyi karşılanmadığını ve kırtas hadisesinde çıkan tartışmanın da sebepsiz olmadığını akla getirmektedir. Nitekim Resûlullah'ın amcası Abbâs, Hz. Ebû Bekir'in yanına gelmiş ve “*Resûlullah sana herhangi bir şey dedi mi?*” diye sormuştur. Aynı soruyu Hz. Ömer'e de soran ve ikisinden de olumsuz cevap alan Abbâs, bu sefer yeğeni Hz. Ali'nin yanına gitmiş ve “*Uzat elini sana biat edeyim. Böylelikle akrabaların da sana biat etsinler.*” demiştir.⁶¹⁰

Resûlullah imamlık konusunda Ebû Bekir'in çağrılmasını isterken hanımı Âişe ile arasında küçük çaplı bir görüş ayrılığı yaşanmıştır. Hz. Âişe, babasının duygusallığını ileri sürerek bu işe uygun olmadığını, onun yerine Ömer'in bu göreve daha uygun olduğuna dair görüşünü belirtmiştir. Âişe, daha sonraları bu işe karşı çıkışını “*Allah'a yemin olsun böyle davranmamın nedeni babamı bu işten uzak tutmak istediğimdendi. Resûlullah'ın ardından onun yerine geçecek kimse, halk tarafından sevilmeyecek ve uğursuz sayılacaktı. Resûlullah'ın bu isteğine karşı çıkmamın nedeni buydu.*” sözleriyle belirtmiştir.⁶¹¹ Hz. Muhammed, hanımı Âişe'nin karşı çıkma nedenini anlamış olmalı ki “*...Ebû Bekir'e söyleyin insanlara namaz kıldırın. Bu konuda istekli olan çok olur ama Allah ve Müslümanlar, Ebû Bekir'den başkasını kabul etmezler.*” dediği nakledilir.⁶¹²

Resûlullah hastalandığı zaman Arabistan'ın farklı yerlerinde peygamberlik iddasında bulunan kimseler ortaya çıkmış ve isyan çıkarmışlardır.⁶¹³ Aynı şekilde Üsâme'nin önderliğinde çıkan ordu, Culf'ta beklemiştir.⁶¹⁴ Medine'nin içinde vefatla beraber Müslümanlar arasında duygusal çöküntü ve şaşkınlık yaşanmışken diğer tarafta daha peygamber defnedilmeden Ensâr, Benî Sâide çardağında toplanmış ve Resûlullah'ın nakîblerinden Sa'd b. Ubâde'yi halife seçmek üzere toplantı düzenlemişlerdir.⁶¹⁵ Hz. Ebû Bekir'in yardımıyla önce Müslümanların üzüntüsü giderilmeye çalışılarak kendilerine gelmeleri sağlanmış ardından halife olmasıyla beraber diğer problemler ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Hz. Âişe, “*Resûlullah, vefat ettikten sonra babama verilen bu sorumluluklar, dağa yüklenseydi paramparça olurdu. Zira Medine'de nifak ortamı oluşmuş ve Araplar irtidat etmeye başlamışlardı. Allah'a*

⁶¹⁰ İbn Kuteybe, *el-İmâme ve's-Siyâse*, s. 21.

⁶¹¹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebevîyye*, s. 1131; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. II, s. 192.

⁶¹² İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. II, s. 192.

⁶¹³ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. II, s. 182.

⁶¹⁴ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebevîyye*, s. 1130; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. II, s. 182.

⁶¹⁵ İbn Kuteybe, *el-İmâme ve's-Siyâse*, ss. 21- 22.

*yemin olsun ki nerede irtidat olduysa babam korkmadan onlarla mücadele etti.*⁶¹⁶” sözleriyle yaşanan atmosferi tarif etmiştir.

Müslümanlar, peygamberin vefatına ağlarken Ensâr, Benî Sâide'nin gölgeliğinde nakîblerden Sa'd b. Ubâde'nin yanında toplanmışlardı. Toplantı haberi duyulunca Ebû Bekir, Ömer ve Ebû Ubeyde toplanarak Benî Sâide'nin çadırına gitmişlerdir.⁶¹⁷ Sa'd b. Ubâde, hasta yatağında, ilerlemiş yaşıyla toplantıda bulunan insanlara Ensâr'ın Resûlullah'a ve Muhâcirlere olan yardımlarını ve desteklerini saydıktan sonra “*Yönetim için ısrarlı olun zira sizler, buna herkesten daha çok layıksınız.*” sözleriyle idareye dair düşüncesini belirtmiştir. Toplantıda bulunanlar Sa'd'ın görüşünü desteklemiş ve kendisine, “*Şayet sen, ilk adımı atarsan seninle beraber oluruz. Sen, insanların yanında önemli bir kimsesin, insanlar seni kabul eder.*” demişlerdir. Resûlullah'ın Muhâcirlerden üç nakîbi; Ebû Bekir, Ömer ve Ebû Ubeyde toplantı yerine yetmiş ve Ensâr'dan önemli kimselerin toplantıda bulduklarını görmüşlerdir.⁶¹⁸

İlk konuşmayı yapmak üzere her ne kadar Hz. Ömer hamle yapsa da Hz. Ebû Bekir, onu susturduktan sonra “*Allah, Hz. Muhammed'i hak bir dinle gönderdi ve o da insanları İslâm'a davet etti. Biz Muhâcirler, ilk iman edenlerdendik ve diğerleri bizden sonra iman ettiler. Bizler, Resûlullah'ın ilk arkadaşlarıyız ve Kureyş olarak tüm Arapların önderiyiz. Vallahi sizler, Muhâcirleri evlerinizde yurtlarınızda ağırladınız. Sizler, bizim ve Resûlullah'ın vezirlerisiniz...*” şeklinde uzun bir konuşma yapmış ve konuşmasının sonlarına doğru Muhâcirlerin yönetim konusunda hak sahibi olduklarını ve Ensâr'ın buna uyması ve itaat etmesi gerektiğini söyledikten sonra nakîblerden Ömer ve Ebû Ubeyde'yi göstererek ikisinden birinin halife olması gerektiği yönünde görüşünü belirtmiştir.⁶¹⁹ Ömer ve Ebû Ubeyde ise, Resûlullah'ın hicrette yanında olduğunu ve imamlık görevinin bizzat Resûlullah tarafından verildiğini söylemek suretiyle Ebû Bekir'in halife olması yönünde görüşlerini açıklamışlardır.

Ensâr, Ebû Bekir'in ve diğerlerinin konuşmasını dinledikten sonra gelecekleri için endişeli olduklarını belirterek bu sefer iki taraftan birer halifenin seçilmesi fikrini ortaya

⁶¹⁶ İbn Ebî Şeybe, *Kitâbu'l-Meğâzî*, ss. 431- 432.

⁶¹⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. II, s. 235; İbn Kuteybe, *el-İmâme ve's-Siyâse*, ss. 21- 23; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. II, s. 189.

⁶¹⁸ İbn Kuteybe, *el-İmâme ve's-Siyâse*, ss. 22- 23.

⁶¹⁹ Detaylı bilgi için bkz.: İbn Kuteybe, *el-İmâme ve's-Siyâse*, s. 23.

atmışlardır. Hz. Ebû Bekir, bu fikre karşı olduklarını belirterek bu hakkın sadece Muhâcirlere ait olduğunu vurgulamıştır.⁶²⁰ İki tarafın hararetli tartışması sırasında Hazrec'in ileri gelenlerinden ve nakîblerden Abdullâh b. Revâha'nın eniştesi⁶²¹ Beşîr b. Sa'd, sözü alarak yönetimin Muhâcirlerin hakkı olduğuna dair konuşmasını yapmış sonrasında ise "Hz. Muhammed, Kureyş kabilesindedir. Bu sebepten onun ailesi ve kabilesi bu konuda bizden daha fazla hak sahibidirler. Bu konuda Muhâcirlerle tartışmaktan Allah'a sığınırım. Siz de onlarla tartışmaya girmeyin." demiştir.⁶²²

Ebû Bekir, halife olarak Ömer ve Ebû Ubeyde'den birinin seçilmesi yönünde görüşünü sunarken Ömer ve Ebû Ubeyde ise bunu kabul etmemiş ve tam biat edecekken Beşîr b. Sa'd el-Hazrecî onlardan önce davranmış biat etmiştir.⁶²³

Evsliiler de Benî Sâide çardağındaki toplantıya katılmışlardır. Nakîblerden Üseyd b. Hudayr el-Evsî, Hazreclilerden bir halifenin çıkmasının Evsliler için uygun olmayacağı yönünde görüşünü kabilesine sunmuş ve Ebû Bekir'e biat etmenin daha uygun bir hareket olacağını eklemiştir. Böylece Evsliler de nakîbleri öncülüğünde Ebû Bekir'e biat edenler arasına katılmışlardır.⁶²⁴

Toplantıda halife olarak seçilen ve biat edilen Ebû Bekir'e, peygamberimizin vefatının ertesi günü yani salı günü tüm Müslümanların biat etmesi sonucu halife seçilmiş,⁶²⁵ biat sonrasında ise Müslümanlar, Resûlullah'ın defin ve cenaze işleriyle ilgilenmeye başlamışlardır.⁶²⁶ Ne yazık ki burada da bir ihtilaf ortaya çıkmış ve Hz. Ebû Bekir "Peygamberin mezarı, vefat ettiği yerdir." buyurarak bu ihtilafa da çözüm bulmuştur.⁶²⁷

Karışık ve her şeyin hızlıca gerçekleştiği bir zamanda Ebû Bekir'in halife seçilmesi halk tarafından memnuniyetle karşılanmış⁶²⁸ lakin Muhâcirlerden özellikle Benî Hâşim tarafından Ebû Bekir'e biate yanaşmayanlar olmuştur. İbn Sa'd'ın bir

⁶²⁰ İbn Kuteybe, *el-İmâme ve's-Siyâse*, ss. 23- 24.

⁶²¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C.III. s. 493.

⁶²² İbn Kuteybe, *el-İmâme ve's-Siyâse*, ss. 25- 26; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. II, s. 193.

⁶²³ İbn Kuteybe, *el-İmâme ve's-Siyâse*, s. 26; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. II, s. 193.

⁶²⁴ İbn Kuteybe, *el-İmâme ve's-Siyâse*, s. 26; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. II, s. 194.

⁶²⁵ Halife b. Hayyât, *et-Târîh*, s. 100.

⁶²⁶ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. II, s. 195.

⁶²⁷ İbn Ebî Şeybe, *Kitâbu'l-Meğâzî*, s. 411; İbn Kuteybe, *el-İmâme ve's-Siyâse*, s. 21.

⁶²⁸ İbn Ebî Şeybe, *Kitâbu'l-Meğâzî*, ss. 411- 412.

rivayetine göre; Resûlullah daha vefat etmeden önce Abbâs, Hz. Ali'yi yönetim konusunda uyarmış ve daha vefat etmeden yönetim işini onunla konuşmanın daha doğru adım olacağını söylemiştir. Hz. Ali ise “*Bizler Resûlullah'a gider sorarsak ve bize vermezse bir daha hiç şansımız olmaz.*” diye reddetmiştir⁶²⁹. Yıllar sonra Hz. Ali, kendi hilâfeti döneminde Kufe'de bulunurken o gün Abbâs'ı dinlemediği için pişmanlığını dile getirmiştir.⁶³⁰

Benî Sâide çardağında biat edildikten sonra Ebû Bekir ve yanındakiler mescide dönmüşlerdir. Mescitte Benî Hâşim ve Zübeyir b. Avvâm, Ali'nin yanında; Benî Ümeyye⁶³¹ Osmân'ın yanında; Benî Zühre ise Sa'd b. Ebî Vakkâs ve Abdurrahmân b. Avf'ın yanında toplanmışlardır. Durumu gören Ömer, Ensâr'ın ve kendilerinin Ebû Bekir'e biat ettiklerini söyledikten sonra onlara biat etmeleri için çağrıda bulunmuştur. Benî Ümeyye kendi kabilelerinin nakîbi Osmân b. Affân; Benî Zühre ise nakîbleri Abdurrahmân ve Sa'd öncülüğünde hemen biat etmişlerdir.⁶³² Hz. Ali, Hz. Zübeyir ve Benî Hâşim ise biat etmeyip mescidi terk etmişlerdir.⁶³³

Hz. Ebû Bekir'e biat edildikten sonra Benî Hâşim kanadında Hz. Ali'nin iki farklı tutumundan bahsedilir;

Birinci tutumu kapsamındaki rivâyetlerde Ali'nin Ebû Bekir'e biat etmekten uzak durduğu ve halifeliğin kendi hakkı olduğunu belirttiği nakledilir. Ebû Bekir'e “*Biat et!*” denildiğinde Ali, “*Halifeliğe ben, sizden daha çok layıkken kalkıp size biat etmem. Ensâr'la hilâfet konusunda tartışırken Resûlullah'a olan yakınlığınızı ileri sürdünüz. Şimdi ise biz, sizden daha yakınen bu hakkı bize vermiyorsunuz. Biz de sizin Ensâr'a karşı ileri sürdüğünüz yakınlıkta sizlerden daha yakınız. Bunu biliyorsunuz o hâlde adil olun.*” dediği zikredilir.⁶³⁴ Hz. Ali, hilâfet konusunda destek olarak Resûlullah'ın kızı Fatıma'nın yardımını almak istediği rivâyet edilmektedir. Hatta biatten kaçınan Ali ve Zübeyir, Fatıma'nın evinde istişare için toplanmışlardır. Bu haber, Ömer'e ulaşınca

⁶²⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. II, s. 216; İbn Kuteybe, *el-İmâme ve's-Siyâse*, s. 21; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. II, s. 185.

⁶³⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. IV, s. 25.

⁶³¹ Ebû Süfyân hariç çünkü kendisi Teymoğullarına biat edilmemesi yönünde görüşünü belirtmiş ve Hz. Ali'nin yanında olacağını belirtmiştir. Detaylı bilgi için bkz.: İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. II, s. 189.

⁶³² İbn Kuteybe, *el-İmâme ve's-Siyâse*, s. 28.

⁶³³ İbn Kuteybe, *el-İmâme ve's-Siyâse*, s. 28; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. II, s. 189.

⁶³⁴ İbn Kuteybe, *el-İmâme ve's-Siyâse*, ss. 28- 29.

zikredilen eve gitmiş ve orada toplantı yapılmasını yasaklamıştır. Şayet Ali ve Zübeyir, Fatıma'nın evine gidip bir daha toplantı yaparlarsa evi yakacağına dair yemin ettiği kaynaklarımızda zikredilmiştir.⁶³⁵ Ömer'in yemin konusunda kararlı olduğunu gören Fatıma'nın Ali ve Zübeyir'i biat etmeyene kadar eve almadığı nakledilir.⁶³⁶ Ali ve Zübeyir'in Fatıma'nın vefatından sonra yani Resûlullah'ın vefatından altı ay sonra biat ettikleri rivâyetler arasındadır.⁶³⁷

Ali'nin tutumu konusunda ikinci rivâyet ise Ebû Bekir'e biat edildiğini duyduğu an hemen evinden çıkmış hatta yarı çıplak bir şekilde biat etmiş ve sonrasında elbiselerini isteterek orada giyindiği şeklindedir.⁶³⁸ Ebû Bekir, insanların biat etmesi konusunda mühlet verdiğini ve isteyenin biatini geri çekebileceğini belirtmesi üzerine Ali'nin “ *Resûlullah, seni bizlere imamlık yapman için öne geçirdi. Bu sebepten biz, sana biatimizden vazgeçmek istemiyoruz. Kimse de seni bundan alıkoyamaz.*” demiştir.⁶³⁹

⁶³⁵ İbn Ebî Şeybe, *Kitâbu'l-Meğâzî*, ss. 425- 426; İbn Kuteybe, *el-İmâme ve's-Siyâse*, s. 30.

⁶³⁶ İbn Ebî Şeybe, *Kitâbu'l-Meğâzî*, s. 426.

⁶³⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. II, s. 194.

⁶³⁸ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C. II, s. 189.

⁶³⁹ İbn Kuteybe, *el-İmâme ve's-Siyâse*, s. 33.

SONUÇ

İslam medeniyetinin önemli bir taşıyıcısı olarak karşımıza çıkan Muhâcir kavramının sadece medeniyetin inşasında değil, hayatın her alanında doğrudan veya dolaylı etkilerini görmekteyiz. Bu etkiyi tam bir şekilde anlayıp ortaya koymak açısından Muhâcir kavramının ilk ortaya çıktığı Mekke'den itibaren araştırma başlatılmıştır. Çalışmanın birinci bölümü, bu etkiyi ortaya koymak için oluşturulmuştur. Bu bölümde bulmayı hedeflediğimiz “*Mekke’de İslâm, neden örnek bir toplum oluşturamadı?*” şeklindeki temel sorudur. İslâm, Mekke’de iman edenler için uykudan uyanış iken ne yazık ki müşriklerin bakış açısında ise sosyolojik, ekonomik, siyasi ve dini anlamda kurulan düzenin bozulması anlamına gelmiştir.

Müslümanların Mekke’de azınlıkta bulunmaları ve artan şiddetlere karşı Hz. Muhammed (s.a.v) tarafından “*hicret*” olgusu zorunlu olarak gündeme gelmiştir. Peygamber kızının da içinde bulunduğu Muhâcir grubu, ilk hicret yeri olan Habeşistan’a göç etmişlerdir. Belirlenen tez konusu ve çerçevesi Yesrib/Medine ile sınırlı tutulduğu için Habeşistan’a yapılan hicret dahil edilmemiştir. Çalışmada belirlenen en önemli hedef, Hz. Muhammed’in liderliğinde Muhâcirlerin yaptıkları hicretin dününü, bugününü ve yarınını ana kaynaklara bağlı kalarak ortaya koymaktır.

Çalışma boyunca hicretin ve Muhâcirlerin, Hz. Muhammed için önemli olduğunu görmekteyiz. Muhâcirlerin geride kalmamaları için önlemler alan ve ashâbını korumak uğruna bir nevi hedef tahtasına kendini koyma statejisini sergileyen Resûlullah, suikast olayından kurtulmuş ve zekice tasarlanmış hicret yolculuğunu tamamlamıştır. Diğer taraftan, Resûlullah’ın hicret sürecinde yalnız ve desteksiz olmayıp diğer kabilelerden yardımlar aldığını ana kaynaklarda zikredilen rivâyetlere dayanarak ortaya koymaya çalıştık.

Kur’ân-ı Kerîm’de hicretle alakalı âyetlerde iman ve hicret kavramlarının bir arada kullanıldığını görmekteyiz. Âyette iman edenlerin hicret edenler olduğu, açık açık belirtildiği gibi Hz. Muhammed ve ashâbıyla beraber hicret etmeyenlerin zaruriyet

dışında herhangi bir bahanelerinin kabul edilmediğini de âyetlerden öğrenmekteyiz. Ana kaynaklarda da iman ve hicret arasındaki bağlantıyı görmekteyiz. Resûlullah'ın amcası Hz. Abbâs'ın, iman ettiğini iddia etmesine rağmen Allah tarafından hicret etmediği için serbest kalamadığını ve serbest kalabilmek için fidye vermesi gerektiğini tezin ilgili yerinde paylaştık. Gerek yüce kitabımız Kur'ân-ı Kerîm ve gerek ana kaynaklarımıza dayanarak iman ve hicret olgusunun, hicretin ilk dönemlerinde birbirinin şartı olarak görüldüğünü açıkça ifade edebiliriz.

Hicret, başlı başına muhâcirlerin fedakarlıklarıyla doludur. Bu süreçte kimisi ailesini kimisi de tüm malını geride bırakarak Yesrib'e/Medine'ye hicret etmişlerdir. Muhâcirler, Kubâ'da Evs kabilesinin evlerinde konuk olmuş ve Hz. Muhammed'i burada beklemişlerdir. Resûlullah da bir grup Muhâcirle Kubâ'ya Evs kabilesinin yurduna gelerek burada bir müddet kalmışlardır.

Hz. Muhammed ashabıyla beraber Medine'ye geldiği zaman birçok sorunla karşı karşıya kalmıştır. Bunların en başında kalacak yer sıkıntısını sayabiliriz. Yine kaynaklarımızda Resûlullah'ın Medine geldiği ilk günlerde “yardımlaşma” ve “ahde bağlılık” üzerine iki farklı hutbe verdiği nakledilmektedir. Hutbe sonrasında Ensâr, arsalarını ve evlerini Resûlullah'a arz etmişlerdir. Ana kaynaklara dayanarak Resûlullah'ın Medine'de Muhâcirler için bir iskân planı çizdiğini ve bu plana göre Muhâcirlerin sistematik bir şekilde yerleştirildiklerini elimizdeki rivâyetlere dayanarak söyleyebiliriz.

Muhâcirler, hicretin İlk zamanlarında Medine'ye alışmada zorluklar yaşamışlardır. Bazı muhâcirlerin bu süreçte ağır bir hastalık geçirdiklerini bilmekteyiz. Ashâbının bu halini gören Hz. Muhammed (s.a.v), Allah'a şifa ve bereket konusunda dualar etmiştir. Ensâr ve Muhâcir'i kaynaştırmak için Resûlullah tarafından Medine'de birtakım adımlar atılmıştır. Bunların başında muâhatı yani kardeşleştirmeyi sayabiliriz. Zira bu uygulamayla iki grup din kardeşi olarak ilan edilerek Muhâcirlerin yeni şehre alışmaları kolaylaştırılmıştır.

Resûlullah'ın Medine'de kaldığı yaklaşık on yıl içerisinde Muhâcirler sayı bakımından çoğalmış ve etkin bir güç oluşturmuşlardır. Nitekim Resûlullah vefat ettiği zaman bunun farkında olan Ensâr hemen liderleri öncülüğünde toplanmış ve kendi

içlerinden bir lider seçmek istemişlerdir. Bunu duyan Muhâcirler, olaya müdahale ederek yöneticiliği üstlenmişlerdir. Resûlullah'ın vefatından önce vermiş olduğu hutbesinde Muhâcirlerin güçlendiğini ve sayıca çoğaldıklarını vurgulayan Resûlullah, Ensâr'ı Muhâcirlere emanet etmiştir.

Hz. Muhammed'in (s.a.v) vefatı sonrasında kısa bir kargaşa dönemi yaşanmıştır. Bu ortamda açık bir şekilde Muhâcirler arasından seçilen on iki nakîbin ve II. Akabe Biati'nde seçilen Ensâr nakîblerin etkilerini görmekteyiz. Nitekim vefat sonrasında Ensâr ve Muhâcirler, kendi nakîblerinin yanında toplanmışlardır. Hz. Ebû Bekir'e biat edilmesi sırasında da nakîbleri öncülüğünde Müslümanlar biat etmişlerdir.

Tezimizde Hz. Muhammed döneminde oluşan en temel taşlardan Muhâcirler'i; onların Mekke'de başlayıp Medine'de devam eden yaşamlarını, hicret esnasında yaşadıkları zorlukları, Ensâr ile ilişkilerini ve Medine'ye uyum süreçlerini, en sonunda da önemli bir güce dönüşümlerini ana hatlarıyla ortaya koymaya çalıştık. Bu çalışmanın ilk dönem İslâm tarihini daha iyi anlaşılmasına bir nebze olsun katkı sunması bizi bahtiyar edecektir.

KAYNAKÇA

- ARSLANTAŞ, Nuh, *Hz. Muhammed Döneminde Yahudiler*, 1.b., İstanbul: Kurâmer, 2016.
- AYDIN, Mustafa, *İslâm'ın Târih Sosyolojisi İlk Dönem İslam Toplumunun Şekillenışı*, b.1, İstanbul: Pınar Yayınları, 1992.
- BEBEL, August, *Hz. Muhammed ve Arap-İslâm Kültürü Dönemi*, 1.b., çev: Veysel Atayman, İstanbul: Karbon Kitaplar, 2020.
- el-BELÂZÜRÎ, Ahmed b. Yahyâ (ö. 279/ 892- 893), *Ensâbu'l-Eşrâf*, C. XIII, tahk: Suheyl Zekkâr, Riyâd Zirikli, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1996.
-, *Futûhu'l-Buldân*, thk: Abdullah Enîs et-Tabbâ', Beyrut: Müessesetü'l-Maarîf, 1987.
- BİLGİSEVEN, Âmiran Kurtkan, *Din Sosyolojisi*, İstanbul: Filiz Kitapevi, 1985.
- el-BUHÂRÎ, Ebî Abdullâh Muhammed b. İsmâil, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, C. XVI, çev: Mehmed Sofuoğlu, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1987.
- el-CÜMEYLÎ, Hudeyr Abbâs, *Kureyş*, çev: Âsım Sarıkaya, İstanbul: Endülüs Yayınları, 2018.
- EBÛ UBEYD Kâsım b. Sellâm (ö. 224/ 838), *Kitâbu'l-Emvâl*, C. II, thk: Ebû Enes Seyyid b. Recep, Riyad: Dâru'l-Fâzılâ, 2007,
- el-EZRAKÎ, Ebû Velîd Muhammed b. Abdullâh (ö. 250/ 864), *Ahbâru Mekke*, 1.b., thk: Abdulmelik b. Abdullâh Dehîş, Mektebetü'l-Esedî, 2003.
- FÎRÛZÂBÂDÎ, Mecduddin Muhammed b. Ya'kub(ö. 817/ 1415), *el-Kâmûsu'l-Muhît*, tahk: Muhammed Nedîm, y.y., Müessesetü'r- Risâle, t.y.
- HALÎFE B. HAYYÂT (ö. 240/ 854), *et-Târih*, 2.b., thk: Ekrem Ziyâ el-Umerî, Riyad: Daru Taybe, 1985.
- HAMÎDULLAH, Muhammed, *İslâm Tarihine Giriş*, ter: Ruhi Özcan, düzeltme: Vecdi Akyüz, İstanbul: Beyan Yayınları, 2017.

- İBN ABDİRABBİH, Ebû Ömer Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Abdirabbih el-Kurtubî el-Endelüsî(ö. 328/940), *Hükümdar ve Siyaset Kitabı*, 1.b., çev: Erkan Avşar, İstanbul: Karbon Kitaplar, 2020.
- İBN EBÎ ŞEYBE, Eb'ü Bekir Abdullâh b. Muhammed (ö. 235/ 849), *Kitâbu'l-Meğâzî*, 1.b, thk: Abdulazîz b. İbrâhim, Riyad: Dâru'l-İşbilyâ, 1999.
- İBN HABÎB, Ebû Ca'fer Muhammed b. Habîb (ö. 245/ 860), *Kitâbu'l-Muhabber*, 1.b, thk: Dr. Elze Lichten Stater, Haydarabad: Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmâniyye, 1932.
- İBN HİŞÂM, Ebû Muhammed Abdulmelik b. Hişâm(ö. 218/ 833), *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 5.b., thk: Mustafa es-Sakâ, İbrahim el-Ebyârî, Abdülhafız Şalbî, Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 2019.
- İBN İSHÂK, Muhammed b. (ö. 151/ 768), *es-Sîre*, 1.b., thk: Ahmed Ferid el-Mezîdî, Daru'l-Kitâbu'l-İlmiyye, Beyrut: Dâru'l-Kitâbu'l-İlmiyye , 2004.
- İBN KUTEYBE, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim (ö. 276/ 889), *el-İmâme ve's-Siyâse*, 1.b., thk: Ali Şîrî, Beyrut: Dâru'l-Edvâ, 1990.
- İBN MANZÛR, Muhammed b. Mukarrem b. Ali (ö. 711/ 1311), *Lîsânu'l-Arab*, Mısır: Tabakâtü'l-Kübrâ-i Emiriyye, C. XVI, 1883.
- İBN SA'D, Ebû Abdullâh Muhammed b. Sa'd (ö. 230/ 845), *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*, C.XI, 1.b., tahkik: Ali Muhammed Ömer, Kahire: Mektebetü'l-Hancı, 2001.
- İBN ŞEBBE, Ebû Zeyd Ömer b. Şebbe (ö.262/ 876), *Kitâbu Târîhu'l-Medîneti'l-Münevvere*, C.II, 2.b., thk: Ali Muhammed Dandal, Yasin Sadettin Bayan, Beyrut: Dâru'l-Kitâbu'l-İlmiyye, 2012.
- İBNÜ'L-ESÎR, Ebû Hasan Ali b. Muhammed (ö. 630/ 1233), *el-Kâmil fi't-Târih*, C. XI, 1.b., thk:Ebû'l-Fida Abdullâh el-Kadî, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l- İlmiyye, 1987.
- İBN ZEBÂLE, Muhammed b. El-Hasan(ö. 199/ 814), *Ahbâru'l-Medîne*, 1.b., thk: Salâh Abdülazîz Zâin Seleme, Medine: Merkez Buhus Dirâsetu'l- Medînetü'l-Münevvere, 2003.

- İNAN, Yusuf Ziya, *Kur'ân-ı Kerîm'e Göre İslâm Toplumunda İçtimai Hayat ve Sosyal İlişkiler*, İstanbul: Tin Yayınları, 1989.
- KEHHÂLE, Ömer Rızâ, *Mu'cemü Kabâ'ili'l-'Arab*, C.V, 1.b., Beyrut: Müessesetü'l-Risâle, 1997.
- KOLEKTİF, “Hz. Peygamber (sas) Dönemi, *İslâm Tarihi ve Medeniyeti Külliyyatı*, C. XV, 1.b, cilt ed: Hüseyin Algül, Rıza Savaş, İstanbul: Siyer Yayınları, 2018.
- MARDİN, Şerif, *Din ve İdeoloji*, 5.b., İstanbul: İletişim Yayınları, 1992.
- MÜTERCİM Âsım Efendi (ö. 1820), *el-Okyânûsu'l-Basît fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît*, çev. Mustafa Koç, Eyyüp Tanrıverdi, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, C. VI, 2013.
- SARIÇAM, İbrâhim, *Emevi-Hâşimi İlişkileri*, 4.b., Ankara: TDV, 2015.
- es-SEMHÛDÎ, Nuriddin Ali b. Ahmed (ö. 911/ 1506), *Vefâ'ü'l-Vefâ bi-Ahbâri Dâri'l-Muştafâ*, C. IV, thk: Hâlid Abdulgani Mahfûz, Lübnan, 2006.
- el-YA'KÛBÎ, Ahmed b. Ebî Ya'kûb b. Ca'fer(ö. 292/ 905), *Târîhu'l-Ya'kûbî*, C.III, 1.b., Leiden: Brill Yayıncılık, 1883.
- YÂKÛT EL-HAMEVÎ, Ebû Abdullâh Yâkût b. Abdullâh el-Hamevî (ö. 626/ 1229), *Mu'cemü'l-Büldân*, C. V, Beyrut: Dâru's-Sadr, 1977.
- ZEBÎDÎ, Seyyid Muhammed b. Murtazâ el- Husayn (ö. 1205/ 1791), *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kamûs*, thk: Abdussettar Ahmed Ferrâc, Kuveyt: Matbaâtu'l-Hükümet, C. XL, 1965.